

צבא ואסטרטגיה

כרך 1 | גיליון 1 | אפריל 2009

תוכן

5 הזרוע הצבאית של חמאס ברצועת עזה: התפתחות, דפוסי פעולה וצפי

גיא אביעד

17 האם צה"ל ערוך להתמודד במלחמה סדירה עם מדינות ערב?

זכי שלום

25 מהאנתפאדה השנייה דרך מלחמת לבנון השנייה

למבצע "עופרת יצוקה"; תצרך במערכה אחת

גבריאל סיבוני

33 מגבלות הלחימה נגד צבא טרורילה: לבנון ועזה כמקרה בוחן

יורם שוייצר

39 בין לבנון לעזה – חזבאללה במבצע "עופרת יצוקה"

רונון מנליס

45 "לבנון לייט": לקחי המבצע בעזה והמערכה הבאה מול חזבאללה

אמיר קוליק

59 מאמץ הסיוע האזרחי – מאמץ לחימה

יגאל אייל

67 לכודים בין התמרון ובין האש: חמאס וחזבאללה

גיורא סגל

צבא ואסטרטגיה

כתב העת **צבא ואסטרטגיה** מיועד להעשיר, להפרות ולהעמיק את השיח הציבורי באשר למרכיב הצבאי של הביטחון הלאומי בישראל.

המאמרים המופיעים בכתב עת זה, הרואה אור פעמיים בשנה, נכתבים על ידי חוקרי המרכז ואורחיו והדעות המובעות בהם הן של המחבר לבדו.

כתב העת **צבא ואסטרטגיה** רואה אור במסגרת תכנית המחקר 'ההפעלה ובניין הכוח הצבאי' המתנהלת במכון למחקרי ביטחון לאומי.

עורך ראשי

עודד ערן

עורך

גבריאל סיבוני

חברי המערכת

מאיר אלרון, ד"ר יהודה בן מאיר, משה גרונדמן, ד"ר אמילי לנדאו, גיורא סגל, ד"ר גבריאל סיבוני, ד"ר עודד ערן, ד"ר ענת קורץ, ד"ר אפרים קם, ד"ר ג'ודי רוזן, יורם שוייצר, פרופ' זכי שלום

עיצוב גרפי

מיכל סמו-קובץ ויעל כפיר,
המשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל-אביב

דפוס

קדם, תל-אביב

כתובת

המכון למחקרי ביטחון לאומי

רח' חיים לבנון 40, ת"ד 39950, תל-אביב 61398
טל' 03-6400400, פקס' 03-7447590, דוא"ל: info@inss.org.il

המאמרים המתפרסמים בכתב העת **צבא ואסטרטגיה**

מוצגים באתר המכון: www.inss.org.il/heb/

© כל הזכויות שמורות

ISSN 1565-8880

דבר העורך

תכנית המחקר הצבאי במכון למחקרי ביטחון לאומי שמה לה למטרה לקיים בחינה שיטתית של המרכיב הצבאי בביטחון הלאומי של ישראל כדי לאפשר דיון מקצועי ואיכותי הן בנוגע לעקרונות הפעלת הכוח בעקבות השתנות האיומים והן בהקשרים הרחבים של בניין הכוח. לאלה השפעה מכרעת על מוכנותו של צה"ל לספק מענה הולם לקשת האיומים הניצבת מול מדינת ישראל. במסגרת תכנית המחקר הוחלט לפרסם את כתב העת **צבא ואסטרטגיה**.

הגיליון הראשון של כתב העת עוסק רובו ככולו במרכיבים הצבאיים של מבצע "עופרת יצוקה". הגם שהמאמרים אינם מקיפים את כל מלוא רוחב היריעה, הם בוחנים כמה מרכיבים יסודיים בקשר להיבטים הצבאיים של המבצע. היבטים נוספים של מבצע "עופרת יצוקה" יידונו בגליונות הבאים של כתב העת.

צה"ל יצא למבצע "עופרת יצוקה" כדי לשנות את המציאות הביטחונית בעוטף עזה. המבצע, שיכול להיחשב רק מערכה הראשונה במאמץ להשיג שינוי מציאות זו, הסתיים כדי לפנות מקום למערכה המדינית העוקבות, אם כי נראה שעוד נכונו למדינת ישראל מערכות צבאיות נוספות עד שיושג ההישג במלואו.

המאמר הראשון בכתב העת מבקש להתבונן "מעבר לגבעה", ומנתח את התפתחות הזרוע הצבאית של ארגון חמאס ברצועת עזה. מאמרו של גיא אביעד שופך אור על מאפייניה של הזרוע הצבאית של חמאס כגוף לוחם בעל מסגרת ממוסדת, על ההיגיון המנחה את תורת הלחימה שלה על רקע המעבר ממבנה של חוליות טרור לכדי גוף הייררכי צבאי. כן בוחן המאמר את אופני הלחימה שלה במבצע "עופרת יצוקה".

שלושת המאמרים הבאים מתבוננים במבצע "עופרת יצוקה" בהקשר הרחב של תפיסת הביטחון הלאומי ואילו ארבעת האחרונים מספקים מבט למרכיבים המבצעיים של הלחימה. מאמרו של זכי שלום מבקש לבחון את מבצע "עופרת יצוקה" ואת מלחמת לבנון השנייה כתופעות רבות-משמעות, המחייבות בחינה מחודשת ועדכון של תפיסת הביטחון של מדינת ישראל. כדברי זכי שלום במאמרו:

לנגד עינינו הולכת ונוצרת מציאות ביטחונית קשה וחמורה, שספק אם למדינת ישראל – על בסיס היערכותה הביטחונית הנוכחית – יש מענה הולם לה. סימן שאלה כבד עוד יותר מרחף על הסיכוי שישראל תצא מעימות כזה כשידה על

העליונה. תמונת מצב זו מחייבת להערכתי את מדינת ישראל לבחון בחינה חדשה ונוקבת את דוקטרינת הביטחון שלה.

מאמרו של הח"מ מבקש לראות במבצע "עופרת יצוקה" חלק מרצף התפתחות העובר מהאנתפאדה השנייה דרך מלחמת לבנון השנייה, בהתאם להתפתחותה של תפיסת המענה הצבאי לאיום המשתנה ולהיבט חשוב לא פחות, הנוגע לתפיסתו של הציבור את היעילות של המענה הצבאי לאיום זה. מאמרו של יורם שוויצר מציג את המגבלות שאיתן מתמודדת מדינה דמוקרטית דוגמת ישראל, הפועלת מתוך אילוצים וריסונים הנגזרים משיקוליה הרחבים ומאופי משטרה, בניסיונה להכריע את העימות בינה ובין ארגונים דוגמת חזבאללה וחמאס.

דרך השוואת התנהגותו של חזבאללה במבצע "עופרת יצוקה" להתנהגותו ב"חומת מגן" מראה רונן מנליס עד כמה השתנתה סביבת הפעולה בזירה הצפונית לאחר מלחמת לבנון השנייה. הוא מראה כי פעולתה של ישראל במלחמת לבנון השנייה הביאה לחיזוק של ממש בהרתעה מול ארגון חזבאללה.

השוואה מכיוון שונה עורך אמיר קוליק במאמרו "לבנון לייט": לקחי המבצע בעזה והמערכה הבאה מול חזבאללה – מה אפשר ומה אי-אפשר ללמוד". במאמר זה בוחן אמיר קוליק את הדומה ואת השונה בין הזירות, ומזהיר מפני יצירת קשר ישיר בין הלחימה בעזה ולקחיה ובין לחימה עתידית בלבנון. כמו כן הוא מנתח כמה לקחים שאולי אפשר ליישם בזירה הלבנונית.

נושא הפעולה במרחב עירוני צפוף אוכלוסייה הביא את יגאל אייל להציע דגם מבצעי שבו מאמץ הטיפול באוכלוסייה האזרחית במרחב הלחימה הוא מרכיב מבצעי. מאמץ זה, לו יוטמע ויישם בעתיד, יוכל להשיג שתי מטרות: טיפול יעיל באוכלוסייה הנמצאת במרחב הלחימה, וחשוב לא פחות מכך – הגדלה של דרגות החופש המבצעיות בלחימה.

המאמר האחרון בגיליון זה הוא מאמרו של גיורא סגל, המראה עד כמה רבה חשיבותו של התמרון בתפיסה המבצעית בלחימה מול חזבאללה בלבנון וחמאס בעזה. לטענתו של גיורא סגל, משהפכו הארגונים חזבאללה וחמאס את עצמם לארגונים בעלי מאפיינים צבאיים הם נלכדו בין התמרון ובין האש של צה"ל.

אני תקווה שתמצאו עניין בקריאת הגיליון הראשון של כתב העת **צבא ואסטרטגיה** ושזה ימלא את ייעודו, אשר יבוא לידי ביטוי בקיומו ובהעמקת איכותו של השיח הציבורי בתחום הצבאי, שהוא נדבך מרכזי כל כך בהווייתה של מדינת ישראל.

קריאה מהנה,

ד"ר גבריאל סיבוני,

ראש תכנית המחקר הצבאי, המכון למחקרי ביטחון לאומי

הזרוע הצבאית של חמאס ברצועת עזה: התפתחות, דפוסי פעולה וצפי

גיא אביעד

ב־24 בדצמבר 2008 אישר הקבינט בהובלת ראש הממשלה אהוד אולמרט את הפעלתה של תכנית המגירה של צה"ל לתקוף ברצועת עזה, והסמיך את הפיקוד העליון לפעול לשינוי המציאות הביטחונית בדרום הארץ כדי לשפר את חיי התושבים באזור.¹ כעבור שלושה ימים פתח צה"ל במבצע "עופרת יצוקה". המבצע החל במהלומה אווירית על יעדים צבאיים של תנועת חמאס ברצועה. בשני גלי תקיפה, שהשתתפו בהם יותר משמונים כלי טיס, הושמדו מחסנים לאגירת רקטות, מוצבים, בסיסי אימונים ומרכזי שלטון. בכך ניתן את הפתיחה למערכה רצופה בת כשלושה שבועות, אשר הייתה שיא חדש נוסף במאבק הממושך בין צה"ל ובין תנועת חמאס, הן בהיקף הכוח והאש שהפעילו שני הצדדים והן בממדי הפגיעות בנפש וברכוש, בעיקר בצד הפלסטיני.²

ב־23 ימי לחימה ספגה הזרוע הצבאית של חמאס, המוכרת בכינוי "גדודי עז אל־דין אל־קסאם", מכה מרוכזת שכמותה לא ידעה מעודה. על פי הערכות, נהרגו מאות מפעיליה, ורבים נוספים נפצעו בדרגות חומרה שונות, ולעומת זאת, היה מניין הנפגעים של צה"ל נמוך לאין שיעור ועמד בסתירה לתרחישים הפסימיים שהוצגו לפני המבצע.³ עם זאת, הזרוע הצבאית של חמאס רחוקה מלהתפוגג, והותירה בידיה די יכולות, הן בהיקף החימוש והן בכוח האדם המיומן העומדים לרשותה, כדי לשוב ולאתגר את צה"ל גם בעתיד. לא מן הנמנע כי סיבוב הלחימה הבא קרוב מתמיד.

מאמר זה נועד לבחון את מאפייניה של הזרוע הצבאית של חמאס כגוף לוחם בעל מסגרת ממוסדת ולשפוך אור על המבנה שלה ועל ייעודיה, על ההיגיון המנחה את תורת הלחימה שלה ועל דפוסי פעולתה. לשם כך ינתחו תהליכי ההתפתחות של הזרוע הצבאית של חמאס ברצועה בין השנים 2004 ל־2008, על רקע המעבר שלה מחוליות טרור לכדי גוף היררכי צבאי למחצה, וייבחנו אופני הלחימה שלה

גיא אביעד הוא ראש מדור הדרכה במחלקת ההיסטוריה של צה"ל ומחברו של הספר **לקסיקון חמאס** (תל אביב: מערכות / משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 2008).

במבצע "עופרת יצוקה" על סמך ההכנות שערכה בתקופה הנזכרת למעלה ותוך כדי עמידה על הישגיה על פי ראייתה היא.

שנים 2004-2005 – שלב הטרונספורמציה

שנת 2004 סימנה את ראשיתו של תהליך הפיכתה של הזרוע הצבאית של תנועת חמאס ברצועה מזרוע טרור לגוף בעל דפוסים ממוסדים ותורת לחימה. הגורמים שהביאו להתנעתה של מגמה זו כרוכים הן בשינויים פנים ארגוניים בחמאס והן בהחלטות שקיבלה ישראל ונגעו ישירות לעתידה של עזה. חיסולם של השיח' אחמד יאסין וסגנו עבד אל-עזיז רנתיסי בשליש הראשון של 2004 חיזק את הנהגת "החוג" של חמאס, היושבת בדמשק, והביא להידוק הקשרים של התנועה עם איראן.⁴ בשל כך החלה הזרוע הצבאית בעזה, הכפופה ישירות להנהגת "החוג", ליהנות מתקציבים ניכרים ומהכוונה מקצועית ממנגנוני המודיעין של איראן ומהשלוחה של טהראן בלבנון – ארגון חזבאללה. ביטוי מעשי לכך היה עם הקמת מיליצית "אל-מוראביטון" והעמדתו של אחמד ג'עברי, לימים מנהיג הזרוע הצבאית של חמאס ויורשו של מוחמד דף, בראשה. המיליציה נועדה להיות בסיס לצבא עממי, וכחלק משלב היערכות הכרחי לקראת עימות צבאי עם ארגון פת"ח על דמותה של הרשות הפלסטינית. מגמות אלו, אשר הלמו את האסטרטגיה ארוכת הטווח של חמאס, הואצו עם אישורה של תכנית ההתנתקות ב-26 באוקטובר 2004 על ידי הכנסת ומתן גושפנקה חוקית לממשלת שרון להוציאה אל הפועל. ההבנה בחמאס כי נסיגת ישראל מרצועת עזה קרמה עור וגידים ופתחה את הפתח למאבק על השליטה בה האיצה את תהליך בניין הכוח ואימוץ שיטות לחימה שעלו בקנה אחד עם אתוס ההתנגדות והזהות הג'האדית של התנועה. ראשית, חולקה הרצועה לשש עד שבע חטיבות מרחביות האחראיות לגזרות מוגדרות. בפיקודו של כל מח"ט פעלו מפקדי גדודים ומפקדי פלוגות אשר הופקדו על תאי שטח מצומצמים, בדרך כלל על שכונה, ובהם

נסיגת ישראל מרצועת עזה האיצה את תהליך בניין הכוח שעלה בקנה אחד עם אתוס ההתנגדות והזהות הג'האדית של חמאס.

הכינו ביצורים ופרסו אנשים בעמדות מוכנות מראש. שנית, הוגדלו מחזורי הגיוס לזרוע הצבאית, ובכל חטיבה מרחבית פעלו בין אלף ל-1,500 פעילים בממוצע.⁵ שלישית, השימוש במנהרות חרג מייעודו המקורי להברחת אמצעי לחימה ופעילים, והיה לשיטת פעולה מועדפת נגד מוצבי צה"ל. מנהרות תופת היו לאיום מוחשי ואמצעי יעיל, לתפיסתה של חמאס, לערעור שליטתה של

ישראל ברצועה לפני ההינתקות ולהצגת יציאתה מעזה כבריחה מבוהלת וכהישג להתנגדות.⁶ רביעית, הוקם מערך ייצור המוני של רקטות קסאם ברחבי הרצועה, ובכללו רשת של בתי מלאכה ומחרטות. טווח הרקטה הוגדל בהדרגה, ועצמת

הפגיעה שלה הוגברה. הברחתן של רקטות גראד לתחום הרצועה תרמה לשיפור איכותי נוסף והכניסה למעגל הירי יישובים רבים בעומק ישראל. כך היה הירי תלול המסלול לזרוע הארוכה של גדודי עז אל-דין אל-קסאם ולאמצעי להענשת ישראל על פגיעה מפעם לפעם באנשיה.⁷

הסכמת חמאס לכוון רגיעה ביטחונית עם ישראל במרס 2005 השתלבה היטב בתכניות התנועה להתמודד בבחירות לרשויות המקומיות ולמועצה המחוקקת כדי לצבור הון פוליטי.⁸ גם התובנה כי בעת הזו מאבק מזוין היה עלול לחבל במימוש תכנית ההתנתקות, סייעה בהורדת סף האלימות מצד חמאס לזמן מה. עם זאת, לא שקטה הזרוע הצבאית שלה על שמריה. את השקט היחסי ניצלו פעיליה להתעצמות ולבניין כוח על פי ארבעת הנדבכים שצוינו לעיל, ועם השלמת יציאת ישראל מהרצועה באוגוסט-ספטמבר 2005 הושלם המעבר מחוליות טרור לארגון בעל מבנה היררכי, תורות לחימה וסממנים צבאיים. אם כן, חמאס היתה ערוכה ליום שאחרי נסיגת ישראל מהרצועה ולקראת מאבק אלים על השליטה בה.

שנים 2006-2008 – שלב ההתבססות

ראשיתה של שנת 2006 הייתה עבור חמאס תקופה של מימוש רווחים. לא זו בלבד שהתנועה הצליחה לרקום סיפור ניצחון, שלפיו הביאה ההתנגדות המזוינת לנסיגת צה"ל מעזה, כמו יציאת צה"ל מרצועת הביטחון בדרום לבנון במאי 2000, אלא שהיא גם הצליחה לתרגם זאת לתמיכה פוליטית ולאהדת ההמון. ב־25 בינואר 2006 זכתה התנועה לניצחון סוחף בבחירות למועצה המחוקקת הפלסטינית, ואיישה 74 מתוך 132 המושבים בה.⁹ חודשיים לאחר מכן הוקמה ממשלה על טהרת חמאס בראשות איסמאעיל הניה, והתנועה הייתה למפלגת השלטון. התפתחות זו סייעה להתמשכות העקבית של התעצמות הזרוע הצבאית עד כדי היותה גורם שהאפיל על מנגנוני הביטחון של הרשות הפלסטינית. לא זו בלבד שלצד גדודי עז אל-דין אל-קסאם הוקמה מיליציה חדשה בדמות "הכוח הביצועי", ולחמאס נוספו אלפי חמושים בכסות של משטרה כחולה,¹⁰ אלא שגם היה אפשר להרחיב את תופעת ההברחות במנהרות רפיח ואת מערך ייצור הרקטות כמעט ללא הפרעה, בפרט על רקע נסיגת צה"ל מציר פילדלפי והיעדר פיקוח רצוף לאורכו.

אולם משהייתה חמאס לגורם הפוליטי הדומיננטי בחברה הפלסטינית, נמדד כוחה של הזרוע הצבאית לא רק ביכולתה לשמר מתח צבאי מול ישראל ובהרחבת שורותיה, כי אם גם כמשענת העיקרית לשלטון. למרות השבעתה של ממשלת הניה, לא השלים ארגון פת"ח עם אבדן מרכזי הכוח לטובת חמאס וחתר בהתמדה תחת אשיותיה. לפיכך שימשו גדודי עז אל-דין אל-קסאם שומר הסף של שלטון חמאס, בכל האמור לרצועת עזה, וסייעו בידו של "הכוח הביצועי" לטפל בגילויי האנרכיה ולדכא סממני מרי וחתרנות פוליטית. כך אפוא הייתה תלויה שרידותו של המשטר

בהובלת הנהגת "הפנים" של חמאס ברצועה ביעילות הזרוע הצבאית של התנועה, אשר נשמעה להנהגת "החוץ" בדמשק וקיבלה ממנה ממון, חימוש והכוונה. כמי שצייתה לחברי הלשכה המדינית של חמאס, גוף ההנהגה העליון של התנועה היושב מחוץ לשטחים, פעלה הזרוע הצבאית לא אחת שלא בהתאם לאינטרס של הנהגת "הפנים" בעזה, גילתה עמדה עצמאית משלה וכפתה מציאות פוליטית אחרת. חטיפת החייל גלעד שליט ב-25 ביוני 2006 הייתה רק דוגמה בולטת אחת לכך. אמנם שחרור אסירים נתפס כקונצנזוס בחברה הפלסטינית לגווניה והפעולה זכתה לאהדה ציבורית, אך המהלומות שספגה תנועת חמאס בשורה של מבצעים שערך צה"ל בשם הקוד "גשמי קיץ" בין 28 ביוני ל-26 בנובמבר 2006 הקשו על יכולתה של ממשלת הניה למשול ביעילות והגבירו את המאבק האלים ברחוב העזתי עם נאמניו של אבו מאזן וארגון פת"ח. עימותים אלו נמשכו לתוך שנת 2007, והגיעו לשיא בחודשים מאיינוני על רקע החלטתו של הנשיא אבו מאזן לפרוס את מנגנוני הביטחון הכפופים לו ברחבי הרצועה שלא על דעת חמאס. הזרוע הצבאית של חמאס עשתה דין לעצמה, ובמהלך מתוזמן היטב הכריעה את מנגנוני הביטחון של הרשות שהיו עדיפים במספר ובציוד, תוך כדי שימוש אינטנסיבי במנהרות תופת שנחפרו אל מתחת למפקדות פת"ח ברצועה. השתלטות גדודי עז אל-דין אל-קסאם ב-14 ביוני על מפקדת הביטחון המסכל בתל אל-הווא סתמה את הגולל על שלטון הרשות בהנהגת אבו מאזן ברצועה, וההפיכה שביצעה חמאס הייתה לעובדה מוגמרת.¹¹ עם חיסולם של שני מוקדי כוח חמולתיים – משפחת חילס (אוגוסט 2008)¹² ומשפחת דורמוש (ספטמבר 2008)¹³ – היה שלטונה של חמאס בעזה מבוצר ללא עוררין, והזרוע הצבאית הייתה לגוף החזק ביותר ברצועה.

מאפייני הלחימה של חמאס – מתורה ליישום

לצד תפקידה של הזרוע הצבאית של חמאס כשומרת על הבלעדיות של שלטון התנועה בעזה מפני איום מבפנים, היא לא זנחה את ייעודה המקורי כגוף לוחם, ונערכה לעמוד גם מפני האיום שמבחוץ – פלישה של ישראל לרצועה. התנתקות ישראל מעזה, היכולת לצאת מהרצועה ולהיכנס אליה בחופשיות יחסית והתרחבות תופעת ההברחות לכדי תעשייה של ממש, בחסות ממשלת הניה העניקו לבניין הכוח של גדודי עז אל-דין אל-קסאם ממדים חדשים. מאות פעילים יצאו את גבולות הרצועה ועברו אימונים מתקדמים באיראן, בסוריה ובלבנון ובכללם מימוניות באיסוף מודיעין, הסוואה, הרכבת מטענים מתוחכמים והפעלת טילי נ"ט מדרג מתקדם. מלבד זה, עברו אלפי המגויסים החדשים אימונים בשטח הרצועה, ובהם ירי נק"ל וטילי נ"ט, כגון R.P.G. ויאסין (טיל מתוצרת עצמית של חמאס), שדאות ומטעון.¹⁴

יותר מכול העניקו מלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006 והצלחת חזבאללה לעמוד מול צה"ל במשך 34 ימי לחימה זריקת מרץ לזרוע הצבאית של חמאס ותרמו לשדרוג יכולותיה. דפוסי הפעולה של חזבאללה היו עבור חמאס מודל לחיקוי ומופת לניהול לחימה א-סימטרית תוך כדי ניצול תווי השטח וחולשות היריב.¹⁵ על סמך הלקחים שהופקו פיתחה הזרוע הצבאית של חמאס תפיסת הגנה אשר התבססה על כמה נדבכים. ראשית, עמדה חמאס על יתרונות התווך התת-קרקעי כמו מודל "שמורות הטבע" של חזבאללה בדרום לבנון. לא זו בלבד ששימוש יעיל במנהרות אפשר לנטרל במידת מה את העליונות האווירית של חיל האוויר, אלא שהוא היה מערך יעיל להגדלת אורך הנשימה של הזרוע הצבאית כגוף לוחם ואמצעי להישרדות פעילה. פיזורם של מחסני רקטות בעומק האדמה בכל חטיבה מרחבית שירת מטרה זו.¹⁶

שנית, חלחלה בחמאס ההבנה כי התשת העורף הישראלי בירי מרחוק והשבתת החיים האזרחיים לאורך זמן ממושך עד יומה האחרון של המערכה, כמו שקרה במלחמת לבנון השנייה, יש בהן כדי להפחית מתחושת ההישג הצבאי של ישראל ולהיות מקור לתסכול ולהרגשה כי צה"ל לא עמד בציפיות. לפיכך עמלה הזרוע הצבאית להכין תכנית אש סדורה המשולבת במשמעת מבצעית הדוקה, אשר חתרה לשיגור מטחי ירי מדודים אך רצופים לשטח ישראל, גם אם ייכבשו כמה ממרחבי השיגור הידועים בצפון הרצועה, תוך כדי ניצול המרחב האורבני הצפוף בעיר עזה ובמחנות הפליטים שבפאתיה.¹⁷

שלישית, חתרה הזרוע הצבאית של חמאס לגבות מצה"ל מחיר כבד בנפש, תוך כדי גרירתו לעומק השטח הבנוי שחייליו היו אמורים להיתקל בו בזירות מטענים, בבורות ייקוש, בירי צלפים, במחבלים מתאבדים וכיוצא באלה. הכרת

חמאס ברגישותה של ישראל לנפילת חיילים גרסה כי מספר רב של הרוגים מקרב לובשי המדים עשוי לקצר את משך הלחימה, לפגוע במורל ולהותיר תחושה עזה של החמצה.¹⁸

רביעית, הזרוע הצבאית של חמאס נערכה ליצירת "הפתעות" תוך כדי לחימה כדי להוציא את החברה הישראלית משיווי משקלה וליצור הישג שערכו התודעתי עלה בהכרח על חשיבותו המבצעית הישירה. מלבד הטרמינולוגיה המועתקת מחזבאללה, עמד בבסיס

החשיבה של חמאס הרצון להציג את צה"ל במערומיו, לנפנף במחדליו וליצור לחץ ציבורי להפסקת המערכה העתידית לפני השגת מטרותיה. באופן זה יכלה הזרוע הצבאית של חמאס להציג ניצחון בנקודות, אשר היה נחשב בעיניה הכרעה.

דפוסי הפעולה של חזבאללה היו עבור חמאס מודל לחיקוי ומופת לניהול לחימה א-סימטרית תוך ניצול תווי השטח וחולשות היריב.

חמישית, על רקע יכולותיו המודיעיניות של צה"ל, ובייחוד סיכולים ממוקדים, שמה לעצמה הזרוע הצבאית של חמאס למטרה את הצורך להיטמע באוכלוסייה המקומית ולהיות אויב אמורפי וחמקמק שקשה לאתרו, מתוך רצון להפחית את מספר הנפגעים שלה ולשמור על שרידות כוחה ובשל ההבנה כי על רקע היתרון האיכותי של צה"ל יש לפעול במסגרות קטנות ברמת החוליה בשיטת פגע וברח, כלומר אין דין העצמה הכמותית שהופעלה מול אויבים מבית כדין עמידה מול אויב מבחוץ הנהנה מעדיפות טכנולוגית ומפערי עֶצמה. מלבד זה, עשויה הייתה ההיטמעות באוכלוסייה להיות פוטנציאל להרג בשוגג של המונים לא מעורבים על ידי צה"ל. אירוע נקודתי מעין זה, כמו פגיעות בכפר קנא, הן במבצע "ענבי זעם" ב־1996 והן במלחמת לבנון השנייה עשור מאוחר יותר, היה עשוי להביא להפוגה, אם לא למעלה מכך – להפסקה מוחלטת של המערכה. לדידה של הזרוע הצבאית, לא זו בלבד שהיו מושחרים פניו של צה"ל כצבא מוסרי, אלא שלחץ בין־לאומי היה כופה תוצאה שהייתה בהכרח לטובת חמאס ומגמדת את הישגיה של ישראל עד אותה נקודת זמן.

עם התאוששותה של הזרוע הצבאית של חמאס ממהלך הפתיחה של מבצע "עופרת יצוקה" ניסו פעיליה ליישם את עקרונות הפעולה שעמדו בבסיס תכנית ההגנה שלה על הרצועה. ככלל, פשטו לוחמי חמאס את מדיהם, נטמעו באוכלוסייה האזרחית, שהם עשו ממנה מגן אנושי בעל כורחה, ונמנעו מחיכוך ישיר עם צה"ל בשטחים הפתוחים שבין ציר "הוברס" ובין פאתי השטח העירוני.¹⁹ למעט אש צלפים, האש של חמאס נגד כוחות צה"ל הופעלה מרחוק וכללה שימוש בפצצות מרגמה, במטענים מוכנים להפעלה, בצירי התנועה ובבתים ממולכדים, ובירי של טילי נ"ט מסוג R.P.G. ויאסין.²⁰ פעילי הזרוע הצבאית של חמאס חתרו לגרירת צה"ל לעומק השטח העירוני שהיה אפשר לבטל בו אחדים מיתרונותיו, ובה בעת

ניסו לייצר הפתעות טקטיות שהיה בהן כדי לשנות את המחיר בנפש, ובכך אולי גם את פניה של המערכה כולה. לוחמי חמאס נעו דרך מנהרות תת־קרקעיות בניסיון לתקוף כוחות מעורפם, ובמקרה אחד לפחות אף היו קרובים לחטיפת חייל באמצעות הכנסתו לרשת המחילות שלהם ומשם למקום מבטחים.²¹ בנוגע לירי תלול המסלול לשטח ישראל, אמנם שוגר מספר נמוך של רקטות לעומת הערכות מוקדמות, שנעו בין מאה למאתיים יציאות ליממה,²² אך יש לראות בכך לא הישג

תוך כדי לחימה התגבשה בחמאס התובנה כי די בירי רקטות אחדות ארוכות טווח לכיוון מזרח וצפון כדי לשבש את שגרת החיים בדרום ישראל.

של תקיפות חיל האוויר על מחסני תחמושת ומרחבי שיגור דווקא, כי אם עדות להיגיון מערכתי סדור. נראה כי תוך כדי לחימה התגבשה בחמאס התובנה כי די בירי רקטות אחדות ארוכות טווח לכיוון באר שבע ואופקים במזרח ולכיוון אשדוד

ויבנה בצפון כדי לשבש את שגרת החיים בדרום ישראל.²³ שימור מגמה חסכנית זו עד היום האחרון ללחימה העיד על משמעת מבצעית, על תכנית אש מתוכננת היטב ועל רצון להאריך את משך הלחימה תוך כדי שמירה על שרידות אופרטיבית לצד ערעור הישגיו של צה"ל.²⁴ הטפטוף הבלתי פוסק של רקטות, למרות שהיית צה"ל בצפון הרצועה ותוך כדי כיתור העיר עזה, גם הוכיח כי חמאס פיזרה פיזור מחושב את סדר כוחות הגראדים בין החטיבות המרחביות והגדודים שלה. באופן זה ניטלה מישראל היכולת לתת מכה ניצחת למערך הארטילריה של חמאס, למרות פגיעה בדמויות מפתח, כגון אימן ציאם, ראש מערך הרקטות ברצועה, ואמיר מנסי, מפקד המערך במרחב העיר עזה,²⁵ והייתה משום מסר מצד חמאס כי ללא כיבוש כלל הרצועה, יעד שישאל רצתה להימנע ממנו, הגם שלא תאם את שעון החול המדיני, לא יהיה אפשר להפסיק את האש.

במציאות השיגה תכנית חמאס את יעדיה חלקית בלבד, אך די היה בהם כדי להעניק לזרוע הצבאית שלה תחושת ניצחון. למרות ההיטמעות באוכלוסייה, נהרגו מאות פעילים צבאיים, אך עם זאת, היה זה אחוז קטן מסדר הכוחות הלוחם של חמאס,²⁶ מה גם שעשרות הרוגים לא היו משויכים ארגונית לתנועה כי עם לארגונים אחרים דוגמת הג'האד האסלאמי וועדות ההתנגדות העממית.²⁷ יתר על כן, דרג הפיקוד הבכיר של הזרוע הצבאית, בראשות אחמד ג'עברי ומפקדי החטיבות והגדודים שתחתיו, כמעט לא נפגע, כלומר חמאס שמרה על כוחה הצבאי באופן המאפשר לה להמשיך לשלוט ברצועה ולחדש את העימות עם ישראל בכל רגע נתון.²⁸

אמנם השימוש באוכלוסייה כמגן אזרחי גרם להרג בשיעור גבוה של לא מעורבים, אך לא מנע את ישראל מלהמשיך במבצע הצבאי. גם האירוע הנקודתי של הפגיעה סמוך לבית הספר "אל-פאחורה" של אונר"א בעזה ב-6 בינואר 2009, אז מצאו את מותם 42 אזרחים, לא השיג בראיית חמאס את אפקט כפר קנא והביא להפסקת המבצע, אולם השימוש במספר הנפגעים הרב בהחלט שירת את חמאס ביום שאחרי בכל הקשור לחזית התודעתית ולקרב על דעת הקהל הערבית והבין-לאומית.²⁹

הקמת מערך המנהרות והבונקרים בלב המרחב האורבני של העיר עזה ופאתיה שירתה את חמאס לצורכי הסתתרות. עם זאת, דרג ההנהגה הפוליטי של התנועה לא נמלט לחלוטין מאימת הסיכולים הממוקדים. צה"ל הצליח לפגוע בניזאר ריאן, חבר ההנהגה המדינית של חמאס וסמכות הלכתית בכירה, ב-31 בדצמבר 2008 ובסעיד ציאם, שר הפנים של ממשלת חמאס, ב-15 בינואר 2009. השניים נמנו עם החמישייה הפותחת של הנהגת חמאס ברצועה, ועם הפגיעה גם בצלאח אבו שרח', ראש מנגנון ביטחון הפנים של חמאס, זכה צה"ל להישג מודיעיני ומבצעי,³⁰ אולם העובדה שבתום המערכה עיקר ההנהגה של חמאס שרדה ואחזתה בשלטון

על הרצועה נותרה על כנה, די היה בה כדי להתפרש כניצחון והוכחה, כי לא די ביכולות אוויריות ומודיעיניות, מוצלחות ככל שיהיו, כדי לפורר את התנועה.³¹ הזרוע הצבאית של חמאס לא הצליחה לגבות מחיר כבד מחיילי צה"ל, ונכשלה ביכולתה לייצר "הפתעות" במישור הטקטי. לוחמיה נמנעו ככלל מעימות חזיתי עם צה"ל, ונסו לעומק השטח הבנוי תוך כדי השארת אמל"ח רב מאחור, אך בראייתה של חמאס די היה בעובדה שצה"ל נמנע מלחדור לתוך מחנות הפליטים הצפופים כדי להבין כי יצרה סוג מסוים של הרתעה.³²

היכולת של הזרוע הצבאית לשמור על קצב אש תלולת מסלול באופן מדוד ורצוף הייתה מבחינתה של חמאס אחד מהישגיה החשובים של המערכה. לא זו בלבד שמערך הארטילריה של התנועה לא שותק למרות התמשכות הלחימה, העליונות האווירית והפעולה הקרקעית של צה"ל, אלא שהוא אף שמר על תכנית סדורה, גילה משמעת מבצעית גבוהה והוכיח כי פיזור מחסני האחסון והמשגרים בין המרחבים עמד במבחן. מלבד זה, די היה בעובדה שכמיליון אזרחים בישראל הוכנסו לטווח האש של חמאס, תוך כדי שיבוש החיים בעורף, פגיעה של ממש בכלכלת מחוז הדרום והטלת איום על מתקנים אסטרטגיים, דוגמת נמל אשדוד ושדות התעופה של חיל האוויר במרחב, בפרט לאחר שירתה חמאס את הירייה האחרונה כדי לזכות בנקודות זכות נוספות.

סיכום

מבצע "עופרת יצוקה" הנחיל מכה קשה, אם כי לא אנושה, על הזרוע הצבאית של חמאס. על אף עוצמת האש שצה"ל הפעיל ולמרות מאות ההרוגים שספגה, היה בסבב הלחימה האחרון כדי להעיד דווקא על כברת הדרך שעברה הזרוע הצבאית מחוליות טרור במבנה הייררכי רופף לכדי כוח לוחם בעל מסגרות ממוסדות ותורת לחימה. יכולתה לשמור במידה ניכרת על כוחה גם לאחר 23 ימים של לחימה רצופה מול עוצמתו של צה"ל, הגם שלא גבתה את המחיר מחייליו

כמו שציפתה, המחישה כמה מחשבה ומאמץ הקדישה במשך השנים תנועת חמאס הן בהיבט בניין הכוח והן באופן ההפעלה שלו. אין לפקפק אפוא ביכולתה של הזרוע הצבאית להפיק לקחים לעתיד מהעימות האחרון, למלא מחדש את השורות ולהתעצם באמצעים שישפרו את יכולותיה. לפיכך יותר משיש לראות במבצע "עופרת

הזרוע הצבאית של חמאס לא הצליחה לגבות מחיר כבד מחיילי צה"ל, ונכשלה ביכולתה לייצר "הפתעות" במישור הטקטי.

יצוקה" משום שיקום הרתעתה של ישראל, נדרשת תשומת לב יתרה לתמרור האזהרה שנדלק בעקבותיו, תוך כדי הבנה כי צה"ל ניצח בקרב, אך עדיין רחוק מלהכריע במלחמה כולה.

הערות

- 1 דברי ראש הממשלה אהוד אולמרט בתדרוך כתבים בנוגע לפעולה ברצועת עזה. נוסח מלא ראו בתוך:
<http://www.pmo.gov.il/PMO/Communication/PMSpeaks/speechgaza271208.htm>
- 2 אמיר בוחבוט ועמית כהן, "טיפול בהלם", **מעריב**, 28.12.2008; עמוס הראל, "בפחות מ־4 דקות הושמדו רוב בסיסי החמאס", **הארץ**, 28.12.2008.
- 3 עוד בדצמבר 2007 העריך צה"ל – בהערכה שהעביר לראש הממשלה – כי בפעולה קרקעית נרחבת ברצועה עלולים להיות יותר ממאה הרוגים לישראל. בתוך: עמיר רפפורט ועמית כהן, "מדברים ויורים", **מעריב**, 12.12.2007.
- 4 על התפתחות היחסים בין חמאס לאיראן ראו: גיא אביעד, **לקסיקון חמאס**, תל אביב, מערכות, 2008, עמ' 46–50.
- 5 אמיר בוחבוט, "קצין בכיר: אנחנו לא מצליחים למנוע מהחמאס להתחמש", **מעריב**, 20.7.2007; מרכז המידע למודיעין ולטרור – המרכז למורשת המודיעין, תהליך ההתעצמות הצבאית של חמאס ברצועת עזה, אפריל 2008.
http://www.terrorism-info.org.il/malam_multimedia/Hebrew/heb_n/pdf/hamas_080408h.pdf
- 6 אל"ם איתן יצחק, "מתחת לאדמה", **מערכות**, גיליון 422, דצמבר 2008, עמ' 20.
- 7 מרכז המידע למודיעין ולטרור – המרכז למורשת המודיעין, איום הרקטות מרצועת עזה 2007–2007, דצמבר 2007.
http://www.terrorism-info.org.il/malam_multimedia/Hebrew/heb_n/html/rocket_threat.htm
- 8 מן הראוי לציין כי הסכם הרגיעה הושג בשיחות קהיר במרס 2005 בין פת"ח לחמאס בתיווכה של מצרים, בלי שישיראל תהיה צד בו. נקבע כי הרגיעה תוקצב בזמן ותותנה בהתנהגות ישראל, כלומר כל הפרה מצד ישראל לראיית חמאס תזכה לתגובה מדודה מצד הארגון. יתר על כן, חמאס התחייבה שלא להשתמש באלמות בעניינים תוך־פלסטיניים ולהשתתף במוסדות השלטון – רשויות מקומיות ומועצה מחוקקת.
- 9 לבד מן העובדה שההישג ביטא הצבעת מחאה של תושבי השטחים כאות לסלידתם מהשחיתות ברשות הפלסטינית ואכזבה מדרכה המדינית, תרם הפיצול ברשימות פת"ח והליכת מועמדיהם במחוזות בנתיב עצמאי לניצחון חמאס. על תוצאות הבחירות למועצה המחוקקת הפלסטינית ראו באתר הבית של ועדת הבחירות המרכזית הפלסטינית: www.elections.ps.
- 10 את הכוח הביצועי הקים שר הפנים בממשלת חמאס סעיד ציאם באפריל 2006, כחלק מניסיון חמאס למגר את גילויי האנרכיה ברצועה ולהיות משקל נגד למנגנוני הביטחון הכפופים לנשיא אבו מאזן. בראש הכוח הביצועי עמד ג'מאל ג'ראח, ולמרותו סרו אלפי חמושים, כמה מהם שירתו בו בזמן גם בגדודי עז אל־דין אל־קסאם – הזרוע הצבאית של חמאס.
- 11 על העימותים בין פת"ח לחמאס ברצועת עזה בשנים 2006–2007 ראו בהרחבה בתוך: Jonathan Schanzer, *Hamas vs. Fatah: The Struggle for Palestine*, New York: Palgrave Macmillan, 2008, pp.95-119; C. Jacob, 'Escalation in Fatah-Hamas conflict', *MEMRI, Inquiry and Analysis*, No. 316, 23.1.2007
<http://www.memri.org/bin/articles.cgi?Page=countries&Area=palestinian&ID=IA31607>
- 12 עמוס הראל, אבי יששכרוף ויובל אזולאי, "הרוגים בקרבות בעזה, מאות נמלטו לישראל", **הארץ**, 3.8.2008; עלי ואקד, "יום קרב: חמאס הכניע חמולה המזוהה עם פתח", אתר www.ynet.co.il מתאריך 2.8.2008.

- 13 אבי יששכרוף, "11 הרוגים בהם ילדים בקרבות בין חמאס לבני חמולת דורמוש בעזה", **הארץ**, 17.9.2008.
- 14 מתוך ריאיון עם אלוף פיקוד דרום יואב גלנט. בן כספית, "קם לנו חזבאללה קטן על הגדר הדרומית", **מעריב**, 29.9.2008; מרכז המידע למודיעין ולטרור – המרכז למורשת המודיעין, תהליך ההתעצמות הצבאית של חמאס ברצועת עזה, אפריל 2008. http://www.terrorism-info.org.il/malam_multimedia/Hebrew/heb_n/pdf/hamas_080408h.pdf
- 15 שם.
- 16 אל"ם איתן יצחק, "מתחת לאדמה", **מערכות**, גיליון 422, דצמבר 2008, עמ' 20–22.
- 17 אבי יששכרוף, "מקורות בעזה: לוחמי החמאס מסתתרים בשכונות מאוכלסות", **הארץ**, 6.1.2009.
- 18 אלכס פישמן, "טרנדיה בדרך להסדר", **ידיעות אחרונות**, 7.1.09.
- 19 יוסי יהושוע ואלכס פישמן, "מקלט צמרת החמאס: מתחת לילדים החולים", **ידיעות אחרונות**, 7.1.2009.
- 20 אמיר בוחבוט, "בתוך הרצועה", **מעריב**, 7.1.2009; אלכס פישמן, "לא כזה ביג דיל", **ידיעות אחרונות** – המוסף לשבת, 30.1.2009.
- 21 ב־4.1.09 ניסתה חוליית חמאס שנעה במנהרות בפאתיה המזרחיים של העיר עזה לחטוף חייל מכוח גולני שפעל במקום. הניסיון סוכל. עמוס הראל ואבי יששכרוף, "סוכל ניסיון של החמאס לחטוף חייל צה"ל", **הארץ**, 5.1.2009.
- 22 בן כספית, "משחקים משבת לשבת", **מעריב** – מוספשבט, 2.1.2009.
- 23 אשדוד ספגה פגיעה לראשונה ב־29 בדצמבר 2008, ובאר שבע הוכנסה לטווח כעבור יממה. מבדיקה שיטתית של מפת הנפילות במבצע "עופרת יצוקה" ומהודעות הזרוע הצבאית של חמאס עולה כי במרבית הימים הקפיד מערך הארטילריה של חמאס לירות לפחות שתי רקטות ארוכות טווח הן למזרח(באר שבע, אופקים ונתניבות) והן לצפון (אשקלון, אשדוד, יבנה ומועצה אזורית גדרות). יתר על כן, על פי סטטיסטיקה שפרסמו גדודי עזא אלדין אליקסאם בתום הלחימה, עלה כי נורו 213 טילי גראד לטווחים שבין עשרים לארבעים ק"מ. מהם נורו לכיוון מזרח כ־92 טילים ולכיוון צפון כ־104 טילים, כלומר התקיימה סימטריה בין האזורים באופן ששייטת את כל קשת היישובים בדרום תוך כדי טפטוף, על פי ממוצע של חמישה טילים לכיוון צפון וארבעה טילים לכיוון מזרח בכל ימי המבצע.
- 24 http://www.alqassam.ps/arabic/special_files/forqan/hassad_alqassam.doc בסקירה שנתן תא"ל יוסי ביידיץ, ראש חטיבת המחקר באמ"ן בפני ועדת החוץ והביטחון של הכנסת ב־5.1.2009 נאמר כי הירידה בהיקף הירי היא טקטית וכי יש בידי הארגון אפשרות לירות לעומק ישראל במשך שבועות. אריק בנדר, "אמ"ן: יש לחמאס מספיק טילים ורקטות לעוד חודש", **מעריב**, 6.1.2009; עופר שלח, "הוא יודע לחטוף", **מעריב** – מוספשבט, 9.1.2009.
- 25 יומן אירועים – "עופרת יצוקה" מתאריך 4.1.2009 באתר הבית של שירות הביטחון הכללי – <http://www.shabak.gov.il/publications/oferet/Pages/oferet-yoman.aspx>; חנן גרינברג, "צה"ל: חוסל מפקד מערך הרקטות בעיר עזה", אתר www.ynet.co.il, 10.1.2009; אמיר בוחבוט ועמית כהן, "כוח צה"ל חיסל את ראש מערך הרקטות", **מעריב**, 11.1.2009.
- 26 בתום המערכה בעזה טענה הזרוע הצבאית של חמאס כי רק 48 מפעיליה נהרגו בלחימה. עם זאת, מסר דובר משרד הפנים בעזה איהאב אל-רוצין כי 300 פעילים הכפופים למשרד, ובראשם השר סעיד ציאם, נהרגו במערכה, מהם 230 שוטרים וחמישים אנשי מנגנון הביטחון.

- <http://www.alqassam.ps/english/?action=showsta&sid=1309>,
<http://www.ikhwanonline.com/Article.asp?ArtID=45037&SecID=451>
 27 בתום מבצע "עופרת יצוקה" מסרו "פלוגות ירושלים", הזרוע הצבאית של הג'האד האסלאמי, כי נהרגו 39 מפעיליה במערכה בעזה, [www.paltoday.com/arabic/Tools](http://www.paltoday.com/arabic/Tools.php?act=PrintPage&id=34535), "חטיבות צלאח א-דין", הזרוע הצבאית של ועדות ההתנגדות העממית, מסרה כי נהרגו 15 מפעיליה במערכה בעזה, www.moqawmh.com/ara/index.php?act=News&id=2584
- 28 אמיר בוחבוט, "רמטכ"ל החמאס מפקד מהבונקר", **מעריב**, 8.1.2009.
- 29 עמוס גלבוט, "כתר הניצחון של החמאס", **מעריב**, 26.1.2009.
- 30 עמוס הראל ואבי יששכרוף, "צה"ל התנקש בבכיר החמאס ברצועת עזה", **הארץ**, 2.1.2009; יוסי יהושע ורוני שקד, "חיסול בצמרת", **ידיעות אחרונות**, 2.1.2009; אמיר בוחבוט ועמית כהן, "הסיכולים מתחדשים", **מעריב**, 2.1.2009; עמוס הראל, אבי יששכרוף ואנשיל פפר, "צה"ל התנקש בבכיר של החמאס בעזה", **הארץ**, 16.1.2009; רון בן-ישי, "חיסול ציאם – חלק מ'תמונת הניצחון' של צה"ל", אתר www.ynet.co.il מתאריך 16.1.2009.
- 31 זמן קצר לאחר שוך הקרבות יצאו ממקום מחבואם בכירי חמאס, ובהם איסמעיל הנייה, חליל אל-חיה ומושיר אל-מצרי, וסקרו את ההריסות בעזה. מחמוד אל-זהאר אף יצא בתחילת פברואר 2009 לשיחות בקהיר, ובכך הפריך שמועות בדבר פציעתו או בריחתו לאל-עריש.
- 32 בריאיון שהעניק מח"ט הצנחנים אל"ם הרצי הלוי לאחר המבצע הוא אמר את הדברים האלה: "העוצמה הזו שנכנסנו בה הורידה את רמת הנפגעים... העוצמה שהפעלנו בתקיפה לא נתנה להם להפעיל את הדברים שבהם הם היו מוכנים הכי חזק... הגענו אליהם מכיוונים לא צפויים ובעוצמה כזו שהמחבלים לא נשארו כדי להפעיל את המלכודות שהכינו לנו... המחבלים שהשתלטו על הבתים שהאזרחים עזבו, השאירו בכל בית מטענים עם חוטמים מחוברים ומוכנים להפעלה, RPG מוכנים לשיגור, רובים על הרצפה. ממש תחנות של נשק. אבל העוצמה שבה נכנסנו הבריחה אותם. הם לא נשארו שם כדי להשתמש בזה". יוסי יהושע וראובן וייס, "אז אין לי בכלל דילמה", **ידיעות אחרונות** – המוסף לשבת, 23.1.2009.

האם צה"ל ערוך להתמודד במלחמה סדירה עם מדינות ערב?

זכי שלום

הנחת היסוד של מעצבי מדיניות הביטחון של מדינת ישראל מאז הקמתה הייתה שצה"ל צריך להיות ערוך להתמודד עם כל תרחיש של איום מצד מדינות ערב, כולל מלחמה נגד כל מדינות ערב.¹

האמון הלא מעורער של מעצבי מדיניות הביטחון בתקפותו של עיקרון זה שימש מרכיב חשוב ביותר בעיצוב עמדותיה של מדינת ישראל בסוגיות ביטחוניות שונות. תפקודו של צה"ל במבצע קדש, במלחמת ששת הימים, ובמידה רבה גם במלחמת יום הכיפורים הוכיח את תקפותו של עיקרון זה. בכל המקרים האלה יצא צה"ל כשידו על העליונה. לאיש לא היה ספק כי מדינת ישראל היא המנצחת, אלא שעתה – לאחר העימות המלחמתי של צה"ל ברצועת עזה (דצמבר 2008 – ינואר 2009), בהמשך לעימות שהיה בלבנון (יולי-אוגוסט 2006) – נראה כי תקפותו של עיקרון זה הוטלה בספק. להלן אבחן את הנימוקים לקביעה זו. המלחמה ברצועת עזה תהיה מקרה הבוחן. אציג לקחים גם על רקע אירועי מלחמת לבנון השנייה. המלחמה ברצועת עזה (מבצע "עופרת יצוקה"), (ובמידה רבה גם המלחמה בלבנון), נפתחה בתנאים אופטימיים מנקודת ראותה של מדינת ישראל.

המלחמה החלה לאחר שנים ארוכות של הבלגה מצד ישראל על ירי לא פוסק של טילים, רקטות, פצצות מרגמה וכדומה לעבר ערי הדרום. על הבלגה זו – יהיו סיבותיה אשר יהיו – נמתחה ביקורת קשה מצד חוגים רבים בארץ, ובייחוד מצד תושבי הערים שספגו את הפגיעות ומצד חוגים פוליטיים המזוהים בדרך כלל עם הימין. עם זאת, משהחלה המערכה התברר כי הבלגה זו תרמה תרומה נכבדה להיווצרות קונצנזוס רחב מאוד של תמיכה בה בקרב החברה הישראלית. לרובדים רחבים בחברה הישראלית, ובכללם אלה המסתייגים תדיר ממדיניות כוחנית של ישראל, היה ברור כי ממשלת ישראל לא ששה אלי קרב וכי היא עשתה ככל אשר

פרופ' זכי שלום הוא חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי, חוקר במכון למורשת בן גוריון ומרצה באוניברסיטת בן גוריון שבנגב.

היה אפשר לעשות כדי למנוע את העימות. על רקע זה בין השאר אפשר להבין שהביקורות מבית על מהלכי המלחמתיים של ישראל היו מדודות. רוב אלה שמתחו עליה ביקורת בגין מהלך ההסלמה שיזמה עשו זאת בטון מינורי ובלשון מפויתת.²

ההבלגה תרמה גם להיווצרות אווירה אוהדת במערכת הבין-לאומית למהלכי הצבאיים של מדינת ישראל (כמו "תקופת ההמתנה" שקדמה למלחמת ששת הימים). אהדה בסיסית זו הייתה קיימת גם בלי קשר למדיניות ההבלגה, על רקע העובדה שמדינות רבות במערכת הבין-לאומית רואות באסלאם הרדיקלי שחמאס מייצג איום עליהן ולא רק על ישראל. עם זאת, אפשר להניח כי מדיניות ההבלגה העצימה במידה רבה את היחס הסלחני והאוהד למדי שהפגינו מדינות רבות כלפי פעילותה הצבאית המסיבית של ישראל ברצועת עזה. התוצאה המעשית של אהדה זו באה לידי ביטוי בעובדה שהלכה למעשה הבהירה המערכת הבין-לאומית לישראל מראשית המלחמה כי היא מעניקה לה יד חופשית לתקופת זמן כלשהי, שמשכה לא הוגדר מראש, אבל כזו שנותנת לישראל את היכולת להכריע בבידור את חמאס, אם רק יעלה הדבר בידיה מבחינה צבאית. "רוב מדינות אירופה", כתב אחד החוקרים, הטילו בבידור את האחריות למצב בעזה על חמאס [...] מדינות כאיטליה, גרמניה וצ'כיה הביעו הבנה כלפי ישראל ותיארו את פעולותיה כהגנה עצמית. מדינות אלה גם הקפידו להשתמש בלשון תקיפה נגד חמאס ודרשו ממנו להפסיק לאלתר את ירי הרקטות על ישראל. אפילו לאחר תחילת הפעולה הקרקעית, איטליה, גרמניה וצ'כיה המשיכו לתמוך בישראל ודיברו על הצורך בהשגת הסכם הפסקת אש לטווח ארוך שישקף את האינטרסים של ישראל".³

גם עיתוי המבצע היה נוח מאוד למדינת ישראל, משתי בחינות לפחות: (1) סוף השנה האזרחית הוא תקופה של מעין הקפאת פעילות במערכת הדיפלומטית הבין-לאומית בשל ההכנות לקראת השנה החדשה, ולפיכך היה ברור שלא יהיה אפשר "לגבש" הסדר כלשהו של הפסקת הלחימה בתקופה זו. משמע, לישראל יש חופש פעולה, זמני לפחות, במישור הצבאי; (2) תקופת הביניים שבין סיום ממשלו של הנשיא בוש ובין כניסת ממשלו של הנשיא הנבחר אובמה העניקה גם היא חופש פעולה נרחב לישראל, בלי קשר לעובדה שהממשל האמריקני בראשות הנשיא בוש הפגין עמדה אוהדת מאוד לישראל מראשית המבצע.⁴

המבצע נפתח בהפתעה טקטית לחמאס. ההערכה שרווחה בחוגי חמאס הייתה שישראל תימנע מעימות כולל ערב הבחירות. ההחלטה לצאת למבצע נרחב, בניגוד לכל הציפיות, הפתיעה את חמאס לחלוטין. מבחינה טקטית, המערכה נפתחה במתקפה אווירית מסיבית, וזו פגעה פגיעה קשה בעשרות רבות של שוטרים משורות חמאס ובתשתיות. בשלבים הראשונים של העימות ניכר היה שחמאס נמצא בהלם מוחלט בעקבות היזמה ההתקפית של ישראל. גם השלב השני

במערכה, המהלך הקרקעי, הפתיע את חמאס. בסך הכול התנהלה ההתקדמות הקרקעית בימי הלחימה הראשונים ללא תקלות מיוחדות; ולבסוף, גם ההחלטה על הפסקת אש חד-צדדית התקבלה בחמאס בהפתעה.⁵

במהלך המלחמה כולה ישראל נהנתה מעליונות מוחלטת על פני האויב שמולה הן בהיקף הכוחות העומדים לרשותה, הן בעצמת כוח האש שהיא יכולה להפגין והן במישור הטכנולוגי. יותר מכול – לישראל היתה ועדיין יש בידה עליונות אווירית לא מעוררת ולא מאוימת. הזרוע האווירית הצליחה להנחית על חמאס מכות קשות בלי שיהיה ביכולתו בדרך כלשהי לפגוע בפעילותה זו.

למרות תמונת מצב אופטימלית זו, כיום ברור שישראל לא הצליחה להשיג הכרעה ברורה בשטח באופן שלא תישאל השאלה "מי ניצח במלחמה", כמאמרו של הרמטכ"ל אשכנזי.⁶ השאלה הזו נשאלת גם נשאלת, הגם שבספקנות פחותה הרבה יותר מזו שאפיינה את התהיות אשר התעוררו לאחר מלחמת לבנון השנייה. קביעה זו לא בהכרח עומדת בסתירה לעובדה שלישראל היו הישגים גדולים מאוד במלחמה, ובהם:

א. פגיעה קשה בתשתיות חמאס ובאנשיו. תגובתה הלא מידתית של ישראל הביאה להרס בממדים נרחבים ברצועה. על פי דיווח של השר לביטחון פנים אבי דיכטר, נפגעו במערכה כאלפיים אנשי חמאס, חלק מהם הרוגים וחלק מהם פצועים. ישראל ללא ספק העצימה את מרכיב ההרתעה כלפי חמאס. ישראל הצליחה גם ליצור איום אמין כי היא מוכנה להפעיל עצמת אש אדירה וגם לפגוע הלכה למעשה בריכוזים מאוכלסים, במסגדים, בבתי ספר, באוניברסיטאות, במוסדות או"ם ועוד. כל אלה נחשבו עד כה אזורים שמחוץ לתחומי התגובה שלה. יש להניח כי תוצאות אלה ירתיעו את חמאס מהמשך שיגור טילים לעבר יישובי הדרום בהיקף ובאינטנסיביות שיהא בה, להערכתם, כדי לחייב את ישראל לפעול ברצועה כפי שפעלה

במסגרת מבצע "עופרת יצוקה".⁷

ב. ישראל הצליחה ככל הנראה (על פי דברי ראש הממשלה אולמרט לפחות) להבטיח את הקמתו של מנגנון פיקוח יעיל מבעבר על הברחות נשק לרצועה, שימלאו בו תפקיד מצרים, ארצות הברית והאיחוד האירופי.⁸

כיום ברור שישראל לא הצליחה להשיג הכרעה ברורה בשטח באופן שלא תישאל השאלה "מי ניצח במלחמה", כמאמרו של הרמטכ"ל אשכנזי.

בו בזמן אי-אפשר להמעיט בהישגי חמאס. בתום שלושה שבועות של עימות עם מדינה המוגדרת "מעצמה צבאית אזורית" כמו ישראל, וכאשר תנאי הפתיחה של המערכה היו אופטימליים מנקודת ראותה של ישראל, בפועל, חמאס נותר "עומד

על הגליון". אנשיו ניסו אף פה ושם לזנב בחיילי צה"ל הנסוגים צפונה. הוא גם לא נרתע משיגור מטחים לעבר ישראל, גם לאחר שנכנסה הפסקת האש לתוקפה. ומאז נמשך "טפטוף" כמעט יומיומי של טילים לעבר ישובי הדרום. הניסיון ההיסטורי שיש לנו לימדנו כי המציאות הרגועה יחסית שנוצרה לאחר תום המבצע תחזיק מעמד תקופת זמן מוגבלת. במישור המדיני חמאס יכול לשאוב עידוד מן הקריאות – כמה מהן מרומזות וכמה מהן מפורשות – של מדינות רבות במערכת הבינלאומית, ובעיקר בארצות הברית ובאירופה, להגמיש את העמדות בכל הנוגע להכרה בו ולמשא ומתן עמו. קריאות אלה מעצימות את הלגיטימיות שלו במערכת הבינלאומית והן מרכיב נוסף בהישגיו לאחר המערכה.⁹

מאזן כולל זה של תוצאות המערכה ברצועת עזה, בהמשך לאלה של מלחמת לבנון השנייה (בעיקר המשך מסע ההתחמשות וההתבססות של חזבאללה וחזוק כוחו בזירה הפנים-לבנונית), מחייב את מדינת ישראל לבחינה מעמיקה באשר לתקפותה של הדוקטרינה הביטחונית ארוכת השנים שלה וליכולתה לעמוד מול איומים חמורים הרבה יותר העלולים לעמוד בפניה. ברקע הדברים יעמדו כמה נקודות ראויות לציון:

א. שתי המערכות, בלבנון ובעזה, מצביעות עתה בבירור על כך שהאיום אשר ארגוני הטרור מצייבים בפני מדינת ישראל חרג זה מזמן מן המסגרת של הביטחון השוטף ומיקם את עצמו לבטח במסגרת של איומים אסטרטגיים. מסתבר גם כי הסיכוי לשמר איום כזה בפרופיל נמוך לאורך זמן קלוש. בסופו של דבר העימות הטרדני לכאורה "עולה מדרגה" בכיוון של עימות מלחמתי כולל.

ב. שתי המערכות, זו שהתחוללה בעזה וזו שהתחוללה בלבנון, הפגינו את פגיעותו של העורף הישראלי. במשך תקופת זמן קצרה יחסית הצליחו ארגוני הטרור בצפון ובדרום לפגוע קשה למדי בעורף הישראלי, למרות החוסן שהפגינו האזרחים בשתי הגזרות. בתקופת העימות

מאזן תוצאות המערכה ברצועת עזה מחייב את מדינת ישראל לבחינה מעמיקה באשר לתקפותה של הדוקטרינה הביטחונית שלה.

בצפון נטשו מאות אלפי אזרחים את האזור וירדו דרומה. במהלך מבצע "עופרת יצוקה" עזבו תושבים בדרום את האזור והצפינו לפרקי זמן משתנים אולם במידה פחותה בהרבה. בשתי הגזרות נפגעה מאוד המערכת הכלכלית והחברתית, וטרם שוקמה במלואה. לצה"ל, ככל הידוע, אין מענה של ממש לאיום על העורף אם יתפתח עימות מלחמתי נוסף, מול חזבאללה או חמאס, בעתיד הקרוב.

ג. בשתי המערכות נדרש צה"ל להשתמש בכוח מסיבי של חיל האוויר, שריון וכוחות חי"ר. בשני המקרים נדרש גיוס ניכר של אנשי מילואים. אמנם צה"ל לא מיצה את כל יכולותיו, אבל מבחינות רבות התנהלו שתי המערכות במתווה

של מלחמה סדירה לכל דבר, ולא במתווה של "מלחמה בעצימות נמוכה", כמו שנהוג לכנות עימות בין מדינה לארגוני טרור. ד. כאמור, בשתי המערכות לא הצליח צה"ל להגיע להכרעה ממשית מול אויבים אשר בכל היבט צבאי הם נחותים ממנו עשרות מונים. צה"ל חייב להעריך כי בעתיד, אולי הקרוב, תיכפה עלינו מערכה דומה, מול אותם אויבים, ושוב תידרש החברה הישראלית להקצות משאבים גדלים והולכים כדי להגן על עצמה. בפועל, יש להניח שבמערכה הבאה ייפגעו אזרחים גם במרכז הארץ, וצה"ל שוב יתקשה לתת מענה שיבטיח ניצחון, אפילו במובניו המוגבלים.

זוהי תמונת מצב מדאיגה למדי מנקודת ראותה של מדינת ישראל, שכן מלבד הסכנות שארגוני הטרור מעמידים בפניה, היא חייבת להיערך אל מול אימים חמורים הרבה יותר אשר ייתכן שיעמדו בפניה בעתיד. הכוונה היא בעיקר לאפשרות של עימות עם מדינות ערביות במתווה דומה לזה שניצב בפני מדינת ישראל במלחמת ששת הימים ובמלחמת יום הכיפורים. בשני המקרים עמדה ישראל בפני עימות עם שתיים או שלוש מדינות ערביות. תרחיש כזה לא נראה עתה כסיכון ממשי, על רקע העובדה של ישראל יש הסכמי שלום יציבים למדי הן עם מצרים והן עם ירדן. מדינת העימות היחידה מול ישראל היא סוריה. קרוב לוודאי שהיא תירטע מצעדים העלולים להעמיד אותה לבדה בעימות כולל עם ישראל.

עם זאת, ההיסטוריה הוכיחה שהמזרח התיכון רווי הפתעות ותרחישים לא צפויים, ולפיכך מדינת ישראל חייבת לתת את הדעת לסיכון של עימות מלחמתי עם מדינות ערביות כשבמקביל היא נתונה בעימות אלים עם ארגוני טרור המסייעים להן, ולראות בו אפשרות העלולה להתממש בשלב כלשהו בעתיד. במקרה הזה יעמדו בפני צה"ל צבאות סדירים ובהם מאות אלפי חיילים, מלווים כוחות שריון, חי"ר ואוויר בהיקפים עצומים. יותר מכול – למדינות אלה יש יכולת ניכרת

לנטרל במידה רבה את עליונותה האווירית של ישראל כמו שהופגנה הן במלחמת לבנון והן במערכה הנוכחית ברצועת עזה באמצעות שני מרכיבים בסיסיים: א. יצירת מאזן אימה, דהיינו שיגור טילים ארוכי טווח לעבר עריה המרכזיות של ישראל כתגמול על פעילות חיל האוויר; ב. הפעלת מערכות מתקדמות של הגנה אווירית לצורך

פגיעה במטוסי חיל האוויר. משמע, הזרוע האסטרטגית העיקרית של ישראל לא תוכל לפעול בחופשיות כמו שהיא פעלה בעימותים האחרונים.

הולכת ונוצרת מציאות ביטחונית קשה וחמורה, שספק אם למדינת ישראל יש מענה הולם לה.

אפשרות חמורה יותר היא של מלחמה יזומה נגד ישראל על ידי מדינות ערב וארגוני הטרור שתיפתח בירי מסיבי של טילים והרעשה ארטילרית לעבר מדינת ישראל

– ערים, ריכוזי אוכלוסייה, בסיסים צבאיים, דרכי תחבורה מפעלי תעשייה שונים וכדומה. על פי דיווחים, נמצאים כיום בידי חזבאללה עשרות אלפי טילים כאלה, המכסים שטחים נרחבים ברחבי הארץ. לסוריה יש כמות גדולה ומסיבית יותר של טילים. ישראל צריכה לתת את הדעת לאפשרות שירי כזה יתבצע בהפתעה גמורה. עד כה רווחה בישראל ההנחה כי בידי זרועות המודיעין של ישראל תהיה אפשרות סבירה להתריע על מהלך מלחמתי יזום של גורם ערבי. אין עוד ודאות שכך יהיה. ירי מסיבי כזה עלול לגרום שיתוק, ולו חלקי, של הפעילות הכרוכה בהיערכות למתקפת נגד.

לנגד עינינו הולכת ונוצרת מציאות ביטחונית קשה וחמורה, שספק אם למדינת ישראל – על בסיס היערכותה הביטחונית הנוכחית – יש מענה הולם לה. סימן שאלה כבד עוד יותר מרחף על הסיכוי שישראל תצא מעימות כזה כשידה על העליונה. תמונת מצב זו מחייבת את מדינת ישראל לבחון בחינה חדשה ונוקבת את דוקטרינת הביטחון שלה.

הערות

- 1 בראיון עתונאי אמר יצחק נבון, מזכירו האישי של בן-גוריון, את הדברים האלה: "בן-גוריון תמיד אמר לסגל הפיקוד הבכיר ששני כללים ראשיים צריכים להנחות את צה"ל: היכולת לנצח את כל צבאות ערב, אם יתקפו את ישראל בבת אחת, והשני – לעולם לא לתת לצה"ל להילחם נגד צבא אירופאי כלשהו", ריאיון עם יצחק נבון, **מעריב**, 7 בדצמבר 1973.
- 2 מדיניות האיפוק וההבלגה חזרה וקיבלה ביטוי בהצהרות ראשי ההנהגה בעת המלחמה. ראו: אולמרט: "ישראל עשתה הכל כדי למלא אחר תנאי הרגיעה בדרום ולאפשרה. הרצון ברגיעה נענה בטרור. שום מדינה לא תשלים עם מציאות שכזו". "אולמרט: זה עלול לקחת זמן, נדרשת סבלנות", YNET, 27 בדצמבר 2008. על הביקורת על מדיניות ההבלגה ראו: עמוס הראל, "בתגובה למטח הקסאמים: צה"ל תקף ברצועת עזה. ראש הממשלה הגיב מקודם יותר למטח הקטלני, שגרם לפציעתם של 3 בני אדם בשדרות, ואמר כי 'הירי מחייב התייחסות'", **הארץ**, 17 בדצמבר 2008.
- 3 טומש ברזי, "סיכום התגובות באירופה למבצע 'עופרת יצוקה' בעזה", המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 2 בפברואר 2009.
- 4 על העיתוי ה"נוח" של המבצע, בתקופת חג המולד, ועל משמעותו ראו: דניאל אדלסון, "ברגע שיהודים מעורבים, יש עניין עולמי", YNET, 11 בינואר 2009. על הקשר בין הפסקת הלחימה לחילופי הממשל בארצות הברית ראו: BaltimoreSun: Perfect timing Our view: Israeli-Palestinian cease-fire fits the schedule of incoming U.S. president, January 21, 2009; Rowan Scarborough, "ANALYSIS: Timing of Israeli invasion limited Obama's options", *Washington Times*, January 19, 2009.
- 5 על ההפתעות של חמאס במערכה ראו את התבטאויות ראש אמ"ן עמוס ידלין, הרמטכ"ל גבי אשכנזי וראש השב"כ בנושא: רוני סופר, "אמ"ן: חמאס ינסה לאזן את התמונה בפגועים", YNET, 18 בינואר 2009. "כבר בישיבת הממשלה ב-11 בינואר הבהיר ראש אמ"ן כי ראשי חמאס לא צפו פגיעה אווירית, לא ציפו לתמרן

- 6 קרקעי, ולא ציפו לכתף קרה מהעולם הערבי". חדשות ערוץ 2, 11 בינואר 2009.
 אתר אינטרנט: <http://news.reshet.tv/News/Politics/StatePolicy/Article,11392.aspx>
 יובל אזולאי, "אשכנזי: בכל עימות עתידי צריך להיות ברור מי ניצח", "וואלה!" חדשות,
 27 בספטמבר 2007.
- 7 "אבי דיכטר: כאלפיים אנשי חמאס נהרגו או נפצעו במהלך מבצע: 'עופרת יצוקה'",
 כך צוטט ברוטר. נט, 22 בינואר 2009. ראש הממשלה אולמרט אמר בהקשר זה דברים
 מפורשים: 'היום ההרתעה של ישראל גבוהה מכפי שהיתה אי פעם – לא רק בעשור
 האחרון, אלא הרבה מעבר לו [...] זו הרתעה נגד כל מרכיבי ציר הרשע, מי שצריך לדעת
 יודע [...] המלחמה בלבנון יצרה הרתעה לא רק מול חזבאללה אלא גם מול סוריה. בן
 כספית, "עכשיו אתם תתמודדו", **מעריב**, 23 בינואר 2009. על שינוי כללי המשחק מול
 החמאס ראו גם: רון בן ישי, "טיפול בהלם", YNET, 27 בדצמבר 2008.
- 8 ראו: בן כספית, "עכשיו אתם תתמודדו", **מעריב**, 23 בינואר 2009.
- 9 על הישגי חמאס ראו: יוני בן מנחם, "ישראל השיגה הישגים חלקיים בלבד במהלך מבצע
 'עופרת יצוקה'. קבלת היוזמה המצרית להפסקת אש עלולה לשחוק את הישגיה של
 ישראל והחמאס ישוב ויתחזק בתוך כמה חודשים".
http://www.arabexpert.co.il/2009/01/blog-post_08.html. ביטוי מובהק להישגיו
 המדיניים של חמאס נתן דובר משרד החוץ של צרפת אריק שבלייה. הוא הצהיר כי
 הדרישה החשובה ביותר של הקוורטט היא שחמאס יפסיק לפעול באלימות. כשנשאל
 אם צרפת הסירה את דרישתה שחמאס תכיר בישראל כתנאי לדיאלוג השיב: "לא
 אמרתי שזה כבר לא תנאי". בו בזמן קרא ראש ממשלת טורקיה רג'פ טייפ ארדואן
 לקהילה הבינ-לאומית לכבד את ניצחונה של תנועת ההתקוממות האסלאמית (חמאס)
 בבחירות ברשות הפלסטינית. ארדואן, שדיבר בבריסל, אמר שחמאס ניצח בבחירות
 שנערכו ברשות הפלסטינית, ולכן על העולם לכבד את בחירת העם הפלסטיני שבחר
 בחמאס בקלפי. ראו: <http://hebrew.worldservice.org/WorldService,HebrewRadio,January21,2009>,
http://www.trib.ir/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1. ראו גם: וואלה חדשות, צפי:
 ממשל אובמה יפסיק את בידודו של חמאס, מקורות המקורבים לאובמה אמרו כי
 הממשל החדש מתכוון לכונן ערוץ הידברות עם הארגון ולהפסיק את הבידוד שיזם
 משטר בוש, "וואלה!" חדשות, 19 בינואר 2009.

מהאנתפאדה השנייה דרך מלחמת לבנון השנייה למבצע "עופרת יצוקה"; תצורך במערכה אחת

גבריאל סיבוני

מאמר זה מבקש לראות במבצע "עופרת יצוקה" חלק מרצף התפתחות העובר מהאנתפאדה השנייה דרך מלחמת לבנון השנייה בקשר לשני מרכיבים עיקריים: הראשון נוגע להתפתחותה של תפיסת המענה הצבאי לאיום, והשני הוא תפיסת הציבור את היעילות של המענה הצבאי. בין שני מרכיבים אלה מתקיים שילוב סימביוטי הדוק מאחר שהמענה של מדינת ישראל לאיום כולל מרכיבי לחימה צבאיים לצד יכולות עמידה והתגוננות אזרחית. אלה שלובים זה בזה, שכן המטרה העליונה של האויב היא לפגוע באזרחי המדינה. מטרת המשנה שלו היא לפגוע בצה"ל כדי לאפשר לו להמשיך להשיג את מטרתו העיקרית.

צה"ל יצא למבצע "עופרת יצוקה" לאחר שנים ארוכות שבמהלכן נחשף דרומה של המדינה לירי רקטות מתמשך ואכזרי שהביא לשינוי במרקם החיים בדרום. הרעיון שהנחה את האויב היה ונותר להתיש את תושבי המדינה ולהביא את החיים במרחב להיות קשים מנשוא. בשנים אלה פעל צה"ל בצורות שונות ובהתאם לתפיסות מבצעיות שונות. אלה לא הביאו לשינוי של ממש בהיקף הירי תלול המסלול (תמ"ס) ובפועל לא הביאו לשיפור באורח החיים הלא נסבל של תושבי הדרום. תקופת הרגיעה שהתקיימה בששת החודשים האחרונים של שנת 2007 הצליחה לייצר חלונות זמן מסוימים ללא טרור, אולם לא שינתה מהותית את המצב, ותוך כך אפשרה לאויב להתעצם ללא כל הפרעה. מבחינה מבצעית-מקצועית היה אפשר לזהות כבר זמן מה שמצב זה לא יוכל להימשך ופעולה צבאית קרבה ובאה. מאמר זה בא לבחון כיצד השתנה האיום על מדינת ישראל ובאיזה תהליך התגבש המענה לאיום זה. המאמר מבקש להציף את הצורך להפנים את המשמעויות העמוקות של השינוי כדי שיהיה אפשר להתבונן נכוחה באתגרים

ד"ר גבריאל סיבוני, אל"ם (מיל.), הוא ראש תכנית המחקר 'ההפעלה ובניין הכוח הצבאי' וחוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי

הביטחוניים הניצבים מול המדינה ולפעול כדי ליצר לאתגרים אלה תפיסת ביטחון רלוונטית ועדכנית.

השתנות האיום ושינוי במרכיבי המענה

האיום על מדינת ישראל השתנה שינוי דרמטי. האויב¹ שינה את הרעיון האסטרטגי שלו מתמרון התקפי לצורך כיבוש חלקים של מדינת ישראל² לרעיון אסטרטגי של התשה ארוכת טווח של אזרחי המדינה. כך – העריך האויב – בתהליך רב-שנים, יצליח להתיש את אזרחי המדינה ולפגוע במרקם החיים בצורה שתעשה את החיים במדינה בלתי אפשריים לאזרחיה.³ תופעת ההתשה אינה חדשה כשלעצמה; מאז הקמת המדינה הפעיל האויב טרור בעצמות שונות כלפי מדינת ישראל, מטרור הפדאיון עד הטרור הפלסטיני לגונוני, שפגיעתו הייתה מוגבלת. הדבר לא דרש שינוי מהותי בתפיסת הביטחון של ישראל, אשר נאלצה להמשיך להתמודד עם האיום העיקרי, ובכללו הפעלת כוחות צבאיים גדולים לצורכי כיבוש שטחים בישראל. השינוי בתפיסת הביטחון התרחש בעקבות שינוי בשיטת הפעולה של האויב. גודלה של ישראל והעובדה כי אין לרשותה עומק אסטרטגי הביאו את אויבי ישראל להניח שעל ידי הפעלת אש תלולת מסלול שתשוגר לעבר העורף הישראלי בהיקפים גדולים ובמינונים משתנים⁴ הם יצליחו להשיג את מטרתם.⁵ המענה הביטחוני של מדינת ישראל כמו שגיבש אותו בן-גוריון קיבע שלושה עקרונות: העיקרון הראשון כלל את התובנה שלמדינת ישראל אין היכולת לשנות את המצב האסטרטגי הכולל באמצעים כוחניים, ולפיכך מטרתה האסטרטגית הבסיסית של מדינת ישראל היא הגנתית. בשל כך מטרת המלחמה היא לפעול בעצמה כדי להכריע את יכולותיו הצבאיות של האויב כדי ליצור מרווח זמנים רב ככל האפשר עד העימות הבא, שבוא יבוא. העיקרון השני נגע לרעיון ההרתעה. ישראל נדרשה להרתיע את האויב מלתקוף, ומשקרסה ההרתעה על צה"ל לפעול בנחישות ובמהירות כדי לסכל את האיום וליצור לישראל את מרווח השנים המרבי עד העימות הבא. בבסיס העיקרון השלישי עמד רעיון העברת הלחימה לשטח האויב וקיצור משך הלחימה ככל האפשר.

יישומה של תפיסה זו מול האיום הקלאסי אפשר למדינת ישראל לסכל כמה איומים, תוך כדי יצירה של מרווח זמן של כמה שנים בין עימות אלים למשנהו. תוצאות עימותים אלה שהאזרחים לא היו צד נוכח בהם יצרו בציבור רף ציפיות גבוה מצה"ל, למרות השתנותו הדרמטית של האיום ולמרות שתפישת הביטחון של ישראל לא היתה רלוונטית לאיומים המתפתחים בשנים האחרונות.

תחילת הבנת השינוי: האנתפאדה השנייה – "תנו לצה"ל לנצח"

האנתפאדה השנייה העמידה את צה"ל מול הצורך להתמודד עם גלי טרור רצחניים וחייבה את מפקדי צה"ל לבחון לעומק מונחי יסוד דוגמת "הכרעה" ו"ניצחון". כדברי שלמה גזית: "כך נוצרה מציאות פוליטית המאפשרת ומצדיקה לשאול שתי שאלות נוקבות: א. מה הם ניצחון והכרעה ישראלית במאבק האלים שבינינו לפלסטינים? ב. כלום ניתן להשיג הכרעה כזו של ההתקוממות הפלסטינית באמצעות כוחות צה"ל?"⁶ משהתברר לציבור בישראל שהתמודדותו של צה"ל עם איום זה אינה מספקת מענה מידי ומציבה לו אתגר מורכב החלה להישמע הקריאה "תנו לצה"ל לנצח", אשר על אף מקורה הפוליטי⁷ נקלטה על מצע ציבורי נוח. צה"ל התמודד עם קושי מהותי באיתור המענה לאיום הטרור, ובתוך כך חלקים גדולים בציבור היו משוכנעים שביכולתו לפתור את הבעיה באבחת חרב. לא עזרו דבריו של מפקד פיקוד הדרום בקשר לסיסמה "תנו לצה"ל לנצח":

זה טמטום לומר דבר כזה. אני מפקד כוחות צה"ל ברצועת עזה ופיקוד הדרום ואני אומר לכל עם ישראל, אני כמפקד צבאי נוקט כאן בכל הפעולות שמפקד צבאי טוב כמוני, ואני לא רוצה להשתחצן, אני חושב שאני מפקד טוב, ואם יש יותר טובים שיבואו, בבקשה. יש לי נסיון, ואני נוקט בכל המהלכים והפעולות שאני חושב שאני צריך לנקוט.⁸

מורכבותו של האיום וקוצר ידו של המענה החלו לחלחל לשיח הציבורי, אולם לא הבשילו לכלל הבנה חדה של הצורך לשנות את הטרמינולוגיה של השיח האסטרטגי במדינת ישראל, שהמשיך להתבסס על מונחים לא רלוונטיים דוגמת "ניצחון" ו"הכרעה". בין השנים 2002 ל-2005 הצליח צה"ל – עם שירות הביטחון הכללי – לגבש תפיסת לחימה עדכנית מול הטרור, ולצמצם מאוד את היקפו בתהליך הדרגתי עד סיכולו (באזור יהודה ושומרון) בפועל בשנת 2005 וסילוקו מסדר היום הציבורי של מדינת ישראל.

מלחמת לבנון השנייה – מפח נפש מתוקשר מול הישג אסטרטגי בר קיימה

מלחמת לבנון השנייה הביאה את תסכולו של הציבור לשיאים חדשים. צה"ל יצא למלחמה זו תחת מטר של אמירות לוחמניות ומתלהמות תוך כדי שימוש במונחים "ניצחון" ו"הכרעת חזבאללה", מתוך המחשבה שלצה"ל יכולת להפסיק את הירי תלול המסלול ובלא שנעשה כל בירור מהותי בנוגע לתוכן של מונחים אלה בעניין העימות והאיום שהציב חזבאללה. סיום הלחימה נתן את האות לגל של מפח נפש מתוקשר היטב, ובכירי הפרשנים טענו לתבוסה של ישראל במלחמה. משה ארנס טוען, כי "בתולדות מדינת ישראל עוד לא היתה מלחמה כזאת, בתולדות מדינת

ישראל עוד לא היתה לנו תבוסה כזאת, תבוסה במלחמה כנגד כמה אלפי לוחמי חזבאללה.⁹ חוסר ההבנה בנוגע למהותו של האיום ודרכי ההתמודדות עמו לא הפריעו גם לחברי ועדת וינוגרד להצטרף לגל הזה. הוועדה כתבה בדוח שלה: "בסופם של 34 ימי לחימה, לא הייתה הכרעה לטובת צה"ל, אף לא ב'נקודות'. ירי חזבאללה על העורף הישראלי הופסק רק בשל הפסקת האש. ישראל לא ניצחה בבירור במלחמה."¹⁰

בפועל, לצה"ל הוגדרו במלחמת לבנון השנייה כמה מטרות אסטרטגיות, ושלוש העיקריות שבהן הושגו:¹¹ (1) הפסקת הטרור מתחומה הריבוני של לבנון כלפי מדינת ישראל – השנים מאז מלחמת לבנון השנייה הן מהשקטות שהיו בגבול הצפון מיוני 1982; (2) מימוש אחריותה של לבנון לשלוט בדרומה – צבא לבנון נפרס בדרום, חזבאללה נדחק למרחבים העירוניים, ובתוך כך הוא מתקשה לפעול בשטח הפתוח, ודרגות החופש של הארגון בדרום צומצמו מאוד; (3) פגיעה של ממש בחזבאללה – הארגון ספג מכה חסרת תקדים בתולדותיו – כ-1,500 נפגעים מכוחותיו, ובהם מעל ל-600 הרוגים וכן פגיעה קשה בנכסיו בבירות ובאזור הדרום. בשל כך נרתע הארגון מלפעול מול ישראל בגלוי.¹²

הבנת מורכבותו של האיום שצה"ל נדרש להתמודד עמו לצד הפנמת הישגי המלחמה באו רק לאחר זמן. כדברי אמיר פרץ: "לבנון היתה מלחמת ההתפכחות שלנו [...] צריך לשאול את השאלה מדוע כל כך הרבה מסקנות חשובות הגיעו רק אחרי מלחמת לבנון השנייה."¹³ בצה"ל התגבשה ההבנה שהישגי מלחמת לבנון השנייה נבעו מיישומה של תפיסה מבצעית אחרת. תפיסה זו, שיושמה חלקית במלחמת לבנון השנייה, מתבססת על הבנת המגבלה של צה"ל לשתק את כל יכולות השיגור תלול המסלול של האויב בלוח זמנים רלוונטי. התפיסה כוללת שלושה יסודות: הראשון – מהלומת אש הרסנית נגד נכסי הליבה של האויב; השני – תמרון מהיר לפגיעה באויב ושיתוק יכולות השיגור ממרחב התמרון;¹⁴ והשלישי – כושר עמידה ויכולת התגוננות בחזית האזרחית.

מבצע "עופרת יצוקה"

למבצע "עופרת יצוקה" יצאה מדינת ישראל שנתיים וחצי לאחר מלחמת לבנון השנייה, אשר במהלכן נעשה מאמץ ליישם את לקחיה. ראשית, לעניין התפיסה המבצעית: צה"ל הפעיל במבצע זה שני מרכיבי ייסוד: הראשון כלל הפעלה של אש הרסנית נגד נכסי הליבה של חמאס וארגוני הטרור ברצועת עזה, והשני היה הפעלתו של תמרון עוקב שמטרתו הייתה להעמיק את הפגיעה ולהפסיק את הירי ממרחב התמרון. מימוש מרכיב ההתגוננות האזרחית הופעל גם הוא בצורה יעילה מזו שהופעלה במלחמת לבנון השנייה. במהלך המבצע זכה צה"ל לתמיכתם של

אמצעי התקשורת; רוב הדיווחים ציינו את ההיבטים החיוביים של הלחימה ואת השינוי לטובה שחל בצה"ל, תוך כדי ציון שמפקדי צה"ל לוחמים בראש הכוחות.¹⁵ ההשוואה למלחמת לבנון השנייה מתבקשת. האם הושגו במבצע "עופרת יצוקה" הישגים יוצאי דופן לעומת אלה שהושגו במלחמת לבנון השנייה? במלחמת לבנון השנייה הופסק הירי בהסכם הפסקת אש, ואילו במבצע "עופרת יצוקה" הכריזה מדינת ישראל על הפסקת אש חד־צדדית, אף שירי הרקטות נמשך. היקף התמרון במבצע "עופרת יצוקה" היה קטן לאין שיעור מהיקפו במלחמת לבנון השנייה. פסקאות שלמות שנכתבו בדוח וינוגרד יכלו להתאים התאמה מושלמת למבצע "עופרת יצוקה". לדוגמה המשפט: "ארגון מעין־צבאי, בן אלפי לוחמים, הצליח לעמוד במשך שבועות ארוכים בפני הצבא החזק ביותר במזרח התיכון, שנהנה מעליונות אווירית מוחלטת ומיתרונות גדולים בגודל ובטכנולוגיה".¹⁶ למרות זאת, לא נשמעו קולות שדיברו על תבוסה במבצע זה. ניתן להעריך כי הסיבה לשינוי זה בשיח הציבורי נגזרת משני גורמים אפשריים: הראשון – הרצון לייצר תיקון להתלהמות התבוסתנית שבאה לאחר מלחמת לבנון השנייה; השני – נגע למהות הבנת מורכבותו של האתגר שישראל נדרשת להתמודד עמו.

מגמות וכיוונים לעתיד

יש לראות במלחמת לבנון השנייה ובמבצע "עופרת יצוקה" רצף במערכה של מדינת ישראל מול תנועת ההתנגדות. נראה שעוד נכוונו למדינת ישראל עימותים לא פשוטים, אולם רצף מצטבר של הישגים ממבצע חומת מגן, דרך מלחמת לבנון השנייה עד מבצע "עופרת יצוקה", לצד גיבושה של תפיסה אסטרטגית מבצעית הולמת ומימושה בעימותים הבאים, יוכלו לספק לתושבי המדינה מצע בטחוני סביר. בהקשר זה יש לשים דגש על כמה מרכיבים:

- **תגובה עצמתית לכל אירוע** – על מדינת ישראל וצה"ל לגבש חבילות תגובה לא מידתיות לכל אירוע המנסה לערער את ביטחון תושבי המדינה. תחת העקרון הבסיסי שדין רקטה אחת כדין מאה ומתוך ההבנה וניסיון העבר שתמיד לאחר רקטה אחת יבואו נוספות. ישראל צריכה לקבוע – במעשים ולא במילים – תג מחיר עוצמתית לכל ניסיון של האויב, מצפון או מדרום, לפגוע באזרחי המדינה, גם אם משמעות הדבר היא הידרדרות אפשרית לעימות בקנה מידה רחב. ישראל צריכה לראות בעימות שכזה, לו ייכפה עליה, הזדמנות להגיב בעצמה ולהותיר את האויב עם מחיר קשה להמשך התגרותו. רק הכנה מראש של חבילות תגובה שכאלה, תרגול שלהן ושיתוף הציבור ברעיון העומד בבסיסן יאפשר יישום יעיל בזמן אמת. לפיכך ובשל אופי האיום שתואר, יש להפסיק את הדיון העקר והמשותק של מה שקרוי "אסטרטגיית הסיום" או "מתווה היציאה". אין לחפש כל מתווה יציאה מראש, הניסיון לנבא תהליכים

שכאלה לא עלה יפה בעבר, וקשה לראות כיצד יצליח בעתיד. יש לאתר את ההזדמנויות ואת הסיכונים בזמן התרחשותם ולטפל בהם תוך כדי הלחימה. בניית תשתית הידע האסטרטגי והמבצעי שתאפשר ניהול סיכונים זה צריכה להיעשות הן לפני האירוע והן תוך כדי התרחשותו.

- **כושר עמידה והתגוננות אזרחית** – על ישראל לפעול לבניית כושר העמידה של האזרחים למצבי עימות ארוכים שבמהלכם ייפגע העורף מרקטות ומטילים. כושר העמידה מחייב בראש ובראשונה את שיתוף הציבור בכלל מרכיבי תפיסת הביטחון המתגבשת. הציבור בישראל הוכיח את כושר עמידתו בימי פיגועי ההתאבדות במהלך האנתפאדה השנייה ואין כל ספק ביכולתו לעמוד באתגרים שעוד נכוננו לו. מלבד זה, מדינת ישראל וצה"ל חייבים כאמור לפעול כדי לגבש תפיסת הגנה יעילה בחזית האזרחית, שניצנים לגיבושה ראינו במבצע "עופרת יצוקה". יש להמשיך לשכלל ולפתח מרכיב זה בתפיסת הביטחון המתעצבת.

- **התקשורת ומעצבי דעת הקהל** – לתקשורת ולפרשנים השונים השפעה עצומה על הלך הרוח הציבורי במדינת ישראל. הניגוד הבולט בין התנהלות התקשורת במלחמת לבנון השנייה ובין התנהלותה במבצע "עופרת יצוקה" על אף הדמיון בין השתיים, מחייב בחינה. ראוי לגורמי התקשורת, לפרשנים השונים ועל אחת כמה וכמה למפקדי עבר בצה"ל להבין את גודל אחריותם לכושר העמידה של הציבור בישראל. שיח חסר אחריות של מי מהם עלול לפגוע פעמיים: ראשית, על ידי בניית תמונת מצב המעודדת את האויב, הניזון מדבריהם כמקור מרכזי להבנת המציאות בצידנו. שנית, על ידי החלשת החוסן הציבורי של אזרחי המדינה תוך כדי זריעה של בהלה ובלבול.

מבט מפוכח בלחימה שנכפתה על מדינת ישראל בשנים האחרונות מחייב הסתכלות על אמיתות היסוד של תפיסת הביטחון של מדינת ישראל. תפיסה זו חייבת להתעדכן כדי ליצור מצע אסטרטגי-מבצעי הולם לאתגרים שעוד נכוננו למדינת ישראל. ניתן לבחון את החצי המלא של הכוס ולראות כיצד יכלה ישראל להתבונן נכוחה באיום הטרור הפלסטיני באזור יהודה ושומרון, לגבש לו תפיסת מענה ודפוסי פעולה הולמים, ולמעשה להסיר איום זה מסדר היום הציבורי. רק מהלך דומה מול איום הירי תלול המסלול יוכל לייצר מענה ביטחוני ראוי. שנתיים וחצי לאחר מלחמת לבנון השנייה, ולמרות כשלים בפעולתו של צה"ל, הושגו הישגים רבים. גם הישגי מבצע "עופרת יצוקה" צריכים להימדד לאורך זמן. יש להפסיק למדוד את הצלחת המבצע על בסיס אירועים חולפים. ניתוח זה צריך להיעשות מתוך פרספקטיבה ארוכת טווח ותוך הבנה כי רק בעתיד אפשר יהיה להיווכח אם שופר מצבה האסטרטגי של מדינת ישראל בעקבות המבצע הזה.

הערות

- 1 במאמר זה נעשה שימוש במונח "אויב" בקשר למדינות: סוריה לבנון, איראן, וארגונים דוגמת חזבאללה וחמאס.
- 2 האיום המגולם ברעיון אסטרטגי זה ייקרא להלן: האיום הקלאסי.
- 3 משמעותה של התשה זו באה לידי ביטוי בפגיעה באמון הציבור ביכולת המדינה לספק בטחון בסיסי, פגיעה במרקם החיים הכלכלי, החברתי וביכולת לספק שירותים בסיסיים דוגמת לימודים סדירים בבתי ספר.
- 4 רעיון המינון המשתנה הוא מרכיב בתפיסה של האויב אשר מנסה לאתר את האיזון שבין הפעלת אש בהיקף מספיק כדי לפגוע במרקם החיים ונמוך דיו כדי למנוע תגובה משמעותית מצד ישראל.
- 5 ראו: סיבוני גבריאל, "נשק תלול מסלול, לוחמת גרילה ותקפותה של תפיסת הביטחון", **עדכן אסטרטגי**, כרך 10, גליון 4, פברואר 2008.
- 6 שלמה גזית, 'תנו לצה"ל לנצח', המועצה לשלום ולבטחון, 3.1.2003.
- 7 שם.
- 8 האלוף סמיה: "הסיסמה 'תנו לצה"ל לנצח' נבזית", Ynet, 7.12.2000.
- 9 משה ארנס בדברים שאמר בעצרת למען הקמת ועדת חקירה לאירועי מלחמת לבנון השנייה, תל אביב, 9.9.2006.
- 10 דוח וינוגרד, עמוד 396, סעיף 19.
- 11 ראו: סיבוני גבריאל, "מעזה ללבנון ובחזרה", **עדכן אסטרטגי**, כרך 10, גליון 1, יוני 2007.
- 12 ראו את מאמרו של רונן מנליס בכתב עת זה, המשווה בין תגובתו של הארגון למבצע "חומת מגן" לזו שב"עופרת יצוקה".
- 13 אטילה שומפלבי, "לבנון היתה מלחמת ההתפכחות", Ynet, 28.12.2008.
- 14 לנושא תפיסת האש והתמרון ראו את מאמרו של גיורא סגל בכתב עת זה.
- 15 חטא גדול נעשה עם מפקדי צה"ל במלחמת לבנון השנייה, שלחמו עם הכוחות בשטח לא פחות ממפקדי מבצע "עופרת יצוקה", אולם כחלק מן האפנה התקשורתית במלחמה זו קיבלו את הכינוי "מפקדי הפלסמה".
- 16 דוח וינוגרד, עמוד 34, סעיף 9.

מגבלות הלחימה נגד צבא טרורילה: לבנון ועזה כמקרה בוחן

יורם שוייצר

בשנתיים וחצי האחרונות ניהלה ישראל שתי מערכות צבאיות – נגד חזבאללה בלבנון ונגד חמאס בעזה, ובשתיהן תויגו המערכות בשיח הציבורי בישראל ומחוצה לה כלחימה בארגוני טרור. השימוש במונח זה כדי לתאר את היריבים שישראל לחמה נגדם ואת מאפייני המערכות הללו לא זו בלבד שאינו מדויק ומטעה אלא שהוא מערפל את אופי היריב ואת אופי העימות, מגמד את מורכבותם ויוצר ציפיות לא מציאותיות בקרב הציבור להכרעתם בניצחון ברור וחד-משמעי.

במערכות נגד חזבאללה וחמאס נלחמה ישראל עם יריבים שאפשר לאפיין כארגוני טרורילה צבאית, כלומר ארגונים תת-מדינתיים, שביססו בראשית דרכם את מעמדם "הצבאי" באמצעות הפעלת טרור,¹ כלומר על פעילות ספורדית ואלימה נגד מטרות אזרחיות. לאחר מכן צירפו לשיטות הפעולה שלהם גם פעילות גרילה בפורמטים קטנים ובפעולות "פגע וברח", וברבות הימים בנו כוח צבאי מסודר וממוסד, ובו פלוגות, גדודים ואפילו חטיבות (אם כי בשלב זה בסדרי גודל קטנים מאלה של צבא קונבנציונלי), והפעילו טקטיקות לחימה המשלבות את כל המרכיבים הללו.

מטרתו של מאמר זה היא להבהיר מדוע מתקשה מדינה דמוקרטית כדוגמת מדינת ישראל, הפועלת מתוך אילוצים וריסונים הנגזרים מאופי המשטר הקיים בה ומשיקולים מדיניים ובין-לאומיים רחבים, להכריע הכרעה מלאה וברורה את העימות בינה ובין ארגוני טרורילה הצבאית כדוגמת חזבאללה וחמאס – שניהם ארגונים רב-מערכתיים, המגובים במוסדות חברתיים, כלכליים, פוליטיים ודתיים ופועלים בלב לבו של המרחב האזרחי, המיושב בצפיפות, בתוך מדינות או ישויות כושלות.²

יורם שוייצר הוא ראש תכנית המחקר 'טרור ומלחמה בעצימות נמוכה' וחוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי

כזכור, המערכה שניהלה ישראל נגד חזבאללה בקיץ 2006 פרצה לאחר שחזבאללה תקף באמצעות ירי טילים מסיבי כמה יישובים ישראלים כדי שישמשו הסחה לחטיפתם של חיילים ישראלים אשר פטרלו בשטח ישראל באזור הגבול עם לבנון, בשטח ישראל. בעקבות פעילות זו ביצעה ישראל באמצעות חיל האוויר שלה תקיפה נרחבת של מטרות אסטרטגיות של הארגון בעומק שטח לבנון. חזבאללה ביצע ירי מסיבי של טילים על ערי ישראל, והדבר הוביל לעימות צבאי. העימות נמשך שלושים ושלושה ימים.

בימי הלחימה הביאה תנועת חזבאללה לידי ביטוי את המערך הצבאי הממוסד שלה, שאותו בנתה במשך שנים רבות בסיועה הישיר של איראן (ובשנים האחרונות תרמה גם סוריה רבות להעצמתו). איראן אימנה את לוחמי חזבאללה, חימשה וציידה אותם ברמה שמאפיינת צבא סדיר של מדינה.³ במלחמת לבנון השנייה נקט הארגון הצבאי של חזבאללה שיטות לחימה של גרילה, ביצע פעולות פגע וברח, ירה מרחוק לעבר חיילי צה"ל, וירה ירי מסיבי של רקטות לעבר ערי ישראל מתוך אזורים בנויים ומבתי אזרחים לבנונים, על פי לוגיקה מובהקת של טרור,⁴ אשר מבקשת לפגוע פגיעה לא בררנית בכמה שיותר אזרחים השוהים באזורים עירוניים מאוכלסים.

לחזבאללה הייתה יד חופשית בביצוע הירי לעבר ערי ישראל משום שהמדינה אשר הוא פועל מתוכה היא מדינה חלשה, ללא יכולת אכיפה יעילה של ריבונותה וללא יכולת השפעה כלשהי על הפעלת האמצעים הצבאיים שבידי הארגון או על קבלת ההחלטות שלו בנושא. ישראל נמנעה מהענשת לבנון, אשר משטחה בוצעה ההתקפה נגדה, ולא פגעה קשה בתשתיתה כאמצעי לחץ על חזבאללה כדי שיחדל מהירי, אף שלו רצתה הייתה לה יכולת לעשות כן. ישראל נהגה כך גם בשל בקשת בעלות בריתה, שיש להן אינטרסים מובהקים בלבנון, בעיקר ארצות הברית וכן צרפת, אשר הפצירו בה להימנע מפגיעה בממשלת סניורה. זו נחשבה גם בישראל ממשלה ערבית מתונה, אשר שייכת למחנה הפרגמטי ושותפה אפשרית למהלך מדיני עתידי בין המדינות. פגיעה בלבנון, המונחגת – רשמית לפחות – על ידי ממשלה ריבונית פרו-מערבית, הייתה עלולה לערער את יציבותה, ואולי אף להביא לנפילתה מהשלטון, לדרדר את לבנון למלחמת אזרחים, ובכך לחזק את חזבאללה ואת המחנה הרדיקלי שהיא מייצגת.

חזבאללה ניצל – כחלק מאסטרטגיית הפעולה שלו – את הפגיעה שבכל זאת נגרמה בלבנון וכן את הפגיעה ההכרחית באזרחיה, בעיקר השיעים, בעקבות תגובתה של ישראל לירי שבוצע מתחום מגוריהם או סמוך מאוד אליהם. חזבאללה ניצל את מראות ההרס ששודרו לרחבי העולם בעת הלחימה, בייחוד אירועים נקודתיים רבי-נפגעים אזרחים, כדוגמת האירוע בכפר כנא (30 ביולי 2006) שנהרגו בו כ-28 אזרחים, שצה"ל לא ידע כי נותרו להתחבא במרתף בית נטוש שנורתה

ממנו אש דרך קבע לעבר החיילים הישראלים, כדי לפגוע בלגיטימיות הפעולה של ישראל וכדי להכתימה כמדינה לא מוסרית ותוקפנית. בתוך כך הוא השכיח, ככל שנמשכו ימי הלחימה, מה היו הנסיבות שהובילו לפריצת הלחימה ומי גרמן. בהתנהלותה המהוססת של ישראל ובהימנעות קברניטיה מהחלטה ברורה לצאת למהלך קרקעי נרחב ומקיף כדי לחדור לעומק שטח לבנון לכתר ולהכות במוקדי הכוח של חזבאללה באמצעות צבא היבשה שלה היא סייעה לחזבאללה לבנות את מראית העין של ניצחון. ככל שנקפו ימי המלחמה בלי שהתעמתה ישראל עם עיקר הכוח הצבאי של חזבאללה ועם יחידות משגרי הרקטות שלו, כן היא התירה ללוחמי חזבאללה להמשיך ולירות אותן לעבר שטח ישראל ולבסס את מה שכינו מאוחר יותר דובריו 'כניצחון האלוהי'.⁵

תנועת חזבאללה פועלת בלבנון כבר 27 שנים והיא פיתחה במהלכן מערכת ארגונית חברתית וכלכלית ענפה ומבוססת שמיוצגת בפרלמנט הלבנוני ובממשלת לבנון, בתמיכה של רבים מקרב העדה השיעית, הגדולה בעדות בלבנון. לפיכך האפשרות למוטט אותה ולחסל את כוחה הצבאי באמצעות מהלך צבאי נראית לא סבירה בעליל. במגבלות הזמן והריסונים שבהם פעלה ישראל, היה אפשר לכל היותר להחריף את הפגיעה בתשתית הארגון ובמפקדיו כך שיהיה להם קשה הרבה יותר להציג את מצג הניצחון, אשר קנה לו אחיזה בקרב תומכי הארגון וגם בקרב רבים אחרים, שציפו להישג ישראלי משמעותי יותר. מובן שתמיכתן האינטנסיבית של מדינות הפטרון איראן וסוריה – בכסף, בציוד ובאמצעי לחימה – סייעה לארגון לשקם את כוחו הצבאי שהוכה בתוך פרק זמן קצר, וגם עובדה זו מצביעה בבירור על הקושי להביא לחיסולו של ארגון טרורילה צבאי מסוגו של חזבאללה בנסיבות שהוא פועל בהן ובנסיבות שיריביו פועלים בהן.

מבצע "עופרת יצוקה" נגד תנועת חמאס בעזה (וגם נגד שאר הארגונים שהפעילו טרור מול דרום ישראל) יצא לדרכו לאחר שבשבועות אשר קדמו למבצע הסלימה חמאס את ירי הרקטות. כך קרה גם במשך שבע השנים שקדמו למבצע, שבמהלכן נורו לעבר ערי דרום ישראל וקיבוציה רקטות מסוגים שונים ופצצות מרגמה. ישראל נערכה לקראת המבצע ביסודיות ובמשך זמן רב, היא בחרה את עיתויו בלי שנדחפה לכך בלחצו של אירוע רב-נפגעים, כמו שאירע בלבנון בשנת 2006. בשל כך היא הצליחה לנהל מערכה מושכלת וממוקדת נגד ארגון הטרורילה הצבאי שבנה חמאס בסיועה הצמוד של איראן. למרות ההבדלים הרבים בין שתי המערכות ושני הארגונים,⁶ היה בכל זאת מכנה משותף ביניהן. חמאס פעל גם הוא על פי אותו היגיון שלפיו פעל חזבאללה, כלומר שימוש ביחידותיו הצבאיות, שרבים מאנשיהן אומנו והוכשרו באיראן, ופעלו במתכונת מסודרת – ככל שאפשר להם צה"ל – של פיקוד ושליטה ביחידות אורגניות, גם אם קטנות מאלה של חזבאללה. אלה לחמו

נגד חיילי צה"ל כמיטב יכולתם, ובעיקר ניסו לפעול בשיטה הקלאסית של גרילה מול כוחות צבאיים עודפים, בהתקפות ספורדיות של פגע וברח,⁷ בניסיון 'לעקוץ' את חילי צה"ל על ידי פגיעה בהם באמצעות מתאבדים, ירי צלפים וירי נק"ל ופצצות מרגמה וניסיונות לחטוף חיילים בידיעתם את הנזק המורלי והמעשי שתגרום חטיפה כזו לישראל. הלוגיקה שהנחתה את הירי לעבר ערי ישראל הייתה גם היא של טרור, כלומר ניסיון לפגיעה רבה ולא סלקטיבית – ככל שביכולתם – באזרחי ישראל ובעריה כדי לגרום הרג, הרס ופגיעה בשגרת חיי הישראלים ובמורל שלהם. למרות ניסיונות חמאס במשך כל 22 ימי המבצע לפגוע בחילי צה"ל ואזרחי ישראל ובתשתיתה האזרחית, היו הצלחותיו מצומצמות יחסית, בעיקר בזכות ההכנה המדוקדקת של צה"ל לסוג הלחימה הזה, שהתבטא בין השאר במימוש יתרונו האווירי ובעצמת אש רבה נגד מקורות הירי על חייליו בשדה הקרב ועל אזרחי ישראל והיערכות נכונה של העורף האזרחי. למרות הצלחתה היחסית של ישראל בצמצום הנזקים שגרם ארגון חמאס, היא נמנעה מכניסה מסיבית ללב העיר עזה כדי להכות קשה יותר בתשתית חמאס ולפגוע בהנהגתה. מלבד זה, לא הצליחה ישראל לבלום לחלוטין את ירי הטילים נגד עריה אלא רק לצמצמו. בהימנעותה זו הותירה ישראל בידי הטרורילה הצבאית של חמאס את האפשרות ליצירת מראית עין של ניצחון על ישראל, שנקלט באמונה באוזניהם המשתוקקות של תומכי התנועה לפחות. גם בישראל השתררה בקרב חלקים מהציבור אווירה של החמצה בשל ההרגשה כי צה"ל היה יכול להשיג הכרעה צבאית מרשימה יותר ולהגשים את התקווה כי יהיה אפשר לשתק לחלוטין את ירי הקסאמים והגראדים לעבר ערי ישראל. ירי זה, הגם שהידלדל ככל שחלף הזמן, לא פסק לחלוטין, גם לאחר תום המבצע, וכנראה רק הסדרת העניין בין ישראל לחמאס – בתיווך מצרים – עשויה לסיימו, ולו גם לפרק הזמן הקצוב של "התהדיה" המחודשת.

לסיכום אפשר לומר, כי כל עוד מדינת ישראל (כמו מדינות דמוקרטיות אחרות העומדות בפני יריבים מסוג זה) מתנהלת בהתאם למגבלות החוק ומוסר המלחמה המקובל, על פי חוקיה והנורמות והערכים המגדירים אותה ומתחשבת בנורמות המקובלות בעולם המערבי, היא תתקשה להכריע בבירור וחד־משמעית ארגוני טרורילה צבאית כדוגמת חזבאללה וחמאס. הדבר נכון

כל עוד מדינת ישראל מתנהלת בהתאם למגבלות החוק ומוסר המלחמה המקובל, היא תתקשה להכריע ארגוני טרורילה צבאית.

במיוחד כאשר התנועות הרב־מערכתיות הללו משולבות כה עמוק בתוך המרחב האזרחי־עירוני של החברות שהם פועלים מתוכם.

מאחר שלחימה מסוג זה דומה במידה רבה לחחימה במערכה קונבנציונלית רגילה, שהעתיקו ארגוני הטרורילה הצבאית ללב המרחב האזרחי, בלי שקיימים

מצדם ריסונים ומגבלות (למעט לעתים בהדרגתיות בטווח פגיעתם באזרחי היריב), היא אינה מאפשרת למדינה דמוקרטית לנקוט נגדה – לאורך זמן ובמצבים שונים המתעוררים תוך כדי לחימה – באסטרטגיה הכירורגית והממוקדת, העדיפה לרוב בלחימה נגד ארגוני טרור וגרילה קטנים. היעדר הריסונים בפעילותם ונכונותם לנצל לטובתם את הפגיעה באזרחים בשני הצדדים לעומת המגבלות המוטלות מרצון במדינות הדמוקרטיות הנלחמות נגדם, מסייעים להם לצאת בסופם של העימותים הצבאיים הללו בהכרזות ניצחון, גם כאשר ברור שמבחינה צבאית הם הוכו קשות בלי פרופורציה לנזק שגרמו.

לשתי התנועות הללו עורף ותמיכה אזרחית המתבססת על תשתית רחבה. לרשותן עומד סיוע של מדינות פטרון הדואגות להכנין ולציידן לקראת המערכות הצבאיות לפני תחילתן ולממן את שיקומן לאחר סיום הלחימה, ובכך מונעות את הכרעתן המוחלטת.

לכן מלבד פיתוח אסטרטגיה ושיטות לחימה יעילות והתאמתם לאופן הלחימה ולטבעה של הטרורילה הצבאית, ניצב בפני ישראל אתגר מדיני והסברתי מהמעלה הראשונה. ישראל חייבת להיערך מראש, לפני פרוץ הלחימה, למערכת הסברה שתופנה לראשי מדינות ולדעת הקהל ברחבי העולם ותציג את מורכבות סוג הלחימה החדש שהיא ניצבת בפניו ומה מתחייב לעשות מול יריבים כאלה ואילו מחירים עלולים להיגבות שלא במתכוון מאזרחי המדינות המארחות ארגוני טרורילה צבאית. בבניית אסטרטגיה של הסברה נכונה יהיה אפשר להשיג תמיכה רחבה או לפחות סובלנות רבה יותר מצד דעת הקהל הפנימית והבין־לאומית לפגיעה הנגרמת לאזרחים במדינות שארגוני הטרורילה הצבאית פועלים בהן. סוג לחימה מורכב כזה עלול בהחלט לרבוץ גם לפתחן של דמוקרטיות מערביות אחרות, למשל כאלה המעורבות בכוחות רב־לאומיים באזורי עימות כדוגמת עיראק ואפגניסטן.

חשיפת אסטרטגיית הלחימה של הטרורילה הצבאית וההיגיון שבבסיסה וכן הבהרת עצמתם הצבאית של הארגונים הללו, המאפיינת בדרך כלל מדינות ריבוניות, עשויה לאפשר התמודדות יעילה יותר נגדם, למרות המגבלות המוטלות על הפעלת הכוח במדינות דמוקרטיות בפעילותן בסביבה אזרחית.

למרות הביקורת הרבה שנמתחה על פעילות ישראל בשתי המערכות האחרונות בדעת הקהל הבין־לאומית, אפשר לומר כי כמדיניות, נקטה ישראל את הזהירות המרבית האפשרית בהפעלת הכוח שלה בתנאי הלחימה הללו מול האוכלוסייה האזרחית, ובוודאי לא ויתרה ויתור גורף על כללי הריסון המצופים ממדינה דמוקרטית בסוג כזה של לחימה.

מי שחושב כי אפשר לנהל את הלחימה בטרורילה הצבאית, החוסה בסביבה אזרחית מובהקת במדינות כושלות, באסטרטגיה כירורגית בלבד, ללא פגיעה

באזרחים, משלה את עצמו. מנגד, מי שמצפה כי מדינה דמוקרטית יכולה להכניע ארגוני טרורילה צבאית הכנעה ברורה ומוחלטת, גם אם תכה בעצמה רבה במרכיב הצבאי שלהם, עלול למצוא את עצמו מתוסכל כאשר יתברר כי תמיכת פטרונים והתמיכה של המערכת האזרחית שלהם תסייע לשיקומם כך שיוכלו לחדש את פעילות הטרור והגרילה שלהם וייתכן שאף לחדש את כוחם הצבאי במלואו. מצב זה מסייע ביצירת דימוי הניצחון של הטרורילה שעבורם ועבור תומכיהם אי-הכרעתם פירושה ניצחון.

הערות

- 1 במאמר זה אין כוונה להיכנס לדיון מעמיק בבעייתיות הקיימת בנוגע להגדרה מקובלת של המונח "טרור" מאחר שישנן יותר ממאה הגדרות (או ניואנסים בהגדרה) כאלה. בהקשר זה ראו:
Schmidt, Alex. "Terrorism: The Definitional Problem". Presented at the War Crimes Research Symposium: "Terrorism on Trial" at Case Western Reserve University School of Law, sponsored by the Frederick K. Cox International Law Center on Friday, October 8, 2004.
- 2 עם זאת, יש הסכמה רחבה גם בקרב אלה החלוקים בדעתם בנוגע להגדרה הראויה כי התקפה שיטתית מכוונת מראש נגד אזרחים חפים מפשע היא מרכיב יסודי בהגדרת פעולה כמעשה טרור, וישנם כאלה המעדיפים להתמקד בסיבות המצדיקות את המעשה יותר מאשר במעשה עצמו. קיים שוני במדינות ובאופן פעולתן של שתי התנועות הללו. חזבאללה היא כיום חלק מהממסד הלבנוני, יש לה נציגות בפרלמנט ובממשלה, אך היא אינה שולטת במדינה. מנגד, המדינה אינה מסוגלת להורות לה כיצד לנהל את מדיניות הביטחון הצבאית שלה. חמאס פועלת בתוך ישות פלסטינית שאינה מדינה ריבונית. מאז זכה בבחירות לפרלמנט הפלסטיני בינואר 2006 חמאס עומד בראש הממשלה הפלסטינית, אך מאז השתלט בכוח על עזה ביוני 2007 ממשלתו שולטת בשטח זה בלבד, ואילו הרשות הפלסטינית הקימה ממשלה אלטרנטיבית בגדה.
- 3 יצחק בן ישראל, "מלחמת הטילים הראשונה ישראל חזבאללה 2006", אוניברסיטת תל-אביב, מאי 2007.
- 4 Romm, Giora. "A Test of Rival Strategies: Two Ships Passing in the Night", in: Brom, Shlomo and Elran, Meir, *The Second Lebanon War: Strategic Perspectives*, The Institute for National Security Studies, 2007, p. 51.
- 5 "היום", אמר [נצראללה] בתחילת נאומו, "אנו חוגגים ניצחון היסטורי, אסטרטגי ואלוהי". <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/766312.html>
- 6 ראו את מאמרו של אמיר קוליק בקובץ זה "לבנון לייט": לקחי המבצע בעזה והמערכה הבאה מול חזבאללה".
- 7 ריאיון עם מח"ט הצנחנים, אל"ם הרצי הלוי, ידיעות אחרונות – המוסף המדיני, 23 בינואר 2009.

בין לבנון לעזה – חזבאללה במבצע "עופרת יצוקה"

רונן מנליס

בסיום מלחמת לבנון השנייה טענו רבים כי מדינת ישראל לא הצליחה לחזק את ההרתעה מול ארגון חזבאללה. בחינה של תגובת הארגון במבצע "עופרת יצוקה" והשוואתה לתגובתו במבצע "חומת מגן" מעידות כי פעולתה של ישראל במלחמת לבנון השנייה הביאה לחיזוק ניכר של ההרתעה.

לאחר סיומה של מלחמת לבנון השנייה נשמעו דעות שונות על מידת ההצלחה של מדינת ישראל להחזיר את ההרתעה מול ארגון חזבאללה. רבים מהמבקרים טענו כי העובדה שלארגון הייתה יכולת לירות עד רגע סיום המלחמה היא הוכחה לאי-ההצלחה של צה"ל במלחמה זו. אחרים גרסו כי הניסיון לפעול נגד כוונות האויב באמצעות תקיפה נרחבת, עוצמתית ומפתיעה של אתרי השלטון הצבאי והאזרחי שלו ("השפעה עקיפה") אינו יעיל וכי עלינו לרכז את פעולותינו נגד יכולותיו ("השפעה ישירה").

במלחמת לבנון השנייה פעל צה"ל במגוון אמצעים מול מרכזי כובד נבחרים של ארגון חזבאללה. מצד אחד פעל צה"ל מול יכולות ארגון חזבאללה, ובמרכזן יכולת שיגור הירי תלול המסלול. הפגיעה ביכולות השיגור באה לידי ביטוי בתקיפה מקדימה של מערך הרקטות שלו, "ציד" משגרים ומהלכי התמרון הקרקעי שכוונו לאתרים אשר בוצע מהם הירי; ומצד אחר תקף צה"ל בניינים רבים ברובע הדחייה, מרכז ההנהגה האזרחית והצבאית של ארגון חזבאללה. התקיפה בדחייה הייתה דוגמה לפעולה שנועדה להשפיע על כוונות האויב ולהמחיש לו את המחיר שישלמו לבנון ותושביה במקרה של מלחמה עתידית. תקיפה זו, כמו תקיפת כפרים ועיירות אחרים שבהם פעל הארגון בסביבה אזרחית, זכתה לכינוי "אפקט הדחייה".

המותחים ביקורת על מידת ההשפעה של פעולה מול כוונות האויב טוענים כי ייתכן שהאויב יפעל בצורה לא רציונלית ויקבל החלטה שונה לחלוטין מזו

רונן מנליס הוא קצין מודיעין וחניך המכללה לפו"ם, צה"ל

שכיוונו אליה באמצעות הפגיעה בתשתיותיו, במרכזי השלטון והכלכלה שלו. אחרים גורסים כי על פי התפיסה הבסיסית, צבא צריך לפעול קודם כול מול יכולות האויב, ורק לאחר מכן מול כוונותיו. אכן, תפיסה זו נכונה, ויש לשאוף אליה בכל פעולה צבאית.

עם זאת, האופן שבו הגיב ארגון חזבאללה באירועים קיצוניים, לאחר מלחמת לבנון השנייה, מוכיח כי לפעולה לא מידתית מול כוונות האויב הייתה השפעה רבה על חיזוק הרתעתה של ישראל ועל האופן שארגון חזבאללה פועל בו. ניתוח קצר של כמה אירועים בשנתיים וחצי האחרונות מלמד, כי אזרחי לבנון וראשי ארגון הטרור קלטו בבירור את הדי הפיצוצים מרובע הדחייה.

מאמר זה לא יעסוק באירוע המרכזי של התקופה שחלפה מאז סיום מלחמת לבנון השנייה. אירוע זה הוא ללא ספק חיסולו של עמאד מוע'נייה, סגן מזכ"ל הארגון לעניינים צבאיים, שהארגון מייחס לישראל. מי שיבקש לבחון תפיסה זו גם במקרה הזה יוכל להשוות את תגובת הארגון בחודשים הראשונים לאחר חיסולו של מוע'נייה לזו של ארגון חזבאללה לאחר חיסולו של מזכ"ל הארגון הקודם השיח' עבאס מוסווי ב־1992.

מאמר זה יתמקד בתגובת הארגון לפעילות צה"ל בעזה במבצע "עופרת יצוקה", שהסתיים במחצית חודש ינואר 2009. השוואה קצרה של התגובה במבצע זה לתגובתו של הארגון במבצע "חומת מגן" מוכיחה בבירור כי פעילותה הלא מידתית של ישראל במלחמת לבנון השנייה הופנמה והובנה. הרתעתה של ישראל מול ארגון חזבאללה איתנה מתמיד.

תגובת חזבאללה במבצע "חומת מגן"

חודש מרס 2002 היה החודש הרצחני ביותר בימי העימות האלים עם הפלסטינים שפרץ בספטמבר 2000. בחודש זה נהרגו 133 אזרחים וחיילים ב־17 פיגועי התאבדות בעורף מדינת ישראל ובעשרות פיגועי ירי וחדירה ליישובים בשטחי יהודה, שומרון ועזה. פיגוע ההתאבדות במלון "פארק" בנתניה (ב־27 במרס 2002), שבו נהרגו 29 אזרחים בארוחת ליל הסדר, היה למעשה "הקש" האחרון שהביא את ממשלת ישראל להחליט על יציאה למבצע "חומת מגן".

המבצע החל ב־29 במרס בהשתלטות על משרדיו של ערפאת ברמאללה, ונמשך עד הכרזתו של ראש הממשלה אריאל שרון על סיום המבצע ב־21 באפריל¹. במהלך המבצע השתלט צה"ל על ערי הגדה (למעט יריחו וחברון) ועל מרבית המרחב הכפרי, ופעל לראשונה זה שנים במחנות הפליטים בשכם ובג'נין. במבצע נהרגו 34 חיילים וכ־260 פלסטינים.

היציאה למבצע "חומת מגן" לוותה בגל אירועים אנטי־ישראליים בעולם, ובכללם הפגנות תמיכה בפלסטינים, פיגועים נגד יעדים יהודיים בעולם, הצהרות

חריפות של מנהיגי מדינות המערב וכינוסי חירום של מועצת הביטחון של האו"ם. מרבית מדינות ערב גינו בחריפות את ישראל ופעלו לסיומו המהיר של המבצע, אך רק ארגונו של חסן נסראללה פעל בצורה צבאית לסייע לפלסטינים.

עוד ביומו הראשון של המבצע החל ארגון חזבאללה בביצוע ירי ארטילרי וטילים נגד טנקים לעבר מוצבי צה"ל בגבול הצפון. אירועים אלו, שזכו לכינוי "חומת מגן הצפונית", היו ניסיון של הארגון לפתוח חזית לחימה נוספת ולהקשות כך על צה"ל את ההתמקדות בפעילותו באזור יהודה והשומרון ובאזור חבל עזה. בקבלת האחריות לאירוע הירי הראשון ב-30 במרס נאמר: "לצד מילוי החובה לשחרור האדמות הלבנוניות מזהירה ההתנגדות את האויב הציוני מהמשך ההסלמה נגד העם הפלסטיני".²

ב-24 ימי המבצע ירה ארגון חזבאללה יותר ממאה טילים נגד טנקים ויותר מ-500 פצצות מרגמה ורקטות.³ בו בזמן חדר הארגון בתחום ישראל לצורך הנחת מטען וניסיון לתקיפת מוצב "גלדילה". באירועים אלו נפצעו תשעה חיילים (חמישה מהם במצב בינוני).⁴ לצד הניסיונות לפגיעה בחיילי צה"ל ביצע הארגון ירי נגד מטוסי צה"ל שפעלו בלבנון. חלקים מן הפצצות שנורו נפלו גם בשטח ישראל, ונפצעו מהם קל כמה אזרחים.

בד בבד עם הפיגועים שביצע הארגון לאורך גבול הצפון נשמעו הצהרות רבות מבכיריו, אשר תמכו במאבק הפלסטינים וציינו כי פעילות הארגון נועדה לסייע להם במאבקם נגד ישראל. מזכ"ל הארגון חסן נסראללה אמר בנאומו ב-2 באפריל 2002: "אנו חווים בשלב זה ימים גורליים והיסטוריים, אפשר שמה שמתרחש עכשיו אינו רחוק ממה שהתרחש בשנת 1948. כל לבנוני שמבצע פעולה להגנה על פלסטין פועל בראש ובראשונה למען הגנה על לבנון. אנו נמלא את האחריות שלנו בלי לפחד".⁵ הוא קרא בגלוי ובבירור לפתיחת כל החזיתות – המדינית, הכלכלית והצבאית – נגד ישראל, כדרך הבלעדית להסרת המצור מהעם הפלסטיני.⁶ כחלק מתפיסה זו קיבל הארגון אחריות גלויה לכל פעולה נגד ישראל בימי המבצע.

תגובת ארגון חזבאללה במבצע "עופרת יצוקה"

בצהרי יום שבת 27 בדצמבר 2008, לאחר שנים של ירי רקטות לעבר ישובי עוטף עזה ומערב הנגב, יצא צה"ל למבצע "עופרת יצוקה". המבצע החל בתקיפה אווירית רחבה ומפתיעה על עשרות יעדי טרור ברצועת עזה, והסתיים 23 ימים לאחר מכן בהפסקת אש חד-צדדית שהכריזה עליה ממשלת ישראל. במבצע פעלו כוחות צה"ל נגד יעדי טרור בכל שטחי רצועת עזה, והתמרון הקרקעי בוצע בעיקר בחלקה הצפוני. במבצע נהרגו עשרה חיילי צה"ל ושלושה אזרחים. הפלסטינים דיווחו על יותר מ-1,200 הרוגים.

הדרישה של הפלסטינים כי חזבאללה יסייע להם על ידי פתיחת חזית לחימה שנייה בצפון הארץ נשמעה כמעט מדי יום, אך בכירי הארגון, ובראשם חסן נסראללה, בחרו להגיב בשורת טענות נגד מדינות ערב: "על מדינות ערב לא לאפשר לתוקפנות הזאת להשיג אף אחת ממטרותיה [...] כאן מונחת האחריות על הממשלות בעולם הערבי והאסלאמי וגם על העמים. הממשלות שלא נוקפות אצבע – על עמיהן לגרום להן לפעול [...] מזכ"ל הארגון נאם נאום לטלוויזיה ממקום מחבואו מדי ערב בימי המבצע. הוא פנה לעמי האזור לצאת להפגין, הטיל על מצרים אחריות למבצע, הכריז על יום אבל, קיים הצהרות הזדהות ואף שימש "פרשן" צבאי לפעילות ישראל ברצועת עזה ולמידת יעילותה, אך הוא נזהר מלאיים על ישראל.

יתרה מכך, נסראללה הביע חשש גדול מניצול המבצע בעזה לביצוע מהלך התקפי נגד ארגונו: "יש אפשרות שהאויב יפנה לעשות דבר מה בלבנון, לנצל את ההזדמנות הזאת [...] כל דברי ההרגעה שישראל לא תילחם בשתי חזיתות אינם רלוונטיים, היא כבר נלחמה בארבע חזיתות [...] דברים אלו נשמעו מאותו האדם ששש שנים קודם לכן, במבצע "חומת מגן", קרא לפתוח בכוח חזית נוספת נגד ישראל, ואף פתח מעשיית בחזית זו.

בימי המבצע בוצע פיגוע אחד משטח לבנון לשטח ישראל (ב־8 בינואר), ובו נורו שתי רקטות אשר נפלו באזור נהרייה. באירוע שני (ב־14 בינואר) בוצע ניסיון נוסף לירי לעבר שטח ישראל, ובו נפלו שתי רקטות בשטח לבנון וכוחות צבא לבנון והאו"ם, הפועלים בדרום לבנון, מצאו שלוש רקטות אחרות מוכנות להפעלה. ארגון חזבאללה לא קיבל אחריות על האירועים, וההערכה הרווחת היא כי מדובר בירי שביצעו ארגונים פלסטיניים כתמיכה במאבק הפלסטינים ברצועת עזה. גם אם לא כך הדבר, והפיגועים בוצעו באישור או בסיוע של ארגון חזבאללה, הרי שהפעם, להבדיל מימי "חומת מגן", בחרו בכירי הארגון להסתיר זאת ואף להכחיש בכל תוקף. דוגמה לכך היא הצהרתו של מחמד פנייש, שר העבודה של לבנון מטעם ארגון חזבאללה, מיד לאחר הירי לעבר אצבע הגליל: "אנחנו [חזבאללה] לא יודעים מי שיגר את הרקטות האלו, אין לנו שום קשר לזה".⁹

בשני אירועי ירי הרקטות מלבנון במבצע "עופרת יצוקה" הגיב צה"ל בירי ארטילרי לעבר מקורות הירי. בעבר הגיב הארגון לאירועים אלו בהשבת ירי והציגם כהפרה ברורה של הריבונות הלבנונית. במבצע "עופרת יצוקה", לא זו בלבד שהארגון לא הגיב אלא שהוא הביע את חששו שמא תנצל ישראל את הירי לביצוע פעילות התקפית נגדו. כדבריו של שר העבודה: "אנחנו מסרבים לקבל את הניסיון של האויב לנצל את ההתקפות כדי להפנות את תוקפנותו כלפי לבנון".¹⁰ בחינת מספר ההרוגים הפלסטינים בשני המבצעים מחזקת עוד יותר את ההערכה כי שיקוליו של הארגון השתנו ואין לו רצון להגיב באלימות כלפי

תגובת חזבאללה במהלך מבצע "חומת מגן" ובמבצע "עופרת יצוקה"

נפגעים מפיגועים בגבול לבנון	פצצות מרגמה ורקטות שנפלו בשטח ישראל	פיגועים מגבול לבנון	מספר פלסטינים הרוגים	משך המבצע	
9	יותר מ-500	19	כ-260	24 ימים	"חומת מגן"
0	2	1	כ-1,200	23 ימים	"עופרת יצוקה"

מדינת ישראל. על אף הנתונים המצביעים, בראייתו, על הקושי שהתעורר בקרב הפלסטינים בעקבות מבצע "עופרת יצוקה" ומתבטא במספר ההרוגים, בחר הארגון שלא להגיב.

סיכום

מאות הרקטות שירה ארגון חזבאללה במבצע "חומת מגן" התחלפו בשורת נאומים והצהרות כלליות של בכירי הארגון על הצורך של העולם הערבי לסייע לפלסטינים במבצע "עופרת יצוקה". החלטת ראשי הארגון לסייע לפלסטינים על ידי פתיחת חזית שנייה ופגיעה ביעדים ישראלים כמעט מדי יום במבצע "חומת מגן" התחלפה בהצהרות כלליות על מצב הקהילה הערבית וביקורת על מדינות ערב המתונות על התנהלותן במבצע "עופרת יצוקה".

הלחץ הציבורי חסר התקדים מצד הרחוב הפלסטיני והלבנוני חייב את הארגונים בלבנון להגיב בצורה כלשהי. התגובה הראשונה והמינורית הייתה רק ב-8 בינואר 2009, כשבועיים לאחר תחילת המבצע, ונראתה כתגובה שמטרתה לצאת ידי חובה. הכוונה במאמר זה להצביע על ההבדל המהותי בינה ובין התגובות

במבצע "חומת מגן", אז הגיב הארגון כבר ביומו הראשון של המבצע. ההחלטה שלא להגיב גם לאחר ירי התגובה הארטילרי של ישראל וכן ההימנעות מאיום מפורש על ישראל רק מעצימות ומחזקות הבדל זה.

ההחלטה של ארגון חזבאללה שלא להגיב לאירועי מבצע "עופרת יצוקה" ולהימנע בכל דרך אפשרית מפתיחת חזית נוספת יכולה להיות מיוחסת למגוון רחב של סיבות (ובהן לבחירות הצפויות לפרלמנט הלבנוני).

אין ספק כי כמה מהן אכן קיבלו משמעות בהערכת המצב

שקיימו בכירי הארגון בימי הלחימה בעזה. גם לתוצאות המלחמה, החלטה 1701, פריסת חיילי צבא לבנון וכוחות יוניפי"ל בדרום לבנון יש השפעה מסוימת, אך חוסר התגובה של הארגון, התמקדותו בדיבורים על חשבון המעשים ואי-סיוע

חוסר התגובה של הארגון ואי-סיוע ממשי לפלסטינים בעזה מוכיח כי למלחמת לבנון השנייה אכן הייתה השפעה מרסנת על קברניטי הארגון.

ממשי לפלסטינים בעזה, מצביע יותר מכול על השפעת מלחמת לבנון השנייה על קברניטי הארגון.

מכיוון שהתמרון הקרקעי השאיר זיכרון חלש יחסית, ויכולות הארגון שנפגעו בלחימה שוקמו מאוד, אפשר לייחס התנהגות זו לתגובתה הלא מידתית של ישראל. למרות הקושי לשכנע את הספקנים כאן, בישראל, עד היום רחובות הדחייה ובתי עיטא א־שעב הם תזכורת לתגובה זו, ומצליחים לשכנע את אזרחי לבנון ואת מקבלי ההחלטות בה לפחות. כדבריו של סעד חרירי, ראש סיעת "העתיד" בפרלמנט הלבנוני, במבצע "עופרת יצוקה": "אני בטוח שכלקח ממלחמת לבנון השנייה חזבאללה לא יפעל בגבול ישראל"¹¹.

פעילות צה"ל בעזה במבצע "עופרת יצוקה" היא תזכורת גם לארגון חזבאללה כי מדינת ישראל ממשיכה להגיב בעצמה לפיגועים המבוצעים נגדה. עם זאת, אין תוצאות הניתוח שהוצגו כאן מבטיחות כי המצב יישמר תמיד. ייתכן מאוד כי בנסיבות מסוימות, בעקבות הערכת מצב שתתקיים בארגון או בעקבות השתנות המצב הפנימי בלבנון (לאחר הבחירות הפנימיות הצפויות במאי 2009 או בעקבות סיום עבודת צוות הבדיקה בנושא רצח הנשיא לשעבר חרירי) יבחר הארגון לבצע פיגוע נגד מדינת ישראל בגבול הצפון או בחו"ל. אם אכן יחליט הארגון לעשות זאת, תהיה תגובת צה"ל המפתח לשימור ההרתעה מולו.

הערות

- 1 הצבא הכריז על הסיום הרשמי של המבצע ב-25 באפריל 2002.
- 2 רדיו נור, 30.3.2002.
- 3 הנתונים ממסמך פנימי של צה"ל.
- 4 יש לציין כי בין 14 באפריל 2002 ל-23 בו לא ביצע הארגון פיגועים בעקבות לחץ בין לאומי רחב על ממשלת לבנון.
- 5 אלמאנר, 2.4.2002.
- 6 אלסיאסה, 31.3.2002.
- 7 רועי נחמיאס, "נסראללה: מצרים שותפה לפשע ולאסון", YNET, 28.12.2008.
- 8 שם.
- 9 רוטרס, "חזבאללה: לא מעורבים בירי הקטיושות", YNET, 15.1.2009.
- 10 שם.
- 11 אמיר בוחבוט וג'קי חוגי, "לא לאבד את הצפון", מעריב, 7.1.2009.

"לבנון לייט": לקחי המבצע בעזה והמערכה הבאה מול חזבאללה

אמיר קוליק

מבצע "עופרת יצוקה" נגד החמאס בעזה נסך בצה"ל ובציבור הישראלי תחושת הצלחה, ומבחינה צבאית לפחות, נראה כי אכן היה כזה. בעת הלחימה הצליח צה"ל לצמצם מאוד את ירי הרקטות לעורף הישראלי, האבדות בנפש וברכוש היו מועטות יחסית; חיל האוויר הצליח לפגוע קשות בתשתיות חמאס ברצועה ואף לחסל פעילים בכירים בזרוע הצבאית והמדינית של הארגון; כוחות הקרקע התמודדו בהצלחה עם לחימה במרחב עירוני צפוף ורווי כוחות אויב; בעורף – שגרת החיים בדרום הארץ שובשה, אך רשויות השלטון המקומי המשיכו לתפקד, ושיתוף הפעולה בינו ובין הצבא היה טוב לאין ערוך מהמצב אשר שרר בצפון הארץ בעת מלחמת לבנון השנייה בשנת 2006.

אמרת שפר ידועה גורסת כי לצבאות יש נטייה להילחם את המלחמה הבאה על פי לקחי המלחמה הקודמת. פעמים רבות יש בכך מן האמת. במבצע בעזה ניסה צה"ל, לעתים בהצלחה, ליישם כמה מלקחי מלחמת לבנון השנייה. מכת הפתיחה רבת-העצמה, הכניסה המהירה יחסית של כוחות הקרקע ואופן לחימתם, הגדרת המטרות הברורה למסגרות הלוחמות, גיוס המילואים וריענונם מיד עם ראשית המערכה, הלוגיסטיקה היעילה ועוד, היו כולם תוצאתו של תהליך הפקת הלקחים אשר נערך בצה"ל לאחר קיץ 2006. האיום עמו התמודד צה"ל בעזה דומה במהותו לאיום שמציב חזבאללה: ירי רקטות לעורף הישראלי ולחימה קרקעית אשר מטרתה עיכוב והסבת אבידות. לפיכך תוצאותיה של לחימת צה"ל בעזה עלולות להוביל למסקנה כי צה"ל מצא במידה רבה את התרופה לסוג זה של איומים.¹ בהתאם לכך סביר כי לקחי המבצע ישמשו את מפקדי הצבא לתכנון המערכה הבאה מול חזבאללה.

למאמר זה שתי מטרות מרכזיות: המטרה הראשונה – להזהיר מפני יצירת קשר ישיר בין הלחימה בעזה ולקחיה לבין לחימה עתידית בלבנון; המטרה השנייה –

אמיר קוליק הוא חוקר במכון למחקרי ביטחון לאומי

לנתח אילו עקרונות ולקחים ברמה האופרטיבית בכל זאת אפשר ליישם בזירה הלבנונית, ואילו אינם רלוונטיים. ברור כי הפעילות הצבאית נובעת מתוך הגדרת אינטרסים ויעדים לאומיים ואסטרטגיים. אין הכוונה במאמר זה לעסוק באינטרסים אלה ובמידת הצלחתו של הצבא ליישם בעזה או בעתיד בלבנון. הנחת המוצא העומדת בבסיס הניתוח שלהלן היא כי בכל מבצע צבאי נגד מודל הלחימה שחמאס או חזבאללה מציבים תהיה תכלית הפעולה הצבאית, לכל הפחות, פגיעה ביכולות היריב, השגת הרתעה ויצירת תנאים להסדרה מדינית נוחה יותר.

מודל הלחימה של חזבאללה ויישומו ברצועת עזה

חמאס ביקש לבנות את כוחו הצבאי על פי המודל שבנה חזבאללה בלבנון. במרכזו של מודל צבאי זה עומדת הנחת יסוד מרכזית הגורסת כי החברה הישראלית חלשה ואינה מסוגלת לשאת מערכה ממושכת ורבת-נפגעים.² על בסיס הנחה זו התפתחה תפיסת לחימה אשר תכליתה אינה הכרעתה הצבאית של ישראל אלא הפעלת לחץ על העורף האזרחי שלה. מטרה זו אמורה להיות מושגת באמצעות ירי רקטות למרכזי האוכלוסייה והסבת אבדות רבות ככל האפשר לכוחות הקרקע של צה"ל. על פי היגיון זה, גורם הזמן במלחמה פועל לרעת ישראל. ככל שתמשך המערכה זמן רב יותר וככל שיימשכו ירי הטילים והודעות על חיילים הרוגים, כן יגבר הלחץ הציבורי על ממשלת ישראל להפסיק את הלחימה.³

מימושם של עקרונות אלה התבצע באמצעות הקמתם של שני מערכי לחימה. הראשון מערך ארטילרי-רקטי אשר מטרתו לירות לתחומי ישראל מספר רב של רקטות ברציפות ולאורך זמן. כדי למנוע את השמדת המערך על ידי חיל האוויר של ישראל פרס חזבאללה מספר רב של קני שיגור על פני שטח גאוגרפי נרחב. בדרך זו הסיכוי לאתר את משגרי הרקטות לפני הירי פוחת בשל פיזור מאמצי האיסוף של צה"ל, ובמקביל נוכח מספרם הרב של המשגרים, השמדת אחדים מהם לאחר הירי אינה מפחיתה משמעותית את כמות האש לתחומי ישראל. כך לדוגמה בקיץ 2006 הצליח חיל האוויר לאתר ולהשמיד תוך כדי לחימה 33 משגרים (חמישים משגרים נוספים הושמדו במכת הפתיחה). לעומת זאת, כמות הרקטות אשר שוגרו לתחומי ישראל כמעט לא פחתה, ועמדה בממוצע על כמאתיים רקטות.⁴ מערך הלחימה השני אשר הקים חזבאללה היה מערך הגנה קרקעי – המבוסס עמדות נט, מנהרות וזירות מטענים מוכנות מראש. מטרתם של כל אלה כפולה: לעכב את הכוחות הקרקעיים – "לקנות זמן" להמשך ירי הרקטות, ובה בעת, להסב אבדות רבות ככל האפשר לחיילי צה"ל. כפי שהתברר במלחמת לבנון השנייה ארגון מרחב הלחימה בדרך זו וניהול המערכה על פי עקרונות אלה, אכן הפחיתו במידה רבה את יתרונותיו של צה"ל ויצרו לחץ גדול על העורף הישראלי.

הצלחתו האופרטיבית של חזבאללה הביאה את חמאס לנסות וליישם מודל לחימה דומה גם ברצועת עזה. כאמור, המרכיב החשוב והמרכזי ביותר ב"מודל חזבאללה" הוא מערך הרקטות. ואכן, חלק ניכר ממאמצי הפיתוח של חמאס הוקדשו לשיפורו ולהרחבתו של מערך זה. רקטות הקסאם של חמאס פותחו בראשית האנתפאדה השנייה, ובשנת 2001 כבר החל הארגון לירות מעזה לעבר יישובים בתחומי ישראל. לאחר ההינתקות וביתר שאת לאחר שהשתלט על רצועת עזה ביוני 2007 הואץ תהליך בניין הכוח של חמאס. חופש הפעולה לו זכה הביא לשיפור מהיר במערך הקסאם. במוקד מאמצי הארגון עמד ניסיונו לצבור כמות גדולות של רקטות במחסניו וכן להאריך את טווח האיום האפקטיבי של רקטות אלה. ואכן, חצי שנה לאחר תפיסת השלטון ברצועה, בדצמבר 2007, הצליח חמאס להתגבר על בעיה טכנולוגית אשר מנעה ממנו לאחסן את רקטות הקסאם פרקי זמן ממושכים.⁵ דבר זה אפשר לו לצבור כמות גדולה של רקטות במחסניו ולהגשים את מטרתו המרכזית של מערך האש במלחמה – ירי אינטנסיבי, רציף וממושך לעורף הישראלי.

בד בבד עם הגדלת מלאי הרקטות אשר ברשותו החל חמאס לעמול על הארכת טווח הפגיעה האפקטיבי שלהן. באמצעות ידע איראני הצליח חמאס להאריך את טווח הקסאם מקילומטרים אחדים ל-13 ק"מ, וכבר במחצית השנייה של שנת 2007 שוגרו לעבר העיר אשקלון רקטות משופרות שהשיגו טווח זה.⁶ בו בזמן פעל חמאס להבריה לרצועה רקטות גראד רגילות לטווח עשרים ק"מ ורקטות משופרות לטווח ארבעים ק"מ. הברחתן לרצועה אפשרה את הרחבת איום הרקטות לערים ישראליות נוספות דוגמת אשדוד ובאר שבע. פינוי ציר הגבול בין הרצועה למצרים על ידי ישראל בספטמבר 2005 הקל את הכנסתן של רקטות אלה לרצועה. כך עוד במרס 2006 נורתה רקטת גראד ראשונה לעבר העיר אשקלון. אמנם את הירי ביצע ארגון הג'האד האסלאמי, אך חמאס צבר מן השלב ההוא ואילך עשרות או מאות רקטות קטיושה במחסניו.⁷ את הרקטות תכנן לירות בשיטות שונות, אשר הועתקו אף הן מהדגם הלבנוני – קנים מוטמנים בקרקע, חוליות קטנות, ירי באמצעות "טיימרים" וכדומה. טכניקות אלה יושמו עוד לפני העימות, וככל הנראה הן אכן שיפרו את שרידותן של חוליות הירי בסבבי הלחימה השונים עם צה"ל.⁸

לצד שיפור מערך הרקטות שברשותו, ניסה חמאס ליישם תפיסת הגנה קרקעית על פי מודל חזבאללה, כלומר הסתמכות על כוח אדם מיומן המאורגן במתכונת צבאית ומתבסס על מערכי הגנה מוכנים מראש. כך, מיד לאחר השתלטות חמאס על רצועת עזה הוא מיסד את מנגנוניו הצבאיים והחל לקיים שגרה צבאית אשר כללה הכשרות, אימונים ופעילות ביטחון שוטפת. מסגרותיו הלוחמות אורגנו על פי היררכיה צבאית: מחלקות, פלוגות, גדודים וחטיבות. עד פתיחת מבצע "עופרת יצוקה" הספיק חמאס להקים שמונה חטיבות. אלה

אוישו בכוח אדם מיומן יחסית אשר יצא לאימונים באיראן או קיבל את הכשרתו מידי מדריכים שהוכשרו לשם כך במחנות איראניים. מערך ההגנה שהתבססו עליו לוחמי חמאס נועד לעכב, ובעיקר לגרום אבדות לכוחותיו הקרקעיים של צה"ל. כמו בדרום לבנון, הסתמך חמאס על מלכוד בתים וצירי כניסה, מנהרות תת-קרקעיות וכן ידי צלפים ונ"ט⁹, כמו שהסביר מפקד חטיבת הצנחנים, הרצי הלוי, בתום מבצע "עופרת יצוקה": "היו (שם) מנהרות, היו מטעני חבלה גדולים, היו מלכודות בדמות בובת איש חמאס, שמאחוריה מטען ופתח של מנהרה שמיועדת לחטיפת חייל. אפילו אני הופתעתי מכמות המטענים שחיכתה לנו שם. רחובות שלמים מרושתים בחוטי תיל, שמחבורים למטענים... המטענים היו שם ממש בכל מקום, אפילו בתוך צלחות לוויין"¹⁰.

התמודדות צה"ל עם "מודל חזבאללה" בעזה

מלבד סוגיות מוסריות, מדיניות ואחרות אשר עלו במבצע "עופרת יצוקה" ובסיומו, אפשר לומר כי צה"ל ומערכת השלטון המקומי התמודדו בהצלחה יחסית עם מלחמה ב"מודל חזבאללה". המטרות אשר ביקש חמאס להשיג באמצעות יישום מודל זה והדרכים להגשמתן נכשלו במידה רבה. ירי הרקטות, שבאמצעותו קיווה חמאס להתיש את העורף הישראלי ולהפעיל לחץ עקיף על ממשלת ישראל להפסיק את הלחימה, צומצם מאוד. הערכות המודיעין של ישראל לפני המבצע נקבו בממוצע שיגורים של מאה רקטות ליום. בפועל הצליח חמאס לירות בימים הראשונים ללחימה שישים רקטות בממוצע ליום, ובשלביה האחרונים – כעשרים רקטות ליום.¹¹ יתרה מזו, הרשויות המקומיות בדרום אשר נמצאו תחת אש המשיכו לתפקד; הנזק הפיזי היה מועט יחסית, ובזכות הערכות מוקדמת של פיקוד העורף והיענות האוכלוסייה להנחיותיו היה גם שיעור הפגיעות בנפש קטן.¹² בה בעת, גם מערך ההגנה של החמאס, אשר היה אמור להסב אבידות כבדות לחיילי צה"ל, לא השיג את מטרותו. צה"ל סיים את הלחימה עם עשרה חיילים הרוגים, ועזה הייתה רחוקה מלהיות "בית קברות לחיילים ישראלים", כמו שאיים אחד מדוברי חמאס.¹³ כך זכה המבצע עד ימיו האחרונים ללגיטימציה ציבורית רחבה. סקר אשר נערך זמן קצר לפני סיום הלחימה העלה כי 78 אחוזים מהציבור סבורים כי המבצע בעזה מוצלח. ההכרזה על הפסקת האש אף התקבלה באכזבה ברחוב הישראלי, והביאה לשוויון בין אלה אשר סברו כי המבצע מוצלח ובין אלה אשר סברו להפך.¹⁴ בהתאם לכך גם לא הוגבל, מבחינה ציבורית, חופש ההחלטה של ממשלת ישראל ומרחב הלגיטימציה שפעל בו צה"ל.

את שני המרכיבים ההכרחיים להצלחת "מודל חזבאללה" – ירי הרקטות לתחומי ישראל ומעריך ההגנה הקרקעי – נטרל צה"ל באמצעות כמה דרכים.

הדרך הראשונה – מכת הפתיחה. זו הפתיעה את חמאס בהיבטים רבים, ובראשם עיתוי הפעולה. התקיפה האווירית המסיבית התבצעה לאחר פעולה הונאה אשר הביאה את חמאס למסקנה כי ישראל תיאות בסופו של דבר לחדש את הפסקת האש בתנאים משופרים מבחינת הארגון. מלבד זה, הפתיע צה"ל בבחירת המטרות. עוד במטסים הראשונים הותקפו – לצד מטרות בעלות אופי צבאי ומשגרי רקטות – גם סמלי שלטון החמאס, מוסדותיו ומשרדיו השונים. נראה היה עוד כי גם עצמתה של מכת הפתיחה הפתיעה את בכירי חמאס.¹⁵ הדרך השנייה שבאמצעותה התמודד צה"ל עם "מודל חזבאללה" הייתה פעילות משולבת של "ציד משגרים" מהאוויר ותפיסת שטח. עוד לפני הפעולה הקרקעית רוכזו אמצעי איסוף ותקיפה רבים מעל הרצועה. אלה הצליחו לפגוע במערך הרקטות ולהפחית את מספר השיגורים. בה בעת, עם כניסת הכוחות הקרקעיים לרצועה ותפיסת שטחי שיגור בעיקר סביב העיר עזה פחת עוד יותר מרחב התמרון של יורי הרקטות, ובהתאם לכך פחתה גם כמות הנפילות בשטח ישראל.

כאמור, מערך ההגנה הקרקעי של חמאס הוכן בעוד מועד ונועד לגבות חיי חיילים רבים ככל האפשר. עם אתגר זה התמודד צה"ל באמצעות הפעלת אש בעצמה גבוהה מהאוויר ומהקרקע. לדברי פרשן צבאי ישראלי, במבצע האחרון הופעלו עצמות אש שלא נראו מעולם בלחימה של צה"ל בתוך שטח עירוני. למח"טים ניתנה הרשאה לפגוע בכל בית החשוד כממולכד. כשפרצו לתוך בית לאהיה כל בית שני בממוצע "חטף" פגז. הפיקוד הצבאי הנחה להפעיל אש מסיבית.¹⁶ זו גם הייתה הסיבה, לדברי מפקד חטיבת הצנחנים, למיעוט האבדות בקרב חיילי צה"ל: "העוצמה הזו שנכנסו בה הורידה את רמת הנפגעים ...

העוצמה שהפעלנו בתקיפה לא נתנה להם להפעיל את הדברים שבהם הם היו מוכנים הכי חזק. אפילו הרעש של לפני הכניסה. כששומעים רעש כזה לא רוצים להיות האויב מהצד השני. זו הייתה הרעדה של כל השטח. מטוסי קרב, מסוקים, ארטילריה, טנקים. אני חושב שזה גם מה שהאויב הרגיש. הגענו אליהם מכיוונים לא צפויים ובעוצמה כזו שהמחבלים לא נשארו כדי להפעיל את המלכודות שהכינו לנו ... העוצמה שבה נכנסנו הבריחה אותם".¹⁷

מלבד כל אלה, נראה כי חלק ניכר מהמאמץ של

ישראל כוון ליצירת הרתעה בצד הפלסטיני, ואולי אף בקרב סוריה וחזבאללה. בעקבות תקיפת מוסדות השלטון ברצועה ובשל ממדי ההרס שהשאיר צה"ל אחריו קשה להתחמק מהתחושה כי בפעולה בעזה יושמה, במודע או שלא

בשל ממדי ההרס
שהשאיר צה"ל אחריו
קשה להתחמק
מהתחושה כי בפעולה
בעזה יושמה מה שכינה
אלוף פיקוד הצפון גדי
איזנקוט "דוקטרינת
הדאחיה".

במודע, מה שכינה אלוף פיקוד הצפון גדי איזנקוט "דוקטרינת הדאחיה". על פי תפיסה זו, גרס איזנקוט כמה חודשים לפני הפעולה בעזה: "בכל כפר שממנו יירו לעבר ישראל, נפעיל כוח לא פרופורציונלי ונגרום שם נזק והרס אדירים. מבחינתנו, מדובר בבסיסים צבאיים"¹⁸. על פי היגיון זה, במקום להתמקד בצייד משגרי רקטות, יש להתמקד ביצירת הרתעה באמצעות פגיעה קשה באזור שירו ממנו.¹⁹ לפי שעה, קשה לומר אם באמצעות דרך פעולה זו הצליחה ישראל "לחנך" את חמאס כפי שהצליחה "לחנך" את נצראללה, כפי שניסח זאת תום פרידמן.²⁰

לבנון מול רצועת עזה – ההשוואה המופרכת?

בציבור הישראלי, וככל הנראה גם בצה"ל, רואים במבצע בעזה "חוויה מתקנת לכישלון ולהשפלה שספג במלחמה בלבנון בקיץ 2006"²¹ או אף "גאולה מטראומת לבנון"²². גם אם אכן היה המבצע הצלחה צבאית, יש להתייחס להצלחה זו "בעירבון מוגבל", ובוודאי אין למהר ולהסיק כי צה"ל מצא את כל הפתרונות להתמודדות עם "מודל חזבאללה" או עם תפיסת לחימה דומה. יתרה מזו, התבשמות מהצלחת מבצע "עופרת יצוקה" עלולה לטמון בחובה את כישלון ההתמודדות הבאה עם חזבאללה או עם יריב אחר אשר יתבסס על אותם עקרונות. במבט לעומק נראה כי נקודת הדמיון המרכזית בין עזה ללבנון היא תפיסת הלחימה שניסו שני הארגונים – חמאס וחזבאללה – ליישם: התשת העורף הישראלי באמצעות ירי רקטות לצד עיכוב והסבת אבדות לכוחות הקרקע באמצעות מערך הגנה מתוכנן מראש. מלבד זה, אפשר גם להצביע על נסיבות פנימיות דומות – קיומם של גורמים פררימערביים המתנגדים לארגון הטרור. בזירה הפלסטינית – אבו מאזן ופת"ח, ובלבנון – מחנה 14 במרס בראשות סעד אל-חריירי. מלבד נקודות אלה, השונה בין שתי הזירות רב מן הדומה באופן אשר מעורר תהיות בנוגע לעצם היכולת להשוות ביניהן.

נתוני השטח: אזור מישורי לעומת אזור הררי ומיוער

ההבדל הבולט ביותר הוא בנתוני השטח. שטחה של רצועת עזה כ־365 קמ"ר, ואילו שטחה של לבנון יותר מעשרת אלפים. אזור הלחימה העיקרי – דרום לבנון – שטחו כ־600 קמ"ר. עם נוסף לכך גם את אזור בירות ומרחבי בקעת הלבנון, אשר גם בהם סביר כי תתנהל לחימה ברמה זו או אחרת, נקבל שטח לחימה של יותר מאלפיים קמ"ר. לכך משמעות רבה בעיקר בכל הנוגע ליכולתו של צה"ל לרכז משאבים מודיעיניים ומבצעיים ובכך להביא לידי ביטוי את יתרונותיו הטכנולוגיים. כך ברצועה נוכח שטחה המצומצם ניתן ליצור ריכוז משאבים גבוה, בלבנון מכתוב מרחב הלחימה הגדול – פיזור משאבים. מלבד גודל השטח, תוואי השטח שונה גם הוא. רצועת עזה מישורית וחולית, ואילו דרום לבנון הררית ובחלקה אף מיוערת. המשמעויות הצבאיות של מציאות זו רבות, ובראשן הגבלת יכולת התמרון

והתנועה. תוואי השטח בלבנון מכתוב כניסה ותנועה במספר מוגבל של צירי אורך ורוחב ידועים מראש, קיומם של מעברים הכרחיים ושטחים שאינם עבירים לרכב או לשריון. כל אלה מקלים על היערכות הכוח המגן ומקשים על הכוח התוקף. ברצועת עזה אמנם, השטח העירוני אינו נוח לתנועת כוחות גדולים ולתמרון, אך עד פאתי האזור הבנוי תוואי השטח הוא חולי ומישורי, ומאפשר תנועה מהירה ונוחה.

פער בניסיון המבצעי

מלבד תנאי השטח, בולט השוני בניסיון המבצעי של שני הארגונים – חמאס וחזבאללה. המערך הלוחם בחזבאללה ותיק ובעל ניסיון מבצעי עשיר. עד מלחמת לבנון הספיק הארגון לעבור שלושה סבבי לחימה עם צה"ל (1993, 1996, 2002). מרווחי הזמן בין פרקי הלחימה היו ארוכים ונתנו בידי חזבאללה די זמן כדי להפיק לקחים ולבחון אותם בסבב הלחימה הבא. לקחים אלה שימשו אבני דרך מרכזיות בתהליך בניין כוח מסודר אשר יישם הארגון בסיוע הדוק של איראן. במילים אחרות, בשנת 2009 עמדו מאחורי חזבאללה כ־16 שנים של בניין כוח סדור אשר התבסס על לקחים שהופקו בשדה הקרב. לעומת זאת, תהליך בניין הכוח בחמאס עלה על פסים צבאיים מסודרים רק מיוני 2007, לאחר תפיסת השלטון ברצועה. לפיכך, הזרוע הצבאית של הארגון הגיע למערכה "צעירה" ו"בוסרית" מבחינה מבצעית. אמנם היו באמתחתה שנים רבות של פעילות טרור נגד צה"ל ברצועה, אך אלה לא דמו כמובן לאתגרים אשר ניצבו מולה בעת מבצע "עופרת יצוקה". מבחינה זו ברור כי ביחס לחזבאללה, המערך הצבאי של חמאס עוד היה בחיתוליו בעת המבצע בעזה.

פער באיכות ובכמות

בהקשר זה אכן קשה להפריז בפערי היכולות בין חמאס ובין חזבאללה. כלל זה נכון לכל ההיבטים, ובעיקר למערך הרקטות – כמות הרקטות, המשגרים וכוח האדם המיומן. עם פתיחת מבצע "עופרת יצוקה" עמדו לרשות חמאס כמה עשרות רקטות לטווחים של ארבעים ק"מ. ברשות חזבאללה לעומת זאת, כך לדברי שר הביטחון אהוד ברק, כארבעים אלף רקטות מסוגים שונים, המכסות את מרבית שטחה של מדינת ישראל.²³ מערך ההגנה הקרקעי שהכינו שני הארגונים שונה גם הוא באיכותו ובכמות המשאבים העומדים לרשותו. בדרום לבנון הכין חזבאללה עשרות כפרים מבוצרים מאוישים בפעילים מיומנים יחסית וחמושים בכלי נשק חדישים. ברצועה לעומת זאת ביצר חמאס כמה שכונות וכפרים, בעיקר בשולי השטח העירוני. הלוחמים אשר איישו מתחמים אלה היו מיומנים ומצוידים הרבה פחות מעמיתיהם בלבנון.

העורך האסטרטגי: קשר רצוף לעומת קשר מקוטע ובעיית

הבדל בולט נוסף וכמעט מכריע הוא העורך האסטרטגי אשר עומד לרשות שני הארגונים. חזבאללה נהנה מעורך לוגיסטי ומבצעי עמוק בדמות איראן וסוריה. אלה מעבירות לחזבאללה על בסיס שוטף, ובכלל זה בעת מלחמה, ידע וציוד לחימה דרך הגבול הפתוח בין סוריה ללבנון. בדרך זו גם יוצאים פעילי חזבאללה באופן קבוע לאימונים באיראן.²⁴ לקשר הרציף עם העורך האסטרטגי משמעויות רבות, פסיכולוגיות, ובעיקר צבאיות, בייחוד בנוגע לאיכות אמצעי הלחימה, ארגון הכוח הצבאי, מקצועיות הלוחמים ו"אורך הנשימה" הלוגיסטי. בניגוד לחזבאללה, הקשר של החמאס עם העורך האסטרטגי והלוגיסטי שלו – איראן, סוריה – מקוטע ובעייתי נוכח העדר קשר גיאוגרפי ישיר ונוכח פעילות הסיכול הישראלית והמצרית.

השוני בהקשר האסטרטגי בין רצועת עזה ללבנון

נקודת שוני חשובה נוספת המבדילה בין רצועת עזה ללבנון הינה ההקשר האסטרטגי והיחס של הקהילה הבין-לאומית לשלטון בשני אזורים אלה. המערב רואה בחמאס גורם בלתי לגיטימי, המהווה מכשול בפני תהליך השלום. לפיכך כל מטרה הקשורה בו "כשרה" לתקיפה. בהתאם נהנתה ישראל מיד חופשית בכל הנוגע לתקיפת מטרות בעזה. לעומת החמאס ממשלת לבנון היא גורם לגיטימי בעיני המערב. הבחירות הקרובות לפרלמנט הלבנוני, אשר ייערכו באביב 2009, עשויות אמנם להגביר את כוחו של המחנה הפרו-סורי, אולם בשל שיטת השלטון העדתית הנהוגה במדינה, הגורמים הפרו-מערביים ייוותרו גורם שלטון רלוונטי, ברמה זו או אחרת. סביר כי מדינות המערב ובראשן ארצות הברית וצרפת לא יעניקו לצה"ל יד חופשית בהרס תשתיות המדינה והשלטון. זאת ועוד, למדינות המערב אינטרסים כלכליים, תרבותיים ואחרים בלבנון. עובדה זו מנעה מממשלת ישראל לאשר תקיפת תשתיות לבנוניות במהלך קיץ 2006. נתון זה סביר שיישאר רלוונטי גם במערכה הבאה בלבנון.

לחימת צה"ל בעזה – מה להותיר מאחור ומה לקחת

מכל הנאמר עד כה עולה במידה רבה כי הלחימה בעזה ומבצע "עופרת יצוקה" היו לכל היותר "לבנון לייט" בתנאים בין-לאומיים נוחים. נוכח ההבדלים הרבים בין הזירות תהיה זו שגיאה חמורה לנסות ליישם באופן "עיוור" את עקרונות מבצע "עופרת יצוקה" במערכה הבאה מול חזבאללה. ההנחה כי מה שהצליח ברצועת עזה מול החמאס יצליח גם בלבנון סביר שתתברר כמוטעית. גודלו של מרחב הלחימה, והשוני באיכות כוחותיו של האויב יחייבו את צה"ל להשקיע כוחות גדולים הרבה יותר על פני שטח רחב יותר. מתוך הנחה סבירה כי רקטות ארוכות

טווח ניתנות לשיגור גם מאזורים מרוחקים דוגמת בקעת הלבנון, האתגר אשר מציב לצה"ל מערך הרקטות של חזבאללה גדול לאין שיעור מזה אשר הציב לו החמאס במבצע "עופרת יצוקה". לפיכך יישום "אסטרטגיית הכתישה"²⁵ או "דוקטרינת הדאחיה" בכל מקום בלבנון ממנו תשוגרנה רקטות, תהיה קשה ליישום, תוביל לפיזור המשאבים הישראליים ולתפוקה שולית פוחתת.

ביחס למימד הזמן במערכה הבאה מול חזבאללה, ההנחה כי לרשות ישראל יעמוד "שעון חול" מדיני דומה לזה אשר עמד לרשותה בעזה, אף היא עשויה להתברר כטעות. ממשלו של הנשיא אובמה שונה מהותית ממשלו של הנשיא בוש. הרוח החדשה אשר נושבת בווישינגטון ביחס למזרח התיכון סביר כי תביא ללחצים מהירים להפסקת הלחימה. על לחצים אלה עשויה להשפיע גם תגובת מדינות ערב המתונות. תגובה זו עלולה להיות שונה מבעבר. מדינות אלה עשויות להסיק כי סבבי הלחימה של צה"ל מול ארגוני "ההתנגדות" בעזה ובלבנון נזקם רב מתועלתם – הם אינם מביאים לחיסול "ההתנגדות" ומנגד, מתסיסים את הרחוב הערבי ומציגים את משטריו כמשתפי פעולה עם ישראל והמערב. בהתאם לכך עשויות המדינות הערביות המתונות להגביר את לחצם על ווישינגטון לקצר את משך המלחמה.

מדיניות תקיפת המטרות גם היא עשויה להיות שונה בשל ההבדל בין הלגיטימציה הבין-לאומית המוענקת לשלטון החמאס לבין זו הניתנת לממשלת לבנון. זאת בנוסף לנסיבות הבין-לאומיות החדשות שנוצרו עם כניסתו של הנשיא אובמה לתפקיד. בתנאים בין-לאומיים מעין אלה תתקל ישראל בקושי לתקוף מטרות תשתית אזרחיות ושלטוניות בלבנון כפי שעשתה בעזה. באותה מידה גם פעולה קרקעית המכוונת לתפיסת שטח כדי לצמצם את כמות השיגורים כפי שביצע צה"ל ברצועה עלולה להיות לא אפקטיבית בלבנון בשל אזורי השיגור המרוחקים, בשל מערכי ההגנה הצפופים של חזבאללה ובשל האפשרות כי פרק הזמן אשר יעמוד לרשות ישראל יהיה קצר משמעותית. יישום "עקרונות עזה" במערכה הבאה בלבנון עשוי להפחית את כמות השיגורים, אולם בשל היקפי הירי הגדולים אותם צפוי חזבאללה לייצר הפחתה של שישים אחוזים בירי דוגמת זו שהושגה במבצע "עופרת יצוקה" עדיין תותר את מרכזי האוכלוסייה בישראל תחת מטר יום-יומי של רקטות. מבחינה זו, דין 300 כדין שלושים. יתרה מזו, בהנחה כי נכון המידע שברשות חזבאללה אכן קיימים טילים המכסים את רוב שטחה של מדינת ישראל, שיתוק המרכז הפוליטי-כלכלי – אזור גוש דן – אפשרי גם באמצעות טילים אחדים ביום.

ובכל זאת, מה אפשר לקחת מהמבצע בעזה למערכה הבאה מול חזבאללה או יריבים אחרים הנלחמים על פי אותו מודל?

ניתן להתמודד בהצלחה עם "מודל חזבאללה"

הלקח הבסיסי – ואולי החשוב מכול – הוא ההבנה כי אפשר להצליח במלחמה נגד "מודל חזבאללה". לאחר מלחמת לבנון השנייה שררה בישראל, וככל הנראה גם בצה"ל, התחושה כי אין דרך יעילה להתמודד עם איום המשלב לחימה קרקעית וירי מסיבי לעורף הישראלי. המבצע בעזה, למרות התנאים השונים בין הזירות, הוכיח כי גם אם עדיין לא מצא צה"ל את הנוסחה המלאה להתמודדות עם "מודל חזבאללה", יש בידו "קצות חוט" לפתרון הבעיה. מלחמה נגד מודל זה, כמו שהמחיש המבצע בעזה "בזעיר אנפין" צריך לנהל בכמה רמות, כל אחת מהן מכוונת להשגת מטרה אחרת.

פתיחת מערכה בהפתעה ויצירת הלם

נראה כי אחד מגורמי המפתח להצלחה הוא גורם ההפתעה. כמו שנעשה לפני מבצע "עופרת יצוקה", יש להכין תוכנית הונאה אשר תיצור בקרב היריב הפתעה בסיסית. הפתעה זו צריכה להיות מנוצלת למכת פתיחה רבת-עצמה, אווירית או אחרת, אשר בעדיפות ראשונה תנטרל את בכירי ההנהגה המדינית והצבאית של חזבאללה וכן תפגע ביכולותיו האסטרטגיות.

הרמה האופרטיבית: שיבוש תכנית הקרב של היריב - מיקוד המאמץ הקרקעי

בשל גודלה של זירת המערכה בלבנון ופיזורו של האויב יש למקד את הפעילות הצה"לית לאזורים המשפיעים ביותר על היריב. אף שלעתים חזבאללה מוצג כארגון מבוזר בו יש לכל מסגרת לוחמת חופש פעולה מלא, מלחמת לבנון השנייה הוכיחה אחרת. מחקר אותו ערכו חוקרים אמריקאים ואשר ניתח את לחימת הארגון בקיץ 2006 מסיק, כי חזבאללה נלחם כארגון צבאי מסודר יותר מאשר כארגון גרילה מבוזר. ההיאחזות בקרקע, ההיערכות בעמדות מוכנות מראש, ניהול קרבות מגע מטווח קרוב, ריכוז הכוחות, ניצול תנאי השטח לשם הסוואה, ניהול התקפות נגד מקומיות ועוד מוכיחים כולם כי לחימתו של חזבאללה קרובה יותר ללחימתו של צבא קונבנציונלי מאשר ללחימתו של ארגון טרור או גרילה. לענייננו חשובות במיוחד שלושה נקודות מפתח העולות מהמחקר: הראשונה – כי חזבאללה התנהל במלחמה באמצעות מערך פיקוד ושליטה היררכי ומסודר אשר קיבל החלטות בזמן אמת; השנייה – כי חזבאללה ארגן את מרחב הלחימה על פי היגיון ספציפי אשר מטרתו הייתה עיכוב כוחות צה"ל מהגעה לאזורי השיגור המרכזיים בדרום; והשלישית – משמעת האש אשר על פיה התנהל הארגון ואשר באמצעותה הצליח לתזמן מטחים רחבי היקף לתחומי ישראל וכן לסייע באש לכוחותיו.²⁶

אם אכן כך, פעולתה הקרקעית של ישראל צריכה להיות ממוקדת באזורים ספציפיים ותוך כדי הפעלת עוצמה קרקעית ואווירית גבוהה בסגנון "עופרת יצוקה". במקום תפיסת שטח ופגיעה ביריב, מטרות הפעולה צריכות להיות נטרול מהיר של מערך הפיקוד והשליטה והגעה לאזורי השיגור המרכזיים, מתוך הנחה כי מיטוט שרשרת הפיקוד בחזבאללה תביא עמה גם הפחתה משמעותית של הירי לתחומי ישראל. בהקשר זה צה"ל חייב לתת את הדעת לפעולה קרקעית בהיקף זה או אחר גם בעומק לבנון ולהיערך לה, בעיקר כדי לנטרל את הפיקוד הבכיר של חזבאללה וכן את יכולתו לירות רקטות ארוכות טווח לעבר גוש דן או מטרות אסטרטגיות אחרות בישראל.

הרמה האסטרטגית: חיזוק ההרתעה והארכת משך השיקום: פגיעה

בתשתית הארגונית-אזרחית

אחת המטרות המרכזיות של צה"ל במערכה הבאה מול חזבאללה צריכה להיות יצירת הרתעה ופגיעה ביכולת השיקום של חזבאללה לאחר המלחמה. מטרה זו אפשר להשיג לא באמצעות פגיעה במוסדות השלטון ובמתקני תשתית אזרחיים כמו שנעשה במבצע "עופרת יצוקה" אלא באופן יעיל יותר ובמחיר בין-לאומי נמוך יותר, על ידי פגיעה בתשתית האזרחית והכלכלית של חזבאללה עצמו. למעשה תשתית זו היא נכס אסטרטגי של הארגון, אשר אמנם נפגע במלחמת לבנון השנייה, אך פגיעה זו הייתה רק תוצאת לוואי של תקיפת התשתית הצבאית. בהקשר זה המרכזים השיעיים הגדולים בדרום, בבקאע ובבירות צריכים להיות מטרה מרכזית. הכוונה בכך אינה לניהול מלחמת שמד נגד העדה השיעית אלא להשגת פגיעה קשה במנגנונים אשר באמצעותם מקיים חזבאללה את הקשר עם העדה ואשר באמצעותם מגייס את משאביה לטובתו. זאת בנוסף לפגיעה בתשתיתו הכלכלית העצמאית בלבנון.

כל ניסיון להסיק מסקנות מרחיקות לכת ממבצע "עופרת יצוקה" נגד חמאס בנוגע למערכה הבאה מול חזבאללה עלול להתברר כטעות מרה.

הרמה המדינית: קיצור משך המערכה באמצעות התרת הקשר בין הפעולה

הצבאית לגיבוש מנגנון הסדרה²⁷

כאמור, ישראל חייבת לתת את הדעת כי ייתכן ובמערכה הבאה בלבנון ממד הזמן יהיה שונה לחלוטין, ואפשר כי לרשות הצבא יעמוד פרק זמן קצר הרבה יותר מזה אשר עמד לרשותו במלחמת לבנון השנייה, או בעת מבצע "עופרת יצוקה". לפיכך המערכה צריכה להיות מתוכננת בראש ובראשונה להשגת הישג מרבי בפרק זמן מינימלי, ולא להניח מראש כי מדובר בשבועות של לחימה. אחת הדרכים לקצר את משך הלחימה היא לקיים טרם היציאה למערכה את מקצת הפעילות

הדיפלומטית המכוונת למציאת מנגנון סיום. לרוב פעילות מעין זו מתחילה כמה ימים לאחר פרוץ המלחמה. הפסקת פעולות צה"ל תלויה במידה רבה בתוצאות המאמצים הדיפלומטיים, במקום בשיקולים אופרטיביים. בלבנון, עקרונותיה של הסדרה ברורים וניתן ללבנם עם הגורמים הרלוונטיים טרם המערכה. לא משנה מה תהיה תוצאת הלחימה, מנגנון הסיום יצטרך לכלול פיתרון לסגירה יעילה יותר של הגבול בין סוריה ללבנון, למניעת העברת אמצעי לחימה מאיראן, לסילוק נוכחות חזבאללה מהדרום ועוד. עקרונות אלה ואחרים, לצד הבנות כלליות בין השותפות העתידיות למנגנון ההסדרה, אפשר לגבש עוד טרם המערכה, ובכך להפוך את הפעילות הדיפלומטית הצפויה ליעילה ולחדה יותר. בדרך זו אפשר להפחית במידה רבה את התלות שבין השגת מנגנון הסדרה ובין משך הלחימה.

סיכום

נראה כי בעיקר מבחינה צבאית – אופרטיבית וטקטית – היה המבצע בעזה מוצלח. בה בעת, כל ניסיון להסיק מסקנות מרחיקות לכת ממבצע "עופרת יצוקה" נגד חמאס בנוגע למערכה הבאה מול חזבאללה עלול להתברר כטעות מרה. ההבדלים בין זירות הלחימה ובין הארגונים עצמם גדולים ומהותיים עד כי ברור שמה שנכון כאן עשוי להתברר כטעות שם. ליישום עיוור של עקרונות "עופרת יצוקה" ולהתבשמות מהצלחותיה עלולות להיות תוצאות חמורות הן על בניין הכוח והן על הפעלתו במערכה הבאה מול חזבאללה; ובכל זאת, אם יש משהו אשר אפשר וצריך ללמוד מהמבצע בעזה בנוגע ללבנון, הוא, כי ניתן להתמודד בהצלחה עם סוג האיום שמציב "מודל חזבאללה" וראוי בהקשר זה לשאוף לתכנן מערכה אשר תביא לניצחון חד וברור. בה בעת, יש לעשות זאת בחכמה תוך כיבוד היריב והבנת מגבלות הכוח הישראלי.

הערות

- 1 סנונית ראשונה לתהליך זה נמצאת אולי בשביעות הרצון הרבה השוררת, ככל הנראה, בקרב מפקדי הצבא הבכירים מהמבצע, ראו: אלכס פישמן, "לא כזה ביג דיל", **ידיעות אחרונות**, 30.1.2009.
- 2 מודל צבאי זה הוא חלק מתפיסה רחבה יותר המכונה "מקאוומה" (התנגדות). ראו: Ehud Yaari, "The Muqawama Doctrine", Jerusalem Report, November 13.11.2006
- 3 דוגמה לעקרונותיה של תפיסה זו אפשר למצוא בנאומו של נצראללה בראשית מבצע "עופרת יצוקה", **אל-מנאר**, 31.12.2009. להרחבה על יישומו של מודל זה במלחמת לבנון השנייה, ראו: אמיר קוליק, "חזבאללה מול צה"ל – הממד האופרטיבי", **עדכון אסטרטגי**, כרך 9, גיליון 3 (אוקטובר 2006), עמ' 24–27.
- 4 אלון בן דוד ויואב לימוד, "סדאם והקסאם", ynet, 17.4.2008; יוסי מלמן, "כך תיראה המלחמה הבאה", **הארץ**, 6.7.2008.
- 5 עמוס הראל, "חמאס שידרג את רקטות הקסאם, יכול לשגרן במספרים גדולים", **הארץ**, 7.12.2007 (להלן – חמאס שידרג)
- 6 אבי יששכרוף, עמוס הראל, "חמאס הבריח מאיראן לעזה מידע לשיפור טווח הרקטות", **הארץ**, 28.3.2008; חמאס שידרג; שירות הביטחון הכללי, חמאס – התעצמות ובניין כוח, 30.11.2008. <http://www.shabak.gov.il/publications/study/Pages/gaza-hamas-terror-report.aspx>
- 7 ארי שביט, ריאיון עם ראש אגף מודיעין, עמוס ידלון, **הארץ**, 16.5.2008; עמוס הראל ואבי יששכרוף, "מקורות ביטחון: הגדלת טווח הרקטות לא תביא למבצע רחב", **הארץ**, 4.1.2008; לסקירה מקיפה על אודות התפתחות מערך הרקטות ברצועת עזה ראו: מרכז המידע למודיעין וטרור, איום הרקטות מרצועת עזה – 2005–2007 http://www.terrorism-info.org.il/malam_multimedia/Hebrew/heb_n/pdf/rocket_threat.pdf
- 8 עמוס הראל ואבי יששכרוף, "הקסאם עולה כיתה, נקווה שלא בבית ספרנו", **הארץ**, 2.9.2007; עמוס הראל, "חמאס שיפר את הרקטות ואת השימוש ב"טיימר", **הארץ**, 18.1.2008.
- 9 עמוס הראל ואבי יששכרוף, "כך מתכונן צבא החמאס למלחמה עם צה"ל", **הארץ**, 26.12.2008; שירות הביטחון הכללי, חמאס – התעצמות ובניין כוח, 30.11.2008. <http://www.shabak.gov.il/publications/study/Pages/gaza-hamas-terror-report.aspx>
- 10 ריאיון עם אל"ם הרצי הלוי, מפקד חטיבת הצנחנים, **ידיעות אחרונות**, 23.1.2009.
- 11 לנתונים על אודות כמויות הרקטות אשר שוגרו לישראל ראו: מרכז המידע למודיעין וטרור, מבצע "עופרת יצוקה" – עדכונים 15, 18 – <http://www.terrorism-info.org.il/> – HebSite/html/search.asp
- 12 על היערכות העורף הישראלי בעת הלחימה ראו: מאיר אלרון, "החזית האזרחית במבצע עופרת יצוקה: סיכום ביניים" **מבט על**, גיליון 87, 5.1.2009.
- 13 *Aljazeera Magazine*, 5.1.2009
- 14 יוסי ורטור, "סקר 'הארץ': 78% מהציבור סבורים שהמבצע בעזה מוצלח", **הארץ**, 15.1.2009; סקר חדשות 10, 18.1.2009. <http://news.nana10.co.il/> – Article/?ArticleID=610572
- 15 על ההפתעה בקרב דרגי השטח ראו: חן קוטס-בר, "פלסטין 'עלא כתפיי'", **מעריב**, 16.1.2009.
- 16 אלכס פישמן, "וינוגרד אתה משוחרר", **ידיעות אחרונות**, 23.1.2009.
- 17 ריאיון עם אל"ם הרצי הלוי, מפקד חטיבת הצנחנים, **ידיעות אחרונות**, 23.1.2009.
- 18 ריאיון עם האלוף גדי איזנקוט, מפקד פיקוד הצפון, **ידיעות אחרונות**, 3.10.2009.

- 19 עוד על תפיסה זו ראו: גבריאלי סיבוני, "תפיסת המענה לאור מלחמת לבנון השנייה: מהלומה לא פרופורציונאלית", **מבט על**, 74, 1.10.2008.
- 20 Tomas L. Friedman, "This is not a Test", *New York Times*, 24.1.2009
- 21 עמוס הראל ואבי יששכרוף, "פוסט מורטם", **הארץ**, 23.1.2009.
- 22 ראו גם: עופר שלח, "מלחמה כבקשתך", **מעריב**, 16.1.2009.
- 23 הצהרת ברק בעת סיור בדרום, אתר וואלה, 7.8.2008 – <http://euro.walla.co.il/?w=21/1326281>. עוד על מערך הרקטות של חזבאללה לאחר מלחמת לבנון השנייה ראו: אמיר קוליק, "חזבאללה והמלחמה הבאה", **עדכן אסטרטגי**, כרך 10, גיליון 3 (נובמבר 2007), עמ' 33–42.
- 24 אל-שרק אל-אווסט, 16.7.2006 מצוטט בתוך: רועי נחמיאס, ynet, 16.7.2006 – <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3276355,00.html>
- 25 מונח שהשתמשו בו עמוס הראל ואבי יששכרוף לתיאור לחימת צה"ל. ראו: "פוסט מורטם", **הארץ**, 23.1.2009.
- 26 Stephen Biddle and Jeffrey A. Friedman, *The 2006 Lebanon Campaign and the Future of Warfare Implication for Army and Defense Policy*, Strategic Studies Institute, US Army War College, September 2008, pp. 35-73.
- 27 הרעיון לפסקה זו נלקח מתוך דברים שנשא אלוף (מיל') גיורא איילנד בכינוס אשר נערך במכון למחקרי ביטחון לאומי, תל אביב, ב-27.1.2009 לסיכום המבצע בעזה.

מאמץ הסיוע האזרחי – מאמץ לחימה

יגאל אייל

”ווקופ הזהיר בפני גישה הגורסת כי כדי להפסיק את המרד
’בהצלחה מוחלטת’ יש לנקוט בשיטות חמורות וקיצוניות
שיחריבו את הארץ ויהפכו אותה למדבר – ולקרוא לזה
אחר־כך בשם שלום”¹...

כללי

ב־20 בדצמבר 2008 נורו על ישראל 15 רקטות ו־25 פצצות מרגמה. מתחילת
נובמבר עד 27 בדצמבר 2008, מועד היציאה למבצע ”עופרת יצוקה”, נורו על
ישראל 365 רקטות ו־177 פגזי מרגמה. הפגיעה והאיום על שגרת החיים האזרחיים
ביישובים העוטפים את רצועת עזה ובאלה הנמצאים בטווח הירי של הרקטות
הביאו את ממשלת ישראל ואת צה”ל להחלטה לצאת למבצע ”עופרת יצוקה” כדי
לפגוע בשלטון חמאס, האחראי למדיניות האלימה נגד ישראל, לפגוע בתשתיות
שלטונו, לפגוע בכוחותיו, ולפגוע ביכולת ייצור הטילים ואמצעי לחימה נוספים
שטווח פגיעתם הציב איום וסיכון ברמה האסטרטגית. השגה של כל אחד מהיעדים
האלה הייתה אמורה ליצור בסיום המבצע מציאות ביטחונית משופרת.
מאז העימות האחרון עם צבא סדיר (מלחמת לבנון הראשונה) נמצאת
ישראל בלחימה עם ארגונים צבאיים למחצה בשדה הקרב של העימות המוגבל.
מטרתה של הלחימה בעימות המוגבל לצמצם, לסכל, לדכא או לחסל את האיום
המוחשי על מדינת ישראל. האויב המוגדר בידי הממשלה ומערכת הביטחון הוא
ארגוני הטרור. זו בפירוש איננה לחימה אל מול האוכלוסייה האזרחית – היא
איננה האויב, אף שפרדוקס הוא כי האוכלוסייה האזרחית היא המעיין שארגוני
הגרילה והטרור שואבים ממנו את כוחם, ו”בשמה” של האוכלוסייה הם פועלים
כדי להצדיק מוסרית ופוליטית את מעשיהם. לעתים תמיכה זו נעשית מאמונה
ולעתים בכפייה.² ההיסטוריה מוכיחה כי בלחימה מעין זו, לטרור ולגרילה ובוודאי
להתקוממות העממית אין חיות ללא תמיכתה של אותה אוכלוסייה.³

יגאל אייל הוא חוקר ומתרגם. לשעבר ראש מחלקת היסטוריה בצה”ל

שדה הקרב האזרחי של העימות המוגבל מציב דילמות מוסריות, ערכיות וחוקיות רבות לצבא שבו, "מותר הרוח באדם (מאחר) ולנו דרוש היתרון הרוחני יותר מאשר לכל צבא אחר בעולם. כי אנו מעטים"⁴.

הסיוע ההומניטרי הוא גורם חשוב אחד בתוך מכלול גדול של נושאים שעשוי להפחית את מעורבותה של אותה אוכלוסייה בעתיד, או לפחות לנטוע בה סימני שאלה בנוגע לדרך הנבחרת למאבק (אלימות כדרך להשגת הישגים מדיניים או אחרים), ולהבין שהם הקרבן הטרגי המידי, הנושא על לא עוול בכפו את תוצאות ההחלטות של מנהיגיו.

במדינה דמוקרטית הצבא אינו קובע את הפתרון הרצוי, אך כמו שהלחימה היא מענה של המדינה בידי בא כוח (הצבא), מובן וברור כי הטיפול באוכלוסייה האזרחית הנמצאת בתוך שדה הקרב המיוחד הזה הוא באחריותו הישירה של הכוח הצבאי הנלחם באותו שדה קרב.

נקודה חשובה נוספת היא הלגיטימיות. מאמץ צבאי־מדיני גדול מושקע כדי להסביר את הזכות, את הצדק ואת החובה לצאת למלחמה כדי להגן על תושבי מדינת ישראל ולהסיר מעל כתפיהם הדואבות והמדממות את שעריה הכבדים מנשוא של עזה או לבנון או כל מקום אחר המאיים על קיומה ומסכן את אזרחיה. המאמץ הזה מושקע בדרך כלל בשלוש אוכלוסיות: שלנו, של האויב, ושל העולם (גם הוא מתחלק לכמה מדינות, על פי רמת חשיבותן)⁵.

הניסיון ההיסטורי מוכיח כי גם מלחמה צודקת נשחקת, ובעיקר בשל הקרבנות האזרחיים הנמצאים באותו שדה קרב.⁶ מכאן שיש צורך חיוני להציג בפני "השחקנים" המעורבים את שני צדדיו של המאבק: המקל, והגזר: בבחינת אנחנו יודעים ומחויבים להילחם על הצדק והזכות שלנו, אך נשארנו בני אדם מוסריים.⁷

שדה הקרב האזרחי

שדה הקרב האזרחי הוא שטח הלחימה המודרני, שקווי הגנה הידועים בו ממלחמות העבר (נגד צבאות) אינם עוד תעלות, חפירות, גדרות, שדות מוקשים ויעדים מבוצרים, אלא בתייהם, חצרותיהם, בתי תפילתם ומקום לימודיהם, משחקיהם ועבודתם של האזרחים.⁸ לחימה המתבצעת בתוך שדה קרב אזרחי היא מסובכת ובעייתית מכל שדה קרב אחר, ולו רק משום שנמצאים בו אזרחים תמימים ובאופי הלחימה הזה ביתו של האזרח הוא המוצב, העמדה, המסתור והמחסה שהמתקוממים נלחמים ממנו. שדה קרב כזה מעמיד דילמות מבצעיות, ערכיות, מוסריות וחוקיות רבות מאוד, ומדינת חוק ומוסר מקבלת עליה כחלק מהלחימה את המגבלות המדיניות המשפטיות וההומניטריות, וממשיכה במאבק, למרות המגבלות המקשות על לחימה אפקטיבית, והיא עושה זאת תוך כדי כיבוד אותם עקרונות.⁹

ההשלכה הברורה והמידית לכך: האזרחים הנמצאים באותו שדה קרב נהיים תלויים ברצונו הטוב (או הרע) של הכובש. כל שטח אזרחי שנכבש וטוהר מאויב, נותק למעשה ממקורות מחייתו, מכאן מוטלת החובה המוסרית (והחוקית) לספק את צרכיה שנפגעו בסערת המלחמה.¹⁰

כאמור, לסיוע ההומניטרי יש תפקידים נוספים, והם לנסות ולהקהות – ולו מעט – את השנאה הטבועה באזרחים, שהם כאמור אבן הראשה של המאבק, ולהמשיך ולהוכיח לעצמנו, לאויב ולעולם כי ישראל היא מדינת חוק, וחייליה פועלים על פי העקרונות המקובלים של המוסר והמשפט הבינ-לאומי על הגמישות הטמונה בהם.¹¹

מכאן, הסיוע ההומניטרי הוא חלק לא נפרד מהלחימה ומהמלחמה.¹²

מאמצי הסיוע ההומניטרי

מאמצים שונים נדרשים כדי לקיים את מאמץ ה"לחימה ההומניטרי" ביעילות:

הפיקוד

בשל רגישותו וערכיו המוספים של הסיוע ההומניטרי עליו להיות חלק ממאמץ הלחימה, ולהיות כפוף לעקרונותיה. מכאן יש להפקיד אותו בידי כוח לחימה צבאי אורגני (לדוגמה: אוגדה או חטיבה), וחובה עליו להיות משולב בתכנית המבצע או המלחמה הכוללת (לדוגמה מקומו בתכנית המבצעית, גבולות גזרה, שלבים והחלפת קציני קישור).¹³

מאמץ האבטחה

לפי התפיסה הזאת, סדר הכוחות ההומניטריים ינוע בעקבות הכוחות הלוחמים (הדירוג ייקבע בתכנית המבצעית), ויהיה הלכה למעשה המשמר האחורי של הכוח המסתער, ולעתים העתודה הזמינה שלו.

בכך יהיה הסיוע ההומניטרי, כמאמץ לחימה, כלי מבצעי המגדיל את חופש הפעולה המבצעי של כוחותינו בכך שהוא ישחרר כוחות לוחמים ללחימה בקו המגע.

תפקיד מאמץ האבטחה הוא לאפשר למאמץ הסיוע לעבוד. בשל כך עליו להיות מסוגל לבצע פעולות לחימה כטיהור קני התנגדות, ולהקים היקף מאובטח סביב מוקדי הסיוע ההומניטרי. לדוגמה: "מסדרונות סיוע" פתוחים; מחסומי ביקורת; נקודות מים; חלוקת מזון; טיפול רפואי; הסדרת ענייני שלטון; ליוויים; ותיקונים (חשמל מים). כן יש להטיל על מאמץ האבטחה את האחריות לתחזוק ולקיים את הציר הלוגיסטי העובר בגזרת החטיבה ההומניטרית.

המאמץ ההומניטרי

על המאמץ הזה להיבנות משני מאמצי משנה:

הסיוע ההומניטרי המידי: הנשען רובו על האמצעים של הכוחות הלוחמים (לדוגמה טיפול רפואי), ותפקידו נועד לשכך במידת מה את "הלם הקרב האזרחי".¹⁴ בשל תנועת הכוחות וסערת הקרב, על הגדוד או החטיבה להתארגן כך שיהיה באפשרותם לתת סיוע מעין זה (לדוגמה תגבור רפואי; מים; מזון).¹⁵

המאמץ ההומניטרי העיקרי: עליו להיבנות מקוביות סיוע ייעודיות (לדוגמה מים, מזון, רפואה, סדרי שלטון, תיקון נזקים). מפקד המאמץ יהיה ברמה של מג"ד, ולכל קוביית סיוע יהיה מפקד קרבי, מטה שליטה ויחידת אבטחה. הפיקוד והשליטה של המאמץ הזה חשובים ומהותיים, ויש להקדיש להם מחשבה רבה.

מאמץ השגרה

משך המבצע הוא הגורם והתנאי המשפיע ביותר. ככל שהמבצע ארוך יותר, כן יכולת ההטמעה ההומניטרית אפקטיבית יותר. כאן הלכה למעשה מתבצעת המלאכה שנועדה להוכיח כי "השטן הישראלי" הוא למעשה השכן הטוב שמעבר לגדר, שבא לקיים את הכלל, "רשע ורע לו, צדיק וטוב לו" (מהניסיון ההיסטורי הכלל הזה נהיה שיטה טקטית-אסטרטגית בעימות המוגבל).¹⁶ ככל שהמאמץ הזה יצליח יותר, כן קיים הסיכוי שמשוהו ממנו יוטמע ויחלחל לתוך הקרקע הזו, הרוויה שנאה.¹⁷

מאמץ ההטמעה

אחת המטרות המוצהרות של מלחמה כוללת, ובוודאי מלחמה בעימות מוגבל, היא להביא לשינוי ביטחוני-תודעתי הקובע כי האוכלוסיות אינן חלק מהלחימה. חלק מהשינוי חייב להגיע מלמטה, מהאוכלוסייה הנפגעת (של שני הצדדים הלוחמים),¹⁸ וכאמור, אחת הדרכים לעשות זאת היא באמצעות הסיוע המבצעי ההומניטרי. הטמעה היא המאמץ שמטרתו להטמיע באוכלוסייה ובהנהגה מסר מדיני-פוליטי משמעותי באמצעות עשייה אנושית, מתוך הנחה או תקווה שכל פעולה לרווחת האוכלוסייה יש לה ערך מוסף גדול יחסי בהקטנת תמיכתה בדרך הטרור.

יש להבין ולהפנים כי המאמץ ההומניטרי הוא חלק לא נפרד מהמלחמה – מאמץ לחימה לכל דבר ועניין.

מאמץ השיקום

שיקום הוא פעולה הומניטרית בעלת ערך מדיני גדול וחשוב מאין כמוהו. בסיום הלחימה נוצר כאוס אנושי ושלטוני. הניסיון מצביע כי במלחמה על המחשבות ועל הלבבות של האנשים יש חשיבות עצומה לגוף המסייע לאוכלוסייה לשקם

את חייה.²⁰ בלבנון עשו זאת האיראנים באמצעות חזבאללה. כך נוצר קשר בל ינותק בין הארגון לתושבי הדרום. בבחינת "אנחנו נהיה אלה שנתקן את הנזק העצום שגרם האויב". כך, באמצעות הכספים מאיראן, הקים חזבאללה ארגוני סעד ותמיכה רבי-ממדים, והדבר מסביר במידה רבה את הקשר בין הארגון ובין אוכלוסיית הדרום, שלא נותק, ואף הודק, למרות הסבל העצום שנגרם לאוכלוסייה הזאת במשך השנים.

סיכום

פרדוקס הוא כי מיומנויות וכישורים רבים המאפשרים לכוח הצבאי לנהל בהצלחה קרב אש אלים הם גם אלה המסייעים לו לעזור להמוני אנשים סובלים. החובה לטפל בנפגעים, להאכיל אנשים, להגן עליהם ולהוביל אותם ממקום למקום תוך כדי הקפדה על אבטחה, על סדר ועל משמעת – החובה הזאת, היא צורך מובן מאליו בעולם המעשה הצבאי, אולם המעבר ממלחמה לסיוע הומניטרי אינו מובן מאליו. צה"ל יודע לסייע הומניטרית, ואף עשה זאת בעבר, ובמבצע "עופרת יצוקה", אך מה שנעשה כברת מחדל של הלחימה ולא כחלק אורגני ממנה פגע לעתים בתוצאות המוצלחות של המלחמה. בעולם משתנה, שכולם בו שותפים ומשפיעים, יש לבצע קפיצת מדרגה בטיפול ובהתייחסות לנושא ההומניטרי. הדרך היחידה לבצע את אותה קפיצה היא להבין ולהפנים כי המאמץ ההומניטרי הוא חלק לא נפרד מהמלחמה – מאמץ לחימה לכל דבר ועניין.

הערות

- 1 אייל יגאל, **האינתיפאדה הראשונה**, מערכות, תל אביב 1998, עמ' 161.
- 2 ראו: Ynet, 18.1.2009, נאום ראש הממשלה אהוד אולמרט על הפסקת האש במבצע "עופרת יצוקה": "השיטות שהחמאס משתמש בהן – מקומן לא יכירן בעולמנו. הוא הציב את מערכיו הצבאיים בשכונות מגורים צפופות, פעל תוך שהאוכלוסייה האזרחית משמשת עבורו כמגן אנושי, ופעל בחסות מסגדים, בתי ספר ובתי חולים, תוך שהוא הופך את האוכלוסייה הפלסטינית לבת ערובה לפעילותו הטרוריסטית מתוך הבנה, שישראל כמדינה בעלת ערכים עליונים – לא תפעל"; ראו גם: אגרת הרמטכ"ל לסיום מבצע "עופרת יצוקה", Ynet, 18.1.2009: "אין לנו מלחמה עם תושבי עזה. אויבנו הם החמאס וגורמי הטרור האחרים שהפכו את בני עמם למגן אנושי ולבני ערובה, ושיגרו אש ומוות מבתיהם מבתי ספר, מבתי חולים וממסגדים. החמאס הוא הנושא באחריות לתוצאות ולסבל הרב שהמיט על בני עמו".
- 3 ראו: ווסט בינג, **ללא תהילה**, צה"ל / המעבדה התפיסתית וההוצאה לאור של משרד הביטחון, ינואר 2008, עמ' 30: "המצב מתפתח למערכת גרילה קלאסית, הרחוקה מלהסתיים, ומלחמת עיראק ממשכה כהתקוממות".
- 4 דוד בן-גוריון, **חזון ודרך**, כרך ראשון, מפלגת פועלי ארץ ישראל, תל אביב, תשי"א, עמ' 217.
- 5 דוח וינוגרד, עמ' 104: "סטיב האדלי התקשר לראש הסגל בשעת ערב לקראת הפגישה מחר בבוקר עם מזכירת המדינה. מר האדלי הבהיר כי לנושא ההומניטארי – חשיבות

- עליונה ביחס לשאלה כיצד נתפסת ישראל בעיני הקהילה הבינלאומית". שם, עמ' 106: "שרת החוץ האמריקנית הגיעה לביקור קצר בלבנון וברושלים; היא מסרה כי מטרתו העיקרית של הביקור הייתה לוודא הגשת סיוע הומניטארי ללבנון". שם, עמ' 107: "מזכירת המדינה... ביקשה מראש הממשלה להקפיד בכל מקרה על קיומם של 'מסדרונות הומניטאריים' בתוך לבנון ואליה". שם, עמ' 133: "מזכירת המדינה התייחסה לנושא ההומניטארי ואמרה כי המנגנון לא פעל כראוי". שם, עמ' 151: "מר האדלי יזם שיחת טלפון אל עמיתו, בנושא ההומניטארי. לדבריו, צוות אמריקני שעקב אחר נושא זה העלה ממצאים מדאיגים... אולם גם מדיניותו הנוקשה של צה"ל בקשר למעבר במסדרונות ההומניטאריים".
- 6 **מעריב**, 19.1.2009: "אם נעשה פעולה חשבונית פשוטה מאוד, אם נבחן את הסטטיסטיקה שפרסם משרד הבריאות, אם נעריך את הנוקים שראיתי במו עיני ונוסיף לכך את האבודות של חמאס והאבודות של הצבא הישראלי נגיע למסקנה הבאה: הצבא הישראלי ניצח. חמאס ניצח. העם הפלסטיני הובס"; ראו גם: יום ראשון, 25.1.2009, 10:23 מאת: פינחס וולף, מערכת וואלה! חדשות: "ראש הממשלה אהוד אולמרט התייחס בדבריו לאפשרות שקציני צה"ל יועמדו לדין בבית המשפט הבינלאומי על פשעי מלחמה: 'ישראל יצאה למבצע כמוצא אחרון לאחר שניסינו את כל האמצעים האחרים להפסקת ירי הרקטות. ארגוני הטרור חשבו שישראל תלמד להבליג, עכשיו הם מנסים לבוא חשבון עם המדינה, ואחת הזירות העיקריות היא המשפט הבינלאומי. באמצעות לוליינות מוסרית הם מנסים להפוך את התוקף למותקף, ואת המותקף לתוקף"; ראו: **הארץ**, 8 במארס 2009: לדברי אולמרט, "הסכם הרגיעה שישראל הלכה אליו ביוני 2008 היה עמום לפי בקשת שר הביטחון ולא היה משהו מסודר, אלא עמימות. עכשיו לא רציתי שזה יחזור ושהתנאים שלנו יתקבלו קודם כל. גם הפעם שר הביטחון העדיף להשאיר את הדברים עמומים. אם היה לרגיעה איזה הישג זה גיוס התמיכה הבינלאומית לעופרת יצוקה". אולמרט אמר כי יש לנצל את המנופים שיצר המבצע בעזה, על מנת לקדם את שחרורו של גלעד שליט. "מה ששר הביטחון מציע כאן בעצם זה לומר שלא היה צורך במבצע ולשים בצד את כל הישגיו כי אנחנו לא משתמשים במה שהשגנו כדי למנף את זה לנושא גלעד שליט ולנושא השגת השקט בדרום".
- 7 מתוך דוח וינוגרד, עמ' 486, "נציין כי קיום דיני הלחימה של המשפט הבינלאומי ומתן מענה אפקטיבי לצרכים ההומניטאריים של אוכלוסייה אזרחית אינם רק עניין משפטי, מוסרי או ערכי. יש להם גם היבט מדיני, והם עשויים להגדיל את הסיכוי כי פעולתה הצבאית של ישראל תינהג מתמיכה והכשר בינלאומיים. כך היה ללא ספק במלחמת לבנון השנייה"; ראו גם: איגרת הרמטכ"ל, רב-אלוף משה יעלון, על טוהר הנשק: "שנדע לנצח – ולהישאר בני אדם".
- 8 ראו: ווסט בינג, **ללא תהילה**, עמ' 75.
- 9 ראו: Ynet, 18.1.2009, נאום ראש הממשלה: "במהלך המבצע גילתה מדינת ישראל רגישות רבה בהפעלת כוחה כדי להימנע עד כמה שניתן מפגיעה באוכלוסייה אזרחית שאינה מעורבת בטרור. במקרים שבהם התעורר ספק, שמה פגיעה באנשי הטרור תגרום לפגיעה באוכלוסייה אזרחית תמימה – נמנענו מלפעול. אין הרבה מדינות שהיו נוהגות כמונו".
- 10 מתוך דוח וינוגרד, עמ' 481, פרק 14: התנהלות ישראל לפי המשפט הבינלאומי: "המשפט ההומניטארי הוא מערכת נורמות שהיא חלק מהמשפט הבינלאומי, החל על ישראל כפי שהוא חל על כל מדינה".
- 11 מתוך דוח וינוגרד, עמ' 86: "השרים האירופאים הכירו בזכותה של ישראל לפעול להגנתה (הגנה עצמית), אולם קבעו כי קריטי שפעולות אלה תתבצענה תוך מודעות להיבטים ההומניטאריים, והימנעות מפגיעה בתשתית אזרחית". שם, עמ' 92: "מזכירת

- המדינה התקשרה לראש הממשלה והודתה לו על פתיחת 'המסדרונות' לסיוע הומניטארי אל תוך לבנון". שם, עמ' 101: מזכירת המדינה: "על ישראל להשקיע עוד מאמצים בשיפור המצב ההומניטארי בלבנון". שם, עמ' 491.
- 12 מתוך דוח וינוגרד, עמ' 482: "בנוסף צדדים לחימה חייבים לאפשר סיוע הומניטארי לאוכלוסייה האזרחית הנמצאת בשטחי לחימה". ראו גם: רוברט סקילס, **ניצחון ודאי במדבר**, מחלקת היסטוריה, מארס 1997, עמ' 379–407.
- 13 ראו: רוברט סקילס, **ניצחון ודאי במדבר**, מחלקת היסטוריה, מארס 1997, עמ' 385: "ב-23 במארס קיבל על עצמו הקורפוס ה-7 את משימת החזקת כל השטח הכבוש בדרום עיראק... היוזמה באל-סלאמן, שנולדה מתוך כוונה המציאות, לא נועדה להיות פתרון של קבע". בסוף אפריל ובראשית מאי נרשם בחטיבה 1 של דיוויזיית השריון ה-3 כי היא טיפלה ביותר מ-23 אלף פליטים וחילקה יותר מ-979 אלף ארוחות, 173 אלף ארגזי בקבוקי מים ומיליון 136 אלף גלונים של מים. מלבד זה, טיפלו רופאים וחובשים קרביים ביותר מ-23 אלף אנשים.
- 14 הכוונה למבצעים קצרי זמן; ראו: Ynet, 18.1.2009, נאום ראש הממשלה: "במהלך ימי המבצע נקטנו פעילות ענפה ומאומצת על מנת לדאוג לצרכים ההומניטאריים של האוכלוסייה הפלסטינית. אפשרנו מעבר ציוד, אוכל ותרופות על מנת למנוע משבר הומניטארי".
- 15 הכוונה למבצעים ממושכים יותר (כדוגמת "חומת מגן", מלחמת לבנון הראשונה והשנייה). ראו: רוברט סקילס, **ניצחון ודאי במדבר**, מחלקת היסטוריה, מארס 1997, עמ' 382: "המשימה של אספקת צרכים בסיסיים לפליטים הרבים הפכה למשא כבד על הגדוד... המג"ד ביקש וקיבל סיוע במזון ובמים מגדוד התחזוקה הקדמי". שם, עמ' 380: "מה-28 בפברואר ועד 28 במארס, כאשר דיוויזיית הצנחנים 82 עזבה את עיראק, טיפלו רופאים וחובשים ביותר מ-1,200 פליטים שסבלו מפגיעות שונות, ממחלות ועד פציעות מכדורים. הצנחנים הגישו יותר מ-35,000 ארוחות. משאיות ומסוקים השיבו לבתיהם מאות עקורים כויתיים".
- 16 ראו: Ynet, 18.1.2009, נאום ראש הממשלה: "אין לנו סכסוך עם תושבי עזה. אנו רואים ברצועת עזה חלק מהמדינה הפלסטינית העתידית שעמה אנו מקווים לחיות חיי שכנות טובה ומיחלים ליום של מימוש חזון שתי המדינות".
- 17 הרחקת האוכלוסייה וריכוזה במקומות שהוכנו לכך מראש עשויים לחזק את יכולת ההטמעה. ראו גם: בינג ווסט, **ללא תהילה**, המעבדה התפיסתית ומשרד הביטחון, 2008. במבצע לכיבוש העיר פלוג'ה בעיראק, הודיע הצבא לאזרחים להתפנות מהעיר אל נקודות שהוכנו מראש, שם הם קיבלו סיוע הומניטארי עד סיום המבצע.
- 18 ראו: Ynet, 19.1.2009, נראה כי תושבי הרצועה מעוניינים כעת פחות באידאולוגיה הלוחמנית של הארגון, ויותר בשיקום חייהם לאחר המבצע שפגע קשות בערים בכל רחבי הרצועה. "הם חייבים להפסיק עכשיו, הם צריכים לחשוב כיצד להגיע להפסקת אש אמיתית, לפתוח את הגבולות ולהכניס לרצועה כסף שיועבר לפיצויים עבור אנשים שצריכים לבנות מחדש את בתיהם", טען תושב העיר.
- 19 ראו: הערה 16, נאום ראש הממשלה: "בנוסף, החלטתי על מינוי השר יצחק הרצוג, שר הרווחה והשירותים החברתיים, לעמוד בראש המאמץ הזה, והקבינט הנחה אותו הערב להשקיע את כל המאמצים ולהכין תוכנית מקיפה, על מנת שבימים הקרובים ניתן יהיה לתת מענה הולם ומקיף לצרכי האוכלוסייה האזרחית ברצועת עזה". ראו גם: Ynet, 18.1.2009: "סוכם על 'פסגה הומניטארית' שתארח מצרים בעוד כמה ימים. מנהיגי בריטניה, צ'כיה, מצרים, צרפת, גרמניה, ירדן, ספרד וטורקיה – וכן מזכ"ל האו"ם באן קי-מון – נפגשו... כדי לתאם מדיניות משותפת בסוגיית הסכסוך הישראלי-פלסטיני, לאחר שלושה שבועות של לחימה בתוך רצועת עזה ומסביב לה. ישראל לא הוזמנה לפסגה".

ראו גם: **ידיעות אחרונות** – כלכליסט, 21.1.2009, "האם ישראל צריכה ליזום תוכנית בינלאומית מקיפה לשיקום עזה", עמ' 4-8; ראו: Ynet, 5.2.2009, "ראש הממשלה הורה להעביר 175 מיליון שקל בשטרות לעזה. אחרי הלחימה, ישראל ממשיכה להזרים כסף לרצועת עזה".

20 שם, פרופ' שאול משעל: "מן ההריסות [של 'עופרת יצוקה'] עשוי לקום חמאס אחר, שאיתו אפשר יהיה לקיים דיאלוג, ואז אולי אפשר יהיה לקדם גם יוזמות כלכליות גרנדיוזיות"; ראו גם: Ynet, 22.1.2009, דובר ממשלת חמאס טאהר א־נונו אמר במסיבת עיתונאים: "החל מיום ראשון הממשלה תשלם 4,000 אירו לבעלי בתים שהושמדו לחלוטין, 2,000 אירו לבעלי בתים שנפגעו חלקית, 1,000 אירו למשפחתו של כל שאהיד ו־500 יורו לכל מי שנפצע". להערכתו, סך העלות לתשלום הפיצויים עומד על 35-40 מיליון דולר".

לכודים בין התמרון ובין האש: חמאס וחזבאללה

גיורא סגל

חזבאללה וחמאס הם ארגוני גרילה וטרור שהתפתחו בתוך פחות מעשרים שנה לסוג של ישויות שלטוניות. הם עשו זאת בשטח קטן יחסית לנדרש למלחמת גרילה, ובמקרה של רצועת עזה בעיקר בשטח הבנוי המתאים לסוג זה של לחימה. חזבאללה הוא "האח הגדול" של חמאס בהקשר הצבאי, הוא הארגון המנוסה יותר, בעל הידע והביטחון העצמי, ועם זאת, הוא לומד מהתנהלות חמאס במבצע "עופרת יצוקה", ומגיב בהתאם לאינטרסים שלו.

האיום הצבאי העיקרי שחמאס וחזבאללה יוצרים נגד מדינת ישראל הוא שיגור לא פוסק של רקטות וירי מרגמות כבדות, בטווחים שונים ובעצמות שונות המכוונות ישירות נגד אזרחי המדינה. הכוח הצבאי של חמאס וחזבאללה מוסיף כאיום משני מקביל את הארסנל הקלאסי של פעולות הגרילה והטרור לאורך הגבולות ובשטח ישראל: הפעלת מטעני חומר נפץ מסוגים שונים; הפעלת צלפים; ירי מהמארב; הפעלת מכוניות תופת; ניסיונות לחטוף חיילים ואזרחים; ובראש כל אלה – שימוש במתאבדים עם חגורות נפץ.

את הידע הצבאי, את תורת ההגנה וההתקפה, את הידע בחבלה ובייצור חומרי נפץ ואמצעי חבלה מאולתרים הארגונים לומדים בדרכים שונות מסוריה ומאיראן כבר זמן רב. מדובר בייעוץ מבצעי, בהדרכה בשיטות ייצור אמצעי לחימה, בהדרכת שיטות לחימה ובהפעלת אמצעי לחימה, בהכשרת כוח אדם ייעודי, למשל מפעילי הנ"ט ואנשי החבלה, בהדרכת מפעילי הרקטות בשיטות הטיווח ובהכנת אזורי השיגור ואמצעי השיגור לסוגיהן השונים ועוד. בניין הכוח הצבאי של חמאס וחזבאללה הוא תהליך מאורגן, הנגזר מהפעלת הכוח. לדוגמה מערך הרקטות ויכולת ההגנה על שטח, ובכלל זה השימוש במנהרות ללחימה ולהברחה.

גיורא סגל, אל"ם (מיל), הוא ראש המעבדה התפישתית – המרכז לחקר ההפעלה ובניין הכוח באמ"ץ/תוה"ד וחוקר במכון למחקרי ביטחון לאומי

בעקבות הפעלת הכוח הצבאי של ישראל במלחמת לבנון השנייה ובמבצע "עופרת יצוקה" הונעו מהלכים מדיניים רבים¹, שעיקרם לא היה מתרחש ללא הפעלת הכוח הצבאי היבשתי. בסופו של דבר מהלכים מדיניים אלו קיצרו את משך הלחימה. הסיבה לכך היא האיום הישיר שהתמרון היבשתי יוצר על מרכיבי קיום של הארגונים, הכוח הצבאי במקרה אחד ומרכיבים אחרים התלויים בשטח לצורך קיומם. כמה מהמהלכים המדיניים הוגדרו במטרות המלחמה והמבצע, אך את רובם לא היה אפשר לצפות מראש, כמו שקורה בדרך כלל בעקבות מלחמה. לו הפעיל צה"ל אש בלבד, ללא תמרון, היה הדבר מאפשר לחמאס להסתתר, להתמגן ולהפעיל את הכוח הצבאי שלו בחופשיות וללא חשש. היה מתאפשר לו גם להציג בתקשורת את לחימתו, את תנועותיו ואת לוחמיו, ולהפיק מופע גבורה רב-רושם ללא לחץ למעט לחץ ההפצצות, שכידוע, הוא נערך לספוג אותן. התמרון היבשתי אשר התרחש בעקבות ההפצצות שיבש מאוד את תכניותיו.

נראה שהפעלת הכוח של צה"ל במבצע "עופרת יצוקה", ריכזו מאמץ מהלומות האש והתמרון היבשתי שהגיע בהמשכן היו איום של ממש על קיומו של הכוח הצבאי של חמאס. הערכה זו באה בעקבות ניתוח הקרבות, ובייחוד בעקבות נסיגתו הלא מסודרת של הכוח הצבאי של חמאס משדה הקרב ומהמגע הישיר. מדובר בכישלון צבא חמאס להגן על השטח, משימה שלקראתה הוא התכונן. מאמר זה נועד לבחון מדוע התמרון היבשתי, המשולב במהלומות אש לא מידתיות, הוא המרכיב העיקרי היוצר איום ממשי על חזבאללה ועל חמאס, ולהסביר את ההיגיון שבהפעלתו ואת התנאים הבסיסיים שהפעלתו מחייבת.

שטח, הגנה, התקפה ולחימת גרילה

רצועת עזה היא טריטוריה מתוחמת, מוקפת מכל צדדיה, ללא עומק טופוגרפי רב-משמעות. חמאס נערך להגנה על הטריטוריה בקפדנות ולאורך זמן – מארגון השטח ללחימה, דרך ארגון הפיקוד והשליטה, אמצעי הלחימה, המודיעין וכלל מרכיבי הזרוע הצבאית של הארגון. ההקפדה על ארגון השטח, ההתבצרות, המנהרות, העמדות והמטענים מעידים על קביעותו של המערך ועל היותו ארגון של הגנה על שטח. הגנה מעין זו אינה מאפיין של לחימת גרילה, ונובעת מכך שהמגן רוצה להחזיק את השטח לאורך כל הזמן ורואה בו מרכיב חיוני לקיומו. עיקרון בסיסי זה של תורת ההגנה קיים משחר ההיסטוריה, ואינו מחייב נימוק נוסף בקשר לראיית הצורך והחיוניות של השטח לחמאס. מכאן שהטריטוריה – השטח של רצועת עזה – חיונית לקיומו ולתפקודו של חמאס, ולכן הוא השקיע משאבים ניכרים של הזרוע הצבאית להגנה על השטח. המרכיב ההתקפי של הזרוע הצבאית עסוק ביכולת שיוגור הרקטות. בשל כך כאשר תקף צה"ל את הגנתם והפעיל בריכוז מאמץ את יכולת האש שלו ואת התמרון היבשתי לא עמד הכוח הצבאי של חמאס

במשימותיו המתוכננות, למעט חוליות שיגור הרקטות וגם תפוקתן הייתה קטנה מן הצפוי (כשלושים ביום לעומת מאה צפויים, ובסוף המבצע כ־16 רקטות ביום). תופעה דומה התרחשה במלחמת לבנון השנייה בכל הקשור לחכימה הקרקעית; שם לא הצליחו חוליות חזבאללה או כוחותיו להגן על עמדות, אף שצה"ל לא ריכז מאמצים מולם אלא ברמת הגדוד. עם זאת, יכולת השיגור של חזבאללה הייתה גבוהה הרבה יותר עד סוף הלחימה, כמאתיים רקטות כבדות ביום בממוצע, יכולת המצביעה על ארגון חזק צבאית הרבה יותר מחמאס.

יישום של עקרון המלחמה "ריכוז המאמץ"

אין חדש בדרישה המבצעית להפעיל כוח לא מידתי.² רעיון זה הוא ביטוי של תפיסת הביטחון של מדינת ישראל כמו שהגדיר אותה דוד בן גוריון ב־1949 בספרו 'צבא וביטחון': 'כוח מחץ' שמדינת ישראל מפעילה בצאתה למלחמה, כל הפוטנציאל הצבאי ובבת אחת, בכל העוצמה. הנגזרת של רעיון זה בתורת הלחימה של צה"ל היא ריכוז מאמץ והפעלת כוח לא־מידתית על מנת להשיג הישג מבצעי משמעותי, 'נוק־אאוט' ולא הישג 'בנקודות'.

צה"ל חיזק את כושר ההרתעה באמצעות לחימה על פי עקרונות המלחמה, ובייחוד לפי עקרון ריכוז המאמץ. למעשה תופעת המלחמה מאופיינת בהפעלת כוח לא מידתית. לשם השוואה, הפעלת הטקטיקה של "הלם ומורא" על ידי האמריקנים בעיראק, ובאופן בולט בעיר בגדאד בשנת 2003 להפעלת מהלומות אש לא מידתיות, שנמשכו שלושה שבועות בערך, ושלאחריהן הונע ברציפות תמרון יבשתי גדול לתוך עיראק. הקושי של הפעולה הצבאית בריכוז מאמץ מבצעי בתוך אוכלוסייה אזרחית מחייב להכין את שדה הקרב מראש. הכנת המטרות לתקיפה באש וקביעת יעדי ההתקפה של התמרון היבשתי, תוך כדי ניסיון לפגוע פגיעה מינימלית באזרחים, הקטנת הנזק הסביבתי לאוכלוסייה ולמגוריה, הודעה מראש ואזהרת האוכלוסייה על אזורי לחימה ועוד, כל אלה איפיינו³ את פעולת צה"ל במבצע "עופרת יצוקה". אין סדרה זו של פעולות מונעת לחלוטין את הנזק לסביבה ואת הפגיעה באזרחים, אך הואיל ומדובר במלחמה או במבצע צבאי בהיקף נרחב, הדין הביני־לאומי מאפשר למדינה להגן על אזרחיה כאשר נכפית עליה מלחמה, כמו שקרה במלחמת לבנון השנייה ובמבצע "עופרת יצוקה". לאחר ביצוע של הפעולות הללו הפעלת הכוח הלא מידתית היא עניין של שיטת לחימה. יש לציין שכל זאת עומד מול סיכון חיילים ישראלים, אשר במקרה של מלחמה ועל פי הקוד האתי של צה"ל מפקדים וחיילים מסכנים את חייהם למען מטרה ראויה. הפסקת ירי הרקטות והפיגועים נגד מדינת ישראל היא מטרה ראויה שהגדירה ממשלת ישראל. ריכוז המאמץ במבצע "עופרת יצוקה" התנהל לפי תורת הלחימה של צה"ל. הבנת המונח "לא מידתי" כריכוז מאמץ היא ההבנה הנדרשת על ידי הקורא

והמנתח את מבצע "עופרת יצוקה". התמרון היבשתי הוא חלק מהתמרון הכולל מהלומת אש, תמרון ואש, שנועד להערים על ארגוני הגרילה והטרור ולהוציאם משיווי משקל. הפעלת מהלומת האש האווירית ב־28 בדצמבר 2009 ברצועת עזה התקבלה בהפתעה מוחלטת. רצועת עזה לא ספגה מעולם התקפה באש בעצמה כזו. הפעלת מאמץ התמרון היבשתי בהמשך למהלומת האש ובסמיכות אליו, תוך כדי ליווי התמרון באש סיוע ישיר, העמיקה את ההפתעה, ויצרה דילמה קשה לחמאס; הוא נאלץ לפעול בלחץ התקדמות התמרון לעברו. גם אם הופתע והוכה מן האש האווירית קשה, הזמן החולף מאפשר לו להתאושש, וגם פסיביות מבצעית נחשבת בעיני חמאס התאוששות, שכן הישרדותו היא הקובעת בעיניו בשלב זה, מטבע המלחמה ולא דווקא מקיומה של תכנית.

לחימת התמרון היבשתית הביאה את צה"ל ישירות לפתח ביתו של חמאס, ולהבנת חמאס, המשכיות התמרון בשלבים הראשונים, איימה על קיומו; חמאס לא היה מסוגל לעצור את התקדמות התמרון היבשתי של צה"ל. בארגון גרילה וטרור מדינתי כמו חמאס, המשמעות הייתה לסגת ולהסתתר או להילחם ולהישמד. חמאס נלחם בחבורות, לא בגדודים, הוא התפרק לחבורות או לכנופיות, ולא עמד מבצעית מול ריכוז המאמץ של צה"ל.⁴ הוא נסוג למקומות שצה"ל לא התקדם אליהם, תוך כדי שימוש נרחב בהיטמעות באוכלוסייה האזרחית ותוך כדי הסתתרות במערכי תת־קרקע שסייעו רבות להישרדותו. סיום המבצע הותיר את חמאס עם סימני שאלה גדולים בנוגע לאפשרויות המשך פעולתו הצבאית ועם הבנה שקיומו העתידי נתון בסכנה אמיתית אם יופעל התמרון היבשתי של צה"ל לעברו בעצמה כזו פעם נוספת. מדובר בטרוריסטים וביועציהם שיודעים תורה מהי ויודעים בניין כוח מהו, ואפילו מדובר בבניין כוח של טרור וגרילה. אין דרך לבנות כוח שיעמוד מול תמרון מסוג זה בהיחבא וגם אין משאבי שטח ברצועת עזה שיאפשרו לאמן כוח כזה ברמה סבירה. בהנחה שצה"ל יתחזק את יכולת התמרון שלו בעתיד, וזו אינה הנחה מופרכת, חמאס, חזבאללה ושולחיהם אמורים להבין את גודל הבעיה העומדת בפניהם.

הוצאת האויב משיווי משקל

מבצע "עופרת יצוקה" מלמד כי למהלומת האש ולתמרון היבשתי יש תפקיד מכריע בהוצאת הכוח הצבאי של חמאס וחזבאללה משיווי משקל.⁵ הכוח הצבאי של חזבאללה לא יצא משיווי משקלו במלחמת לבנון השנייה וגם לא הכוח הצבאי של חמאס, אך אילו המשיך התמרון היבשתי והגיע עד שטחיו החיוניים, עד עומק מערכיו בתוך השטחים הבנויים, זה היה מתרחש. מדובר בתהליך מוגדר ומוכח צבאית טקטית.

הסיבה לאבדן שיווי המשקל היא היכולת המבצעית המגולמת בתמרון היבשתי ובמגע הישיר עם הכוח הצבאי של חמאס ושל חזבאללה. בסופו של דבר גם חמאס וגם חזבאללה ארגנו את הכוחות הצבאיים שלהם בשטחים מוגדרים ובמערכי הגנה: יכולת התמרון היבשתי לפעול במגע ישיר בהמשך למהלומת אש ובד בבד עם הפעלת אש לעומק הרצועה מול כל מערך הגנה של חמאס גרמה לכך שהתמרון היבשתי במבצע "עופרת יצוקה" התנהל כמרכיב הכרעה. אחת מהגדרות ההכרעה היא אבדן יכולתו של אויב לפעול ביעילות נגדך, וקלאוזביץ מדגיש את אבדן הרצון להילחם.⁶ מדובר באבדן הרצון של הכוח שמולך להילחם ולא ברצון הארגון כארגון טרור. זו הדגשה חשובה, שכן ההישג הנדרש של התמרון היבשתי אינו להכריע את חמאס או חזבאללה אלא להכריע את הכוח הצבאי המבצעי שלו, וזה ניתן בהחלט לביצוע ותלוי באופן הפעלת הכוח הצבאי התוקף. ארגון גרילה קשה הרבה יותר להכריע, בייחוד טקטית, מעצם שיטת לחמת הגרילה. אך זה לא המקרה של חמאס ולא של חזבאללה. הם אינם ארגוני גרילה כבר זמן רב, אלא ארגונים המפעילים כוח צבאי מאורגן בשטח מאורגן ללחימה שכמה מהטקטיקות שלו הן טקטיקות לא סדורות. מח"ט 35, אחד ממפקדי העוצבות של התמרון היבשתי, מתאר היטב את התוצאה הזו מניסיונו וניסיון כוחותיו בקרבות:

העוצמה שהפעלנו בהתקפה לא נתנה להם להפעיל את הדברים שבהם הם היו מוכנים הכי חזק. אפילו הרעש שלפני הכניסה, כששומעים רעש כזה, לא רוצים להיות האויב מהצד השני. זו הייתה הרעדה של כל השטח, מטוסי קרב, מסוקים, ארטילריה, טנקים. אני חושב שזה מה שגם האויב הרגיש. הגענו אליהם מכיוונים בלתי צפויים ובעוצמה כזו שהמחבלים לא נשאר להפעיל את המלכודות שהכינו לנו. לכל מקום שהגענו, כבר כמעט לא הייתה אוכלוסייה. היחידים שנשארו היו משפחות עשירות מאוד שחששו לעזוב את הרכוש, או עניים שלא היה להם לאן ללכת. המחבלים, שהשתלטו על הבתים שהאזרחים עזבו, השאירו בכל בית מטענים עם חוטים מחוברים ומוכנים להפעלה. אר.פי.ג'י. מוכנים לשיגור, רובים על הרצפה. ממש תחנות של נשק, אבל העוצמה שבה נכנסנו הבריחה אותם. הם לא נשארו שם כדי להשתמש בזה.⁷

תיאור זה של המח"ט מסביר כיצד נראה אבדן שיווי משקל בשטח. מקרים כאלה נמצאו גם בעוצבות האחרות, ואפשר לומר שזוהי תופעה. חמאס חש את אבדן שיווי המשקל במבצע "עופרת יצוקה", ונשימתו חזרה אליו עם הפסקת לחץ התמרון היבשתי בתוך הרצועה. התוצאות המבצעיות המתוארות להלן, כולן או חלקן, מצביעות על אבדן שיווי משקל מבצעי. המשמעות של אבדן שיווי משקל מבצעי בכוח הצבאי של חמאס וחזבאללה מדידה וניתנת לכימות: א. אבדן כושר הפיקוד המבצעי של הארגונים – היכולת להפעיל את הכוח הצבאי, יכולת שיגור הירי תלול המסלול וההגנה על הכפרים ועל הערים

- ב. אבדן היכולת המבצעית במרכיבים כמו סדרי הכוחות, המפקדים ואמצעי הלחימה
- ג. אבדן אמון בין מפקדים בדרגי הפיקוד במדרג המבצעים של הארגונים
- ד. אבדן הלכידות ביחידות מבצעיות של הארגונים בעקבות לחץ ישיר של כוחותינו בשדה הקרב.

חויית אבדן שיווי המשקל של כוחו הצבאי של חמאס במבצע "עופרת יצוקה" ברצועת עזה החלה להתרחש רק עם הפעלת התמרון היבשתי, ובאה לידי ביטוי בעיקר במרכיבים האלה: אייכולת לבצע משימות בזמן שהוגדר להן, אייכולת להפעיל מערכי לחימה עיקריים, ובכלל זה מערכי החבלה ומערכי תת-הקרקע שהוכנו בעוד מועד, אייכולת להפעיל עתודות לחימה, חוסר יכולת לפקד ולשלוט על הכוחות הנתונים לפקודתו. הפחד מאבדן שיווי המשקל של חמאס השפיע על פעולתו המדינית, ואין להתרשם מהמרדנות שהפגין חאלד משעל בסוריה. הפער במקרים רבים בין עמדת משעל למצב בשטח עומעם רק עקב ההחלטה של ישראל לא לכבוש את כל רצועת עזה ולהסתפק בפעם הזו בהרתעה של הארגון. כל אלה נבעו מפעולת צה"ל במהלומת האש המקדימה, ובייחוד מהתמרון היבשתי. לתמרון היבשתי יש התרומה המכריעה לכך שהמשימות המבצעיות אשר קבע חמאס לעצמו לא הושגו. חמאס לא הצליח לפגוע קשה בצה"ל ובעורף. הסרת הלחץ של התמרון היבשתי בשלב מוקדם יחסית הביאה לכך שהוא לא התמוטט ושמר על יכולתו לשלוט, כלומר הוא הוכה קשה, אך פגיעתו אינה אנושה.

סיכום ומסקנות

חזבאללה וחמאס השתנו מארגוני טרור וגרילה לישויות שלטוניות, פוליטיות וחברתיות. הכוח הצבאי שלהם התמסד לקונגלומרט⁸ של טרור, גרילה וכוח צבאי סדיר. בהמשך לכך הטריטוריה – השטח הכפרי והעירוני – נהייתה מרכיב חיוני לקיום פעילותם הכוללת בכלל ושלטונם בפרט. קונגלומרט הכוח הצבאי הממוסד התחבר לטריטוריה היטב ומנסה ליישם שיטות צבאיות מבית המדרש האיראני והסורי. דרום לבנון הוא טריטוריה בשליטת חזבאללה, שהארגון מקיים בה את כלל פעילותו הנוגעת לחברה, לפוליטיקה ולצבא, ורצועת עזה היא הטריטוריה שחמאס מקיים בה את שלטונו על כל מרכיביו, המדיניים, המדינתיים, החברתיים, הכלכליים והצבאיים. הפעלת התמרון היבשתי המשולב באש לא מידתית על ידי צה"ל נגד הכוח הצבאי והמרכיבים התומכים את הכוח הצבאי לתוך הטריטוריה של חמאס וחזבאללה סיכנה את יכולתם לשלוט. שהות ארוכה של כוחות בטריטוריה זו הייתה עלולה מבחינתם להסיג את הישגיהם שנים רבות לאחור, עד כדי סיכון ממשי לקיום מרכיבים חיוניים בהם, למשל מרכיב הכוח הצבאי.

ההרתעה כלפי חזבאללה במבצע "עופרת יצוקה" והנעת התהליכים המדיניים בקשר לרצועת עזה בהמשך למבצע, נובעים מפגיעה קשה ומאיום ממשי שנוצר על המשך קיום הטריטוריה של שלטון חמאס – רצועת עזה, על הכוח הצבאי שלו ועל התשתיות האזרחיות התומכות אותו. שמונה שנים של מלחמת התשה שקדמו למבצע "עופרת יצוקה", אשר התאפיינו בשיגור רקטות ותגובה באש, ומבצעים מקומיים של כוחות חי"ר ושריון, לא הניעו תהליכים בסדר הגודל שהניעו מלחמת לבנון השנייה ומבצע "עופרת יצוקה". מלחמת ההתשה בת שמונה השנים שקדמה למבצע "עופרת יצוקה" לא יצרה איום כלשהו על הטריטוריה של הארגונים, ואכן, ארגוני הטרור – פת"ח ומאוחר יותר חמאס – מצאו מידה רבה של חופש פעולה בתוך הטריטוריה שלהם הן ליישום שלטונם המעשי והן כבסיס יציאה למבצעי טרור וגרילה נגד ישראל, מבצעי אש תלולת מסלול ומבצעים קרקעיים. הפעלת הכוח של צה"ל במבצע "עופרת יצוקה", ריכז מאמץ מהלומות האש והתמרון היבשתי שהגיע בהמשכן היו איום של ממש על קיומו של הכוח הצבאי של חמאס תוך כדי ניסיון כושל של צבא חמאס להחזיק את השטח, ניסיון שלקראתו הוא הכין וארגן את השטח ללחימה.

הדבר דומה בקשר לחזבאללה. נראה כי הפצצת בירות לבדה – ללא יצירת איום ממשי על דרום לבנון, אחד ממוקדי הכוח החשובים של חזבאללה והמקום שיש לו בו גבול ישיר עם מדינת ישראל – לא הייתה מביאה להרתעה שעמדה במבחן במבצע "עופרת יצוקה". השליטה בדרום לבנון, שהוא מעין מדינת חזבאללה, והמוגע הישיר של הארגון עם הגבול הצפוני של מדינת ישראל הם נכס טריטוריאלי חיוני לחזבאללה. מידת ההרתעה של חזבאללה – הנובעת מהחשש לאיבוד דרום לבנון, "בסיס הבית" הגדול ביותר שלו – נובעת מהבנתו ומאמונתו שצה"ל יכבוש את דרום לבנון בכל מלחמה נגדו. הכנותיו למצב זה כנגד תמרון יבשתי מוכיחות זאת. המידה המשלימה נובעת מהחשש ממהלומות האש הלא-מידתיות בכל לבנון, העלולות להחזיר את חזבאללה ממעמד של מגן לבנון למעמד של הורס הלבנון. אפשר ללמוד ממלחמת לבנון השנייה וממבצע "עופרת יצוקה" כי כדי לאפשר תמרון יבשתי יעיל יש ליצור ארבעה תנאים מבצעיים בסיסיים לפחות להפעלה רציפה ולאורך זמן של התמרון היבשתי בעימות הא-סימטרי:

- יכולת מבצעית לא מידתית של הפעלת תמרון יבשתי משולב במהלומות אש לכל עומק נדרש בזירת המבצעים, יכולת לרכז ולהפעיל כוח זה במהירות ככל הניתן ולהעביר את המלחמה אל שטח חמאס וחזבאללה
- קיום של יכולת רב-ארגונית קבועה ורצופה של הגנת העורף האזרחי⁹ (צה"ל-לפיקוד העורף, משרד הביטחון, רשויות מקומיות וראשי עיריות כמפקדי הרשויות בעת מלחמה או מבצע, יכולת הגנה אקטיבית מפני טילים)

- יכולת קבועה ורצופה להפעיל מאמץ מבצעי הומניטרי בהיקף גדול בד בבד עם הלחימה ולאחריה
- יכולת קבועה ורצופה של תקשורת והסברה מוכנים מראש לזמן הקרבות וליום שאחרי.

כלקח אופרטיבי ואסטרטגי ממלחמת לבנון השנייה ומבצע "עופרת יצוקה" נכון צה"ל לחזק ולשמר את יכולתו לתמרון ביבשה בכל עומק נדרש נגד איומים א-סימטריים פוטנציאליים עתידיים. מערכת הביטחון של מדינת ישראל וצה"ל צריכים לאפשר תנאים מבצעיים ואסטרטגיים בסיסיים לצורך לחימה יבשתית ברציפות. לכן החשיבות המבצעית של הגנת העורף, של המאמץ ההומניטרי ושל מאמץ התקשורת הרצוף, שהם תנאים אסטרטגיים היוצרים לגיטימציה פנימית וחינונית, ובעיקר זמן פעולה הנדרש להשלמת המאמץ המבצעי.

הכוח הצבאי של חזבאללה וחמאס – כל אחד מהם בדרך – התגבש לקונגלומרט של ארגון צבאי המשתמש בטקטיקה של גרילה, מפעיל מאמצי טרור וגרילה, משתמש בצורות קרב תורתיות אוניברסליות צבאיות, כמו הגנה והתקפה באש, נסיגה והשהייה, מארגן את השטח בהתאם לדוקטרינה, משתמש בשיטות של הדרכה צבאית בבתי ספר צבאיים ועוד. זוהי הסיבה שגורמת לארגונים אלו להילכד בין התמרון ובין האש. חמאס וחזבאללה נהיו ארגונים צבאיים גדולים, הם מייצרים מספר עצום של מטרות, והם חושפים את עצמם לחדירות מודיעינית הולכת וגוברת ללא שליטה.

אלה מסבירים את הטענה כי התמרון היבשתי המשולב במהלומות אש לא-מידתיות הוא המרכיב העיקרי היוצר איום ממשי. התמרון היבשתי כמרכיב חיוני בהפעלת הכוח הצבאי נגד חמאס וחזבאללה אינו יכול ואינו נדרש לבטל את קיומם של הארגונים. הרתעתם מפעולה נגד ישראל במרכיבי הכוח העיקריים שלהם, למשל אש תלולת מסלול וטרור באמצעות פיגועים שונים למשך פרק זמן ארוך, הוא הישג גדול, שעשוי לאפשר התפתחות תנאים מדיניים להסדרים עתידיים.

הערות

- 1 עודד ערוך, "עופרת יצוקה" – הפן המדיני, **עדכן אסטרטגי**, כרך 11, מס' 4, פברואר 2009.
- 2 גבריאל סיבוני, "תפיסת המענה לאור מלחמת לבנון השנייה: מהלומה לא פרופורציונאלית", **מבט על**, גיליון 74, 1 באוקטובר 2008. "הידרדרות למלחמת התשה עם החזבאללה אינה מחויבת המציאות. מבחנה של מדינת ישראל יהיה בעצמת/ איכות התגובה לאירוע בגבול הלבנוני או לאירוע טרור בו יהיו מעורבים חזבאללה בצפון או חמאס בדרום. גם כאן, לכאורה כתוצאה מאירוע טרור מבודד, לא תוכל ישראל להבליג ותהייה חייבת להגיב באופן לא פרופורציונאלי לאירוע כדי להבהיר שהיא לא תסבול כל ניסיון לפגוע בשקט הקיים לאורך הגבולות. על ישראל להיות מוכנה להידרדרות ולהסלמה ואף לעימות בהיקף מלא [...] אימוץ גישה זו תקף גם לאיום בעזה, שם ידרש צה"ל להכות מכה קשה בחמאס ולהימנע ממשחקי חתול ועכבר עם משגרי קסאם. אין לצפות מצה"ל להפסיק את הירי על העורף הישראלי באמצעות פגיעה פיזית במשגרים, הירי יופסק בעקבות הפסקת אש".
- 3 פעילות מסודרת ומכינה של המחלקה לדין בין-לאומי אפשרה לצה"ל ותאפשר לו בעתיד להכין את שדה הקרב על אילוציו המשפטיים. העובדה שהטרור נלחם בתוך האוכלוסייה ומשתמש באוכלוסייה בתור מגן אנושי מקשה על הלחימה, אך אינה מונעת אותה. הגדרת פרוצדורות מבצעיות מסודרות של עבודת מטה, הבחונות בקפדנות את מטרות התקיפה באש ואת יעדי התמרון היבשתי, עוזרות למפקדים למלא את משימותיהם. חשוב להבין שהמענה המבצעי הוא המוביל את הצורך המשפטי ולא להפך. צה"ל פועל בעניין זה היטב ובשיטתיות, ואכן, מספר הנפגעים בקרב האזרחים, ללא פעולה זו, היה עולה עשרת מונים על המספר המדווח.
- 4 במקרים רבים ברחו חוליות חמאס משדה הקרב. תופעה זו דומה לתופעה שהתגלתה במלחמת לבנון השנייה בכל המקומות שצה"ל תקף ישירות את מחבלי חזבאללה. חזבאללה ניהל לאחר המלחמה תחקיר בנוגע לכוחותיו שברחו.
- 5 חוסר שיווי משקל מבצעי משמעותו שאין ביכולת הכוח לתפקד לפי תכניותיו, ואין הוא מצליח להוציא את משימותיו מן הכוח אל הפועל בצורה סדורה. אין מדובר בכך שהוא חדל מלהתקיים, אך הקרב על הישרדותו במצב של חוסר שיווי משקל גובר על הדבקות במשימותיו. זהו צעד חשוב בדרך להכרעתו או להשמדתו.
- 6 יוסי יהושוע וראובן וייס, "אז אין לי בכלל דילמה", **ידיעות אחרונות**, המוסף לשבת, 23.1.2009. מח"ט 35 במבצע "עופרת יצוקה" העיד בראיון עיתונאי בתום הקרבות: "לא הייתה הגזמה בתיאורים [...] היו מנהרות, מטעני חבלה גדולים, מלכודות בדמות בובת איש חמאס שמאחוריהן פתח מנהרה המיועדת לחטיפת חייל. בהתחלה הם נערכו מולנו כמו צבא [...] הפכנו אותם מפלוגה לאוסף של חבורות [...]".
- 7 שם, עמ' 6.
- 8 קונגלומרט הוא תלכיד של סלע משקע המורכב משברי סלע שונים בסביבה גאולוגית. המטפורה היא של חיבור מרכיבים שונים לגוף אחד – תלכיד של שברים שקשים לזיהוי לגוף בעל נוכחות, אשר אפשר לזהותו ולאפיינו.
- 9 מאיר אלרון, "החזית האזרחית במבצע עופרת יצוקה: סיכום ביניים", **מבט על**, גיליון 87, 5.1.2009.

- No. 89, March 2007, Ron Tira, *The Limitations of Standoff Firepower-Based Operations: On Standoff Warfare, Maneuver, and Decision* [English and Hebrew].
- No. 88, February 2007, Ephraim Kam, *A Nuclear Iran: What Does it Mean, and What Can be Done*.
- No. 87, January 2007, Ephraim Kam, *A Nuclear Iran: Analysis and Implications* [Hebrew].
- No. 86, November 2006, Uzi Rubin, *The Global Reach of Iran's Ballistic Missiles*.
- No. 85, September 2006, Aviezer Yaari, *Whom Does the Council Advise? A New Model for the National Security Council* [Hebrew].
- No. 84, August 2006, Yoram Schweitzer, ed. *Female Suicide Bombers: Dying for Equality?*
- No. 83, May 2006, Hussein Agha and Ahmad S. Khalidi, *A Framework for a Palestinian National Security Doctrine* [Hebrew].
- No. 82, February 2006, Ram Erez, ed., *Civil-Military Relations in Israel in Times of Military Conflict* [Hebrew].
- No. 81, January 2006, Meir Elran, *Israel's National Resilience: The Influence of the Second Intifada on Israeli Society* [Hebrew].

Memoranda 2006 – Present

- No. 98, April 2009, Anat N. Kurz, *The Palestinian Uprisings: War with Israel, War at Home*.
- No. 97, March 2009, Shmuel Even and Amos Granit, *The Israeli Intelligence Community: Where To?* [Hebrew].
- No. 96, September 2008, Ron Tira, *The Struggle over the Nature of War* [Hebrew].
- No. 95, August 2008, Anat N. Kurz, *The Palestinian Uprisings: Struggle on Two Fronts* [Hebrew].
- No. 94, July 2008, Ephraim Kam, ed., *A Nuclear Iran: Implications for Arms Control, Deterrence, and Defense*.
- No. 93, April 2008, Shmuel Even and Zvia Gross, *Proposed Legislation on the IDF: Regulating Civil-Military Relations in the Wake of the Second Lebanon War* [Hebrew].
- No. 92, December 2007, Dani Berkovich, *Can the Hydra be Beheaded? The Campaign to Weaken Hizbollah* [Hebrew].
- No. 91, July 2007, Benny Landa and Shmuel Even, *The Israeli Economy in the Age of Globalization: Strategic Implications* [Hebrew].
- No. 90, May 2007, Yehuda Ben Meir and Dafna Shaked, *The People Speak: Israeli Public Opinion on National Security 2005-2007*.

